

eri, &c. siue imperet pater, siue nō imperet: Sēd q̄ his contraria, quæq; turpia, & omnino iniqua sunt, ea ne si imperet quidē. Quæ vero in medio sunt, & ea Græcis tum *ἀδικοῦ* & τὴν *μέσση* appellatur: vt in militia ire, rus colere, honores capessere, causas defendere, vxorē ducere, quoniā hæc & his similia p̄ sese ipsa neq; inhonestasunt, neq; turpia, sed perinde vt à nobis agūtur, ita iplis actionib. aut p̄banda fiūt aut reprehēdenda. Propterea in eiusmodi omniū rerū generib. patri parendū esse censent. Veluti si vxorē ducere imperet, aut causas pro reis dicere. Quod a. vtrumq; in genere ipso per sese neq; honestū, neq; turpe est: idcirco si pater iubeat, obsequendū est. Sed n. si imperet, vxorē ducere infamē, propudiosam (h. e. à qua pudor & pudicitia, vt ait Festus procul sint. Arnob. lib. 4. Nec cum sceminis tantū sed cū viris propudiosos flagitiososq; miscere concubitus) criminofam, aut pro reo C. atilina aliquo vt C. Bibulo aut P. Clodio causam dicere: nō scil. parendū, quoniā accedēte aliquo turpitudinis numero desinūt esse per sese hæc media atq; indifferētia. Similis est Musonii apud Stobæū disputatio, an patri per omnia parendū sit? Vbi tandē concludit immorigerū nō esse eū, q̄ patris p̄ceptis turpia imperātis non paruerit, sed eū q̄ recte monēti & p̄cipienti non obtemperat. In q̄ sententiā & Epictetus in *Enchirid.* & Simplicius descēdere vidētur, & Lucian. in *Abdicato.* Neq; n. inquit, concedit patri, vt quiduis imperet, neq; filio necesse est in omnib. omnino parere. Quædā n. mandata sunt huiusmodi vt si nō parueris, nō sis obnoxius pœnæ. Quædā vero id genus, vt nisi obtemperaueris ira supplicioq; dignus sis. Et quis hæc rigore plena esse videantur, q̄ scil. filius in deligenda vxore patri parere debeat; tamē si rem ad amissim velim rescare, & quid pietas, quid reuerentia, quæ parentibus debetur, postulet, ponderare voluerimus: fateri cogimur non longe à scopo aberrasse Gellium, & reliquos Philosophos, qui patri iubenti vxorē ducere parendū esse existimant, idq; maxime si causa aliqua necessaria, & æquissima (q̄ *Bonauentura* rationabile & voluntariam causam appellat & de ea disputat) sublit lib. 4. dist. 29. q. 3. Veluti si pater inimicos plures habeat capitales, quibus reconciliari non posset, nisi filius virginem ex ea cognitione ducat. Vel si filius puellæ alicui fidem dederit se eam ducturum tum patri imperanti filiū parere debere. Vel si puella de patre bene sit merita, vt quia cum è carcere vinculis abscessis liberasset: quod Aristomenes fecisse legitur: historia supra ex Pausania recitata est cap. 6. vel si pater filio aduersetur & † prohibeat malam vxorem ducere. Et quidem apud veteres tam 2 Hebræos quam Græcos & Romanos filios vt plurimum parentum consiliū & auctoritatem in vxore ducenda secutos esse sacræ literæ & bonorum auctorum scripta ostendunt. Isaac patri vxorem ei prospicienti non aduersatur, sed eius consiliū summa cum voluntate amplectitur *Genes. 24.* Meminerint ergo huius exempli omnes adolescentes, & discant reuereri auctoritatem parentum & diuinæ ordinationis sanctitatem. Lutherus. Et Iacob de mandato & consilio patris vxorem ducit nimirum filiam Labani, & patri, vt id faciat imperanti, pareat, vt ex illis verbis colligitur. Ne ducas vxorem ex filiabus Canaan

surge vade & duc tibi vxorem de filiabus Laban auunculi tui *Genes. 28.* Et Hyllus Herculi patri mandanti vt Iolen ducat, paret, verba ex Euripide supra adscripsimus. Et Hemon apud *Sophoclem* patri Creonti veranti ne Antigone ducat obtemperat his verbis.

Mi pater tuus sum, & tu recte sentiens me corrigas

Teq; sequar. Nullas enim nuptias anteferam tibi recte momenti.

Quæ supra cap. 6. notauimus. Idem ex Terentio colligitur vbi hæc extat filii Pyllimi oratio licet simulata. *And. scen. 3.*

Ego hanc amare fateor, si id peccare est, fateor id quoq;

Tibi pater me dedo, quiduis oneris impone, impera,

Vis me vxorem ducere hanc, vis amittere,

Vt potero feram.

Item Act. 4. scen. 4. Hecyr.

Egi tecum, atq; oraui vxorem vt duceres

Tempus dixi esse, impulsu duxisti meo.

Quæ tum obsecutus mihi fecisti vt decuit.

Et Hecyra Act. 3. scen. 1.

Nunquam ausus fui recusare, quam mihi obtrudit pater.

Act. 5. scen. 5.

Ea lege huic ignoscam si id faciat, quod hunc

Aequum censeo Cliti. Pater omnia faciam impera.

Chrem. Vxorem vt ducas. Clit. Pater. Ch. nihil audio.

Sed tandem obtemperat & Philumelam ducit.

Item:

Tundendo, atq; odio deniq; effecit senex

Despondit ei gnatam huius vicini proximi.

Item:

Pudorine an amor obsequetur magis.

Act. 1. scen. 2.

Item:

Hodie vxorem ducas volo.

Item:

Vxorem his moribus dabit nemo.

Ita Pamphilus à Glycerio depellitur & Antipho à sponsa sua in Phormione, nisi vtrique error subuenisset. Et hæc quidem omnia legi diuinæ sunt consentanea, quæ iubet parentibus parendum esse iuxta illud *Pauli ad Coloss.* Filii obedite parentibus vestris per omnia, cuius expressa vestigia in Ethnicorum libris passim occurrunt, quale est illud *Senecæ lib. de beneficiis.* Nulla vi verborum nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquā ab hominum memoria exiturum posse hoc dicere. Parentibus malis parui, cessi imperio eorum, siue æquum siue iniquum fuit, obsequentem submissumque me præbui. Ad hoc vnum contumax fui ne beneficiis vincerer. Nazianzenus.

ἡμεῖς δὲ τὴν ἐντολὴν τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἀπαρῶμεν.

Melinus

Melius est parentem ferre improbum, quam ab aliis beneficia accipere. Quo spe-
ctat illud, quod veteres scriptum reliquerunt, parenti quamuis ingrato sicut le-
gi austeræ parendum esse. Et si quid ignorent morbi aut deceptionis vitio con-
solari, atque docere oportet, odisse nequaquam: Stobæus. Scribit Ælianus ado-
lescentem Eretricum, qui scholam Zenonis multos annos frequentasset inter-
rogatum, quid nam ibi didicisset: Qui cum se id ostensurum dixisset, pater com-
motus eum verberauit. Id ille moleste patienterque ferens. Hoc ipsum, inquit,
didici ut iram patris moderate feram.

§. II. S V M M A R I A.

- 1 *Quibusdam ex causis licuit filiis dissentire à parentibus.*
- 2 *Prima causa.*
- 3 *Alia causa dissentendi.*
- 4 *Alia causa dissentendi.*

SED & quibusdam † ex causis filiis apud veteres à parentibus dissentire licuit. 1
 se deprehendo. Qualis hæc est. Si † filius à re vxoria abhorreat & vitam cæli- 2
 bem instituat eum à patre cogi non posse, etiam si in eius sit potestate. Harme-
 nop. lib. 4. T. 4. in fine iuxta l. 21. non cogitur, de ritu nuptiar. Et l. neq, ab initio C. de nu-
 ptiis. l. qui liberis de ritu nuptiar. Nam & hæc iuxta dissentendi causa est. Idem di-
 cendum † est, si pater cogat filiam ducere indignam moribus, propudiosam, 3
 criminofam vel simili næuo inquinatam l. 72. de sponsalibus. Veluti quæ famæ sit
 parum honestæ. Recte Cicero perditissima ratio est diligere formam, negligere
 famam ad Heren. 4. Et bona exillimatio pecuniis præstat. Plutarch. Non oculis
 decet neque digitis vxorem ducere, quemadmodum pleriq; supputant, quan-
 tum in dotem afferat, neque quemadmodum se conuinctura sit reputant. in
 præcept. connubial. Nam non minimum habet momenti præiudicium fama.
 Et non abs. re dixit Hesiodus. Non de nihilo esse, quod fama populari iactatur.
 Et qui coniugium quærit prosperum, & sine labe is ante omnia niti debet, vt v-
 xorem deligat de qua mentiri fama veretur, vt Ausonii verbis utar, & idem Au-
 sonius in precatione matutina.

— Nec vero crimine ledar

Nec maculer dubio, paulum distare videtur

Suspectus vereq, reus.

Itaque recte ab Olympiade Philippi coniuge iuuenis notatus est, qui vxorem
 duxerat formosam sed famosam. Demens, inquit, oculis duxit vxorem non au-
 ribus. Etenim si Cæsar merito ob adulterii suspicionem vxorem repudiavit,
 quod diceret Cæsaris vxorem non tantum crimine vacare oportere sed omni
 criminis suspicionem: quanto iustius iuuenis eius recusabit nuptias, quæ licet in-
 nocens sit, tamen populari sermone traducitur, & lingua φιλονεστὸν circumfer-
 tur? Quis enim non mallet surdastrum ducere, quam talem, quæ male audit, &

g G 3

marito.

marito dedecori futura est? Huc refer si pater filium cogat ducere puellā generā
 & eius natalibus indignam, vt subulci vel Agatonis filiā, q̄ & in Ægypto turpe
 fuisse refert Herodotus. Apud Ægyptios, inquit, soli omnium subulci nō ingre-
 diuntur templū, neq; aut filiam aut cuiuspiam eorum filiam in matrimonium
 ducere. Ipsi inter se subulci dant, accipiuntq; filias. Idem dicendum si pater filiū
 4 iubeat † spuriam seu notham ducere. Nam & hæc quodammodo infamis est, &
 de nothis semper male suspicantur, & sentiunt homines. Quamvis ex concubi-
 tu illicito sæpe videmus nasci viros optimos, & fœminas lectissimas. Interim ta-
 men hic n̄uus iustam excusationem meo iudicio præbet filio recusandi nu-
 ptias. Nam nothi vt plurimum matris indolem referunt: Et quia negliguntur,
 plerumque animum ad malas artes applicant; quod latius Erasmus explicat in
lib. de Christia. matrim. Sed etsi alia sit probabilis saltem causa, cogendum filium
 non existimauerim, vt quia sancte affirmet, se prorsus ab ea quam pater obtru-
 dere vult abhorre, quam tamen toto pectore, vt dicitur, amare debeat, vel in-
 clinatione & occulta quadam vi naturæ, vel alia de causa, & pertinaciter eam
 recuset, vt ille apud Terentium, se non posse eam ducere, quam pater illi obtru-
 dere vult. Interim tamen non ilico, vt recte Erasmus monet, obtemperandum
 erit illius affectibus, sed dandum aliquod temporis spatium si forte corrigatur
 cupiditas. Verum si durat affectus non omnino absurdus, erit humanitatis pa-
 rentum de suo iure aliquid concedere, quemadmodum apud Comicum Cliti-
 phonti reiicienti, quas mater offerebat nuptias, pater concedit illam ducere fi-
 lio, quam expetebat. Nam etsi maxime culpandus sit filius, qui patris consili-
 um & auctoritatem aspernat, tamen patris est cum filio moderate agere, & de
 suo potius iure decedere, quam filium inuitum & repugnantem in nuptias con-
 iicere. Neque verendum est vt potestate sua parentes abutantur, propter sum-
 mam in liberos affectionem, quæ crudelitati maxime est inimica, eamq; repel-
 lit. Itaq; neminem tam inhumanum reperiri posse existimo, qui nō hac ἐπιείκεια
 potius, quam summo iure vti velit. Nam σοφία ἀπὸ τῆς φύσεως, hoc est, naturalis
 affectio erga conceptam sobolem id suadere imo imperare videtur, quam con-
 culcare dæmonicum est, vt recte scripsit Pricopius Gazæus in *Deuter.* Quantum
 autem liberis parentes indulserint, quaque moderatione vsi sint, ostendunt ex-
 empla apud Valerium Max. & imprimis Lucii Gellii *lib. 5. T. 9.* Seneca de patre fi-
 lium abdicante & domum expellente: Quāto, inquit, cum dolore pater mē-
 bra sua refecat? Quāto suspiria ducit illa refecans? Quāties lacrymatur vbi illa re-
 fecauerit, & cupit illa in locum suum reponere. Et idem Seneca *lib. de beneficiis.*
 Huic rei non imposuimus legem, quando satis naturā cauisset, quomodo nulla
 lex amare parentes indulgere liberis iubet. Superuacaneum est, inquit, in natu-
 ræ ius impelli, *lib. 4. c. 17.* Quæ his verbis explicat Erasmus. Hanc causam esse ar-
 bitror, quod nullum extet speciale præceptum, quo parentes iubentur diligere
 liberos suos, quemadmodum nemo iubetur seipsum diligere. Hanc legem sic
 insculpsit intimis omnium affectibus natura, vt superuacanea videatur naturæ
 lex.

Ilex. Atque eo spectat responsum Pauli. *Titia de verb. oblig.* Cum parentes de matrimonio liberorum conuenissent, & adiecta esset pœna, respōdit nihilominus liberum esse negligere parentum conditionem & repudiare pactas nuptias, nec propterea pœnam committi. Idem ex Terentio colligi posse videtur. *And. Act. 3. Scen. 2.*

Nam gnatus quod pollicitus est, haud dubium est mihi

Si nolit, quin eum merito possim cogere.

Vnde constat propter promissionem cogi potuisse filium, quæ si nō interuenisset, cogi non potuisse. Huc facit illud Luciani ubi Bacchus ita loquitur: Ad Symnichen diuertit Charinus, cuius gratia tantas iras parentum sustinuit, cum diuitem illā vxorem ducere negaret, quæ quinq; in dotem taleta allatura erat. Item cuius rei argumentum est, utiq; illud, q̄ neq; nunc vxorē duxit, sed cum à patre cogeretur, & vim prope pateretur, tamen negauit ducere. Interim tamen iustā filios cogendi veteribus causam fuisse, si propter amorem & turpem libidinem nuptias recusassent constat, idq; tradit expresse Harmenop. *lib. 4. T. 4.* his verbis: Filius qui in potestate est luxuriose ac intemperanter se gerens nuptias recusare non potest. Et luxuriosum filium abdicari, h. e. familia & domo eiici potuisse ex Seneca colligitur *lib. 5. declam. 3.* Quidā habebat filiū frugi & luxuriosum: abdicabat luxuriosum. Et Lucian *in Abdicato.* Facit c. sicut. §. *his ita. 32. q. 2.* Quod cum dicto Pauli congruit *ad Corinth.* Propter fornicationē suam vnusquisq; habeat vxorē, & vnaquæq; suū habeat maritū. Item Hoc autem dico propter incontinentiā vestrā. Ita in *Andria* Chremes ait, se nullam obiurgandi causam habere, si filius nolit vxorem ducere. Sed si propter amorem nolit vxorem ducere eam esse iniuriam, quæ obiurgandi cogendique causam prabeat. Eodem spectant verba de Pamphilo tandem coactō ducere:

*Cum pater orare vxorem vt ducat occipit,
Ille prius se negare, sed postquam acrius instat
Pater, facit animi incertus vt foret.*

§. 12. S V M M A R I A :

- 1 *An deformitas sit legitima causa dissentiendi.*
- 2 *Deformitas in muliere magnum dedecus.*
- 3 *In coniugio ante omnia forma spectatur.*

Sed quid si deformitatē aut corporis vitiū alleget filius vel filia, an audiēdi sint tanquā legitimam dissentiendi causam allegātes, cur eum eamue, quem quamue pater obtrudit accipere in matrimoniū nolint? Et apud Terent. hanc excusationem adfert Clitipho, cur Panocratæ filiam ducere nolit, q̄ dicat eam ruffam esse, cæliam, (parlo ore, adunco naso, hoc est, deformem. Caricles item apud Achillem Statium vxorem, inquit, mihi pater dare studet, eamque deformem, duplici vt malo mulctet. Nam cum magnum malum sit formosa mulier, qui poterit deformis non duplo maius esse. Sed pater meus diuitiis inhians affinitate istā affectat: me miserū, pecuniæ trador, vt vxori mancipiū sim. Et apud Hero-

Herodotum *lib. 5.* refertur Amphioni fuisse filiam claudam Labdam nomine quam ducere nemo voluerit Bachiadarum. Refert Nicetas Philippen Petebini Antiochem filiam recusasse nubere Augusto Constantino Calamano, quem Imperator manu miserat, ut eam duceret, & ab Andronici amore, cui coniugium promiserat, auelleret, quod breuitatem staturæ eius irrideret: atque ipsum Imperatorem qui Philippe sororem in matrimonio habebat, insectaretur qui inepte putaret ipsam despecto inclyto & nobilissimo heroe Andronico ei nupturam, qui familia obscura ortus nuper admodum nosci cepisset. Nam & homines pulillos & staturæ exiguæ, dieteriis exagitare solent. Cicero cum generum suum Lentulum exiguæ staturæ hominem longo gladio cinctum vidisset, quis inquit, generum meum ad gladium alligauit. Sed nec fratri Ciceroni pepercit. Nam cum in prouincia quam ille rexerat, vidisset clypeatam imaginem eius ingentibus lineamentis, usque ad pectus pictam (erat autem ipse Quintus staturæ parue) ait: Frater meus dimidius maior est, quam totus. *Macrobius lib. 2. cap. 3.* Et quidem & ipsum satis causæ videtur cur filius patri refragetur & bona conscientia & impune nuptias recusare posset, præsertim si insignis sit deformitas. Viues. Exiguum bonum & momentaneum est forma, nec deformitas impedire contagium debet, si adsint reliqua modo ne omnino fœdissima sit & portentosa. Nam & iure diuino marito uxorem repudiandi ius est, si ea in rem aliquam fœdam reperiatur. *Deute. 24.* Et tritum est illud. Deformem ferre graue, formosam seruare difficile. Deformitas enim in muliere magnum est dedecus, ut è contrario forma magnū decus adfert mulieribus, & quasi altera dos est. Et Aspasius dixisse fertur fieri non posse, ut is qui omnino deformis sit, bonus sit. Et quod raro in corpore deformi generosus, formosusque animus habitet, scripsit Panorm. *c. quia diuersita. de concessio prabend.* Quo spectant Ecdori Poetæ Græci versus apud Stobæum.

μορφαὶ ἀνερπῆς ὄψεσι κεκτημένῃ
 παρρηφίῃ τῶν τῶν τοῦς τοῦς ἔχει
 Faciem aspectu deformem habens
 Mores etiam consentaneos habes.

Et Augustinus, in compositio corporis inæqualitatem indicat mentis: Qua de re plura congegit Tiraquellus in *l. connubial. lib. 3. gl. 1. part. 3.* Itaque Nicephorus *lib. 10. cap. 6.* de virgine, quæ Athanasium fugientem occultauit & fouit. Verum, inquit, esse videtur quod à maioribus dictum est. Quælibet sunt corpora, tales etiam esse animos. Quin etiam è diuerso potius ad animorum instituta corporum quoque mores conformantur. Et in coniugio ante omnia forma spectatur propter quam etiam homines ditissimi pauperulas ducunt. Neque enim Deus, ut ait Theologus, eos damnat aut reprobatur, qui formam in coniuge spectant, quod illa electio sine peccato fiat. Itaque nemo putabit se peccare si formosam deformi præferat. Quod etiam fieri debet in iungendis coniugiis. Idque non obscure innuit Martialis.

Inge-

*Ingenuam malo, sed si tamen illa negetur,
 Libertina mihi proxima conditio est.
 Extremo est ancilla loco, sed vincit vtramq;
 Si facie nobis hac erit ingenua.*

Et deformitas quidem Chremeti idonea causa visa est, vt de suo iure remitteret, & filio eam ducere permetteret quæ placeret. Itaque Clitipho *quandoquidem* inquit, *ducenda est,*

*Ego habeo propemodum quam ducam,
 Nunc laudo Gnate, Clitip. Archodinis filiam. Sost. Perplacet.*

Quamuis etiam deformis aliquando propter morum & ingenii elegantiam ametur, vt scripsit Lucretius:

*Nec diuinitus interdum Venerisq; sagittis
 Deteriore fit, vt forma muliercula ametur.
 Nam facit ipsa suis interdum fœmina factis,
 Morigerisq; modis & mundo corpore culta,
 Vt facile insuescat vir secum degere vitam.*

Hinc Euripides: Non forma mulierum sed virtutes delectant maritos. Ouidius
Certus amor morum formam populabitur ætas.

Sed nos de iis quæ ἐπὶ τὸ πλεον accidunt loquimur. Nam quæ nunquam aut raro vsu veniunt, ea non curant leges. *liura cum trib. seq. ff. de legib.* Qua de re supra latius. Ex quibus efficitur non posse patrem neque debere cogere filium, vt inuitus eam ducat, quam ei pater obtrudit, maxime si probabilem recusandi causam habeat, quales sunt illæ, quas commemorauimus. Filium vero patri parere debere recta monenti, & conditionem idoneam quærenti, neque ab eo sine maxima & grauissima causa dissentire. Quod si fecerit & sine causa ei refragetur, peccatum esse maximum, quod tandem impune laturus non sit. Nam recte Viues: Magno & perpetuo rerum vsu, atque experimentis deprehensum est, raro esse fortunata coniugia, quæ clanculum inter puellam & iuuenem coeunt. Contra perpauca infelicia, quæ sunt parentibus auctoribus confecta & confirmata: *de officio mariti & coniugis.*

§. 13. S Y M M A R I A.

- 1 Liberi quibus casibus absq; parentum consensu sponsalia contrahere possint?
- 2 Filia emancipata absq; parentum consensu nuptias non contrahit.

Nunc videndum quibus casibus liberi absque parentum consensu sponsalia contrahere possint: Et quidem si pater furiosus sit, consentire nuptiis non potest. Ideoque nec eius consensus requiritur. *l. 9 si nepos de ritu nupt. l. si furioso C. eod. 2.* Si pater absens sit vel ab hostibus captus & liberi absque eius consensu matrimonio iungi possunt: Si tamen eius aduentum triennium expectauerint, & liberi illis nubant, quorum conditionem certum sit patrem non repudiaturum.

h H

diatur.

diaturum, hoc est, quas nuptias verisimile sit patrem tolerare posse. *l. eod. si pater, & l. si filius de nuptiis.* hoc est, si indignum genere vel moribus sponsum vel sponsam non eligant, sed frugi & generi conuenientem. Triennium est tempus legale *l. 2. C. de repudiis* 3. Filius emancipatus itidem absque patris consensu uxorem ducere potest, *l. filius familias emancipatus 25. de ritu nuptiar. & l. 3. §. si emancipatus ff. de contra tabul. possessione, summo iure, &c.* Quod tamen ita moderandum & temperandum est, vt in matrimonio contrahendo patrem in consilium adhibeant, eiusque iudicium explorent. Idque honestatis ratio flagitare videtur. Accurrit. Filia † tamen emancipata quoad vigesimum quintum annum attigerit non modo primas sed ne secundas quidem nuptias sine patris consensu contrahit *l. vidue, C. de nuptiis. l. 20. in coniunct. eod.* Nam plus periculi est in filia quam filio propter sexus & consilii infirmitatem. Ideoque arctiori iure tenetur. 4. Si pater durus sit & liberos iniuria nubere prohibeat vel indignum eligat generum vel sponsam filio, absq; eius consensu sponsalia inita rata erunt, qua de re supra latissime. 5. Si maiores 25. annis sint puellæ suo arbitrio inconsultis parentibus contrahunt sponsalia impune, nec eam ob causam exheredari possunt. *Novella vt cum de appellatione cognoscitur, §. causas.*

§. 14. S V M M A R I V M.

Filii maiores viginti quinque annis an suo arbitrio absq; parentum voluntate contrahere sponsalia possint

Sed an filii etiam maiores 25. suo arbitrio absque parentum voluntate contrahere sponsalia possint, quaeritur? Et existimaui non posse, quod lex de filia solum loquatur, eique permittat post annum 25. nubere inconsulto patre. His haud dubie de causis lata, q̃ puellarum nuptiæ absq; periculo tam diu protrahi & differri non possint ac masculorum. Nam filia matura viro & plenis nubilis annis patrem etiam tacite rogat, vt viro collocetur, vt ait Menander: nāq; patris monet negligentiam aetas virginis, vt Terentius loquitur: & quod periculum in mora, verendumque sit, ne si pater id negligat vel nubere prohibeat illa ad malas artes animum applicet, & aliquod dedecus in se admittat, vt est natura hominum procliuis ad libidinem. Nam pudicitiae asseruandæ custodes constituere difficile est, vt recte dixit Iuuenalis.

Custode & cura natura potentior omni. Sat. 4.

Ideoque puellarum nuptias maturandas nullamque moram his fieri aut adferri oportere, sapienter legislatores statuerunt, quod grandiusculæ & prouectiores aetate a nemine expetantur & negligantur: eaque procrastinatione castitati & famæ puellarum, labes quodammodo aspergatur. Vnde ille apud Plautum.

*Virginem habeo domi grandem dote cassam atq; inelocabilem,
Neq; eam locare possum cuiquam.*

Quibus

Quibus de causis maior licentia patri conceditur in filia collocanda quam filio. Nam præses provinciae filiae potest in provincia conditionem quærere, filiis vero provincialem uxorem ducere volentibus consentire non potest. *l. etsi contra, C. de nuptiis.* Et tutor filiam suam pupillo in matrimonium dare non prohibetur, filio vero suo pupillam collocare prohibetur. *l. liberum, §. ult. de ritu nuptiar.* Quæ omnia in masculis cessant. Nam eorum nuptiæ citra periculum pudicitiae (quæ in viris pro nihilo habentur.) Item famæ existimationisque damnum differri possunt non tantum ad 25. sed & ad annum trigesimum, & ultra. Et tantum abest ut ea res illis probro sit, ut etiam Plato & Hesiodus & Solon ante annum trigesimum illos nolint uxores ducere. Imo Aristoteles in *Politicis* annum coniugii trigesimum septimum masculis prostituit, puellis vero annum 18. ut suo loco latius explicabitur. Ex quibus efficitur filium etiam post vigesimum quintum annum patris consensum in nuptiis requirere debere, & patri obtemperare, iis tamen cautionibus adhibitis quas supra notauimus. His adiice & hæc exceptionem, si pater suo iuri renunciaret, & liberis concedat pro arbitrio coniugem eligere, quod Tyndareum & Calliam fecisse supra notauimus. Vel si amicis & procuratoribus maderet ut filiabus maritos eligant, idq; se ratum habiturum: certe sponsalia hæc, quin rata sint dubitandum non est. Idq; de Cicerone referunt, qui cum longius abfuturus esset ne de nuptiis filiae ad se referrent, egerunt quod probassent. Apud Xenophontem Gobryas Cyro filiam committit ut eam pro suo arbitrio collocet. Pecunias has tibi dono, inquit, Cyre, ac filiam hanc in potestatem tibi trado, ut de ea, sicut ipse voles, statuas *lib. 5. Cyripedias.* Eam Cyrus postea despondit Hytaspæ ut refert idem Xenophon *lib. 8.* cuius verba adscribimus. Tibi vero, inquit Cyrus, mi Gobrya virum filiae dabo. Me igitur dabis ait Hytaspis. Tum Cyrus. Num tibi, inquit, sunt facultates, quæ puellæ bonis respondeant. Ita me Iupiter amet, ait, quæ vel multo etiam pluribus pecuniis respondeant. Et ubinam, inquit Cyrus, has facultates habes? Hoc ipso loco ait Hytaspis ubi tu quoque sedes, qui mihi amicus es; id vero sufficit mihi: subiecit Gobryas statimq; porrecta dextera. Da hunc mihi Cyre, ait, quia eum accipio, Græce δίδωμι τὴν πεδεχόμεναι γῆ. Et præhensa Cyrus Hytaspæ dextra Gobryæ illam accipienti dabat. Ita & Siphridates interrogatus ab Agesilao num Cotyi uxorem filiam dare velleret; respondit se perlubenter facturum, quicquid Agesilao videretur. Igitur, inquit, Agesilaus, mihi videtur ut tu Sephridata Cotyi filiam des uxorem: tu vero Cotyi eam ducas: Xenophon *lib. histor. Græcar.* Quæ de re infra.

§. 15. S V M M A R I A.

- 1 *Liberi inconsultis parentibus sponsalia contrahentes quæ pœna afficiendi.*
- 2 *Abdicationis mos apud Græcos.*
- 3 *Abdicationis formula.*

hH 2

4 Ex-

4 *Explicatur l. abdicatio C. de pat. potest.*

5 *Exceptio regulæ.*

6 *Parentes si filio vel filia delictum condonarint an nihilominus magistratus in eum animaduertere possit.*

Sed an liberi † impune inconsultis parentibus clam sponsalia contrahere possint, an vero propter auctoritatem spretam coercendi sint, vel pœna carceris vel pecunia, vel alia extraordinaria? Et coercendos existimaui. Nam vt honos parentibus tribui aut haberi maior nullus potest, quam si de eorum consilio & iudicio animum ad nuptias adiiciant, ita contumelia nulla indignior illis infertur, quam si illis spretis & inconsultis sponsalia & nuptias incant, vt recte ille apud Terentium queritur.

Adeon' impotenti esse animo, vt prater ciuium morem

Atq; legem, & sui voluntatem patris:

Tamen hanc habere studeat, cum summo probro.

Itaque merito & recte coercendi & puniendi sunt. Nam cum nemini iniuriam inferre impune liceat, multo minus parētibus, qui post Deum secunda causa vt simus sunt, vt Prœcopii verbis vtar. Iniuria autem est & contemptus insciis & inconsultis parentibus ea tractare & agere, quæ parentes agere decet, & quæ à parentum consilio & voluntate maxima ex parte pendent, quæq; ad totius vitæ cursum feliciter aut misere peragendum pertinent. Lege Mosaica qui parentibus maledixerat capite pœnas luebat, & lapidibus obruebatur. *Leuit. 20. Deute. 21. Exod. 22.* Et prouerbio dicitur: Oculum subannantem patrem, contumeliamque patris senio parantem corui torrentium eruent. Legis Seruix hæc erant verba, vt Festus Pompeius tradit. Si parētem puer verberauerit, ast olle plorassit parentes puer diuis sacer esto. ast, inquit, pro certo plorassit, proclamari, id est, capitale supplicium irrogandum est ei, eatenus vt lacrymæ, vox & clamor meritum dolorem testificetur. Alii Romuli legem fuisse existimant. Et si autem filius, qui nescio patre nuptias contrahit, patri neque maledicat, neq; colaphos infringat, tamen certum est, eum ludibrio & contemptui patrem habere, & vehemētissimis doloribus afficere. Quid enim indignius, quam cum parentum contemptu & neglectione nuptias querere? Itaque optandum esset, vt liberi in hoc ipso negotio parentum consilium & auctoritatem sequerentur semper, aut cū contra faciunt, à magistratu in eos animaduertetur, vt Lutheri verbis vtar. Et quidem iure ciuili infamia notatur, qui sciens, inconsulto eo cuius in potestate est, uxorem duxerit *l. 1. de his qui notant. infam.* Pœna autem erit, si quidem tenuioris fortuna sint, vt in custodia collocentur, & ibi biduum aut triduum macerentur. Vel si locupletiores sint, vt multam pecuniariam pro modo facultatum exsoluant in vltus pauperum erogandam. Qua de re extat lex Platonis *lib. 11. de legibus.* Si quis in hac ciuitate parentes, minus quam decet colat: Qui ita negligitur vel per se, vel per alium ad tres de legum custodibus seniores rem deferat,

rat, & ad tres de connubiorum procuratoribus, qui re patefacta, in eos, qui iniuriam intulerunt animaduertant. In viros quidem nondum triginta annos & mulieres quæ quadragesimum annum non exceſſerint vinculis atque verberibus. Quod ſi ætate prouectiores ſint, neque deſinant parentes negligere, imo eos affligant, in ius vocentur. Iudicent autem ciues ſeniores, & condemnatus ſoluat patiaturve quod ab iis conſtituetur, ita vt nihil prætermittatur, quod dare hominum aliquis, patiuæ poſſit. Similis lex fuit, vt liberi parentes alant, aut vinciantur. Seneca *declam. 1. & 7.* Vel vt iſſis parentibus in eos animaduerrere liceat, quemadmodum veteres feciſſe, hiftoriæ teſtantur. Apud Græcos quidem leuiſſimis de cauſis liberi abdicantur à parentibus, hoc eſt, cum infamia domo eiiciebantur, vt Nonius ſcribit, & dicebatur abdicatio. Cuius duæ erant formæ, vt ſcribit Quintilianus *lib. 7. cap. 5.* Altera criminis perfecti, vt ſi abdicetur raptor vel adulter. Altera imperfecti velut pendentis, & adhuc in conditione poſiti: quales ſunt in quibus abdicatur filius, quia non pareat patri: Quam tamen Plato vult fieri cum cauſæ cognitione, & de conſilio propinquorum, hoc eſt, agnatorum & cognatorum, eorumque ſuffragiis. Et ſi plura quam dimidiæ partis ſuffragia pater habuerit, liceat ei filium abdicare, alias minime. *lib. 11. de legibus.* Cauſas autem has recenſet Lucianus. Si filius noctu foris cubuiſſet, ſi cômefſationibus deditus eſſet, ſi lenones pulſaſſet, ſi libidinibus ſeſe contaminaſſet. Item, qui voluntati paternæ repugnâſſet abdicari poterat. Quintilianus in *declamationibus declam. 9.* vbi ita filius loquitur. Neque inficior fuiſſe me lentorem quam vt oportuit, tamen ſi hoc præcipue videor habere patris ſimile. Item. Non ego æs alienum luxuria contraxi, nec profuſus in vitia fortuna noſtra male uſus ſum. Et paulo poſt. Quo tandem patereris animo, ſi delicatus adoleſcens tempeſtiua cœnuiua, & peruigiles ludos aduocata ſodalium turba ſolutus atq; affluens agerem, cum abdicatione dignum putes, & vltimo patriæ poteſtatis fulmine coercendum, quare mendico ſenî porrexerim. Non redempta meretrix, non egeſtum cœnuiiis ſœnus, non lenonum paraſitorumque chara adulatio in crimen venit. Et Lucianus: quod obſequium, quam curam filio indignâ prætermiſi; quando foris cubui; quas intempeſtiuas potationes; quas commefſationes obiicis? Qui luxus; quis leno pulſatus eſt; quis accuſauit? Nemo profecto. Atque hæc ſunt, ob quæ præcipue permittit lex abdicare. Exemplum apud Lucianum in *Abdicato.* Quidam à patre iuſſus, vt nouercam ſanaret infania correptam, id facere recuſauit; ea de cauſa abdicatur, etiam ſi probabilem refragandi cauſam habeat, quod dicat morbum curari non poſſe, & quod ſine ſuſpicionem eam curare non poſſit, ſi quid ipſum fallat aut vos deſtituat. Eandem facti ſpeciem recitat Seneca in *declama. lib. 4. declam. 5.* Et Danaus Hyperimneſtrâ inius vocauit, quod illa maritum ſuum non interemiſſet, & ſola ex omnibus filiabus patris imperata facere neglexiſſet. Nam ſe ab ea maxima iniuria affectû interpretabatur. At filia Argiuorum ſententiis abſoluta fuit, & in eiûs iudicii memoriam Venerem Nicephoræ dedicauit, quam ſe vidiffſe Pausanias refert

lib. 2. Et apud Senecam ea de re plura in *lib. declam.* Vbi propter nuptias etiam abdicaciones factas esse ostenditur *lib. 1. declam.* de filio qui ab Archipiratis captus petiit à patre, vt redimeretur: Cum id parentes negligenter, Archipiratae filia eū iurare coegit, vt si dimissus esset se vxorē duceret. Promisit iuratus. Relicto patre illa adolescentem liberatum secuta est, & paulo post eum duxit. Postea orba puella inuenta est, q̄ genere proximus ducere cogitur, pater ei imperauit, vt Archipiratae filiam dimittat & orbam ducat: cum id recusaret, eum abdicauit. Item *lib. 2. declam. 2.* Vir & vxor iurauerant, vt si quid alteri humanitus accidisset, alter moreretur. Vir peregre profectus est, misit nuncium vxori qui diceret se decessisse, vxorq; iureiurādo satisfaceret, se ex alto præcipitauit; postea recreata pater iubet vt virum relinquat: Non vult; abdicatur. Aliud *lib. 5.* de patre qui filiū coegit repudiare vxorē filiam inimici sui, q̄ duxerat patre absente. Et ea de causa filium nolentem repudiare abdicat. Ita & Simo Pamphilum abdicare voluit, patris nomen recusans, quod contra ipsius voluntatem Pamphilus clam duxisset vxorem. Sic enim loquitur.

Quid mi pater? Si. quasi tu huius indigeas patris?

Domus, vxor, liberi inuenti inuito patre.

Hi mores, inquit Erasmus, minantur abdicationem: Pamphilus autem supplex fit patri veritus ne domo eiiciatur.

Tibi pater me dedo, quiduis oneris impone, impera.

Vis me vxorem ducere hanc, vis amittere,

Vt potero feram.

- ² Mos autem abdicationis hic fuit apud Græcos, vt pater per præconē coram omnibus enūciari curaret, & abdicaret, ne amplius secundū leges esset filius. *Plato lib. 11. de legib.* Vnde ἀπαίτιον apud Græcos pater, filius ἀπαρρηθῆναι dicitur. Infamiam autē & labem hunc abdicandi morem aspersisse liberis ex Luciano colligitur, vbi ita adolescēs loquitur. Iterū à familia alienor, ceu ob id ipsum ad breue tempus receptus, vt maiori cū infamia sæpius eiicerer domo. in *Abdicato*. Deinde & domo eiectum esse & familia remotū esse eū, qui abdicaretur, neq; deinceps in liberorū loco numeratum esse, sed & à bonis expulsū, quoad viveret pater, Valla tradit *lib. 5.* Neq; abdicatū pater alere tenebatur, imo pauperimum & vestibus spoliatū dimittebat, neq; is hæres patri erat. Sed & ad tēpus fiebat abdicatio, ita vt filius domo & familia aliquando exularet, & postea reciperetur, vt ostendit idem Lucianus de *Abdicato*. qui cū patrem infania laborātem sanasset denuo receptus est in familiā, qui ita queritur. Videris igitur q̄ mercedē curationis ferā cū rursus ab illo abdicor, iterū alienor à familia seu ob id ipsum ad breue tēpus receptus, vt maiore infamia rursus eiicerer domo. Sed abdicatio hæc apud magistratum fiebat. Nam pater filiū, qui eū iniuria affecisset aut dicto audiens non fuisset in ius vocabat, causas allegabat, cur filiū aut filiā familia remoueret. Et filius contradicens & sese excusans audiebatur: tandē causa cognita & probata admittebatur abdicatio. Idq; ex eodem Quintiliano colligitur apud quem

quem loquitur abdicatus, quāq; causas abdicationis pater altius repetit: Cur, inquit, cū ego inimicū habere pauperē tu amicū filiū ei⁹ habuisti: *decl. 9.* Apud Lucianum vero hæc sunt verba: Neq; n. legislator omnib. istam potestatem permisit, neq; vti quoslibet filios, neq; quoties libuerit abdicet, neq; quibuslibet de causis. Ea; gratia iussit ne liberi esset & citra iudiciū vindicta: sed ad iudices vocat, æstimatores cōstituit, qui neq; per iracundiā, neq; per calumniā q̄ iustum sit iudicent. Quare noluit rē iniudicatā agi, neq; indefensā causā liberos statim capi vinciriq;: verū & aquam infundit & ratio redditur, & nihil excussum relinquit. Quandoquidem hoc solum authoritatis datur patri, vt ad iudices vocet, verum iudicandi authoritas an merito accuset penes vos est, qui iudicio p̄sideris. Abdicationis formula apud Valer. Max. extat, qua L. Manlius vsus est. Cum Silanum 3 filium meum pecunias à sociis accepisse probatum sit, & Republ. & domo mea indignum iudico, protinusq; è conspectu meo abire iubeo. Valerius Max. *lib. 5. c. 8.* Ad breue etiam tempus abdicare licuisse patrib. Lucianus ostendit, & Seneca *lib. controuersiar. 3.* Et si autem patri filiū licuit abdicare, non tamen filio abdicare patrem ius est. Aristotel. *Ethic. lib. 2. c. 14.* Abdicatio autem, quæ apud Græcos fuit vsitatissima Romanis legibus non fuit comprobata, vt scribunt Diocletianus & Maximinus. *C. de patria potest. l. abdicatio.* Quod tamen apud me nondū exploratum est, & exempla apud Valer. Max. aliud innuere videntur. Nam Celetes 4 eques Romanus Cæsari iubenti, vt quem filiorum abdicaret, respondit: Celeri⁹ mihi Cæsar omnes filios eripies, quam ex his ego vnum domo pellam mea. Et Torquatus iunior domo paterna eiectus, præ mœrore extinctus est. Valerius Max. *lib. 2.* Themistoclem ferunt à patre abdicatum fuisse, matremq; præ dolore ignominie filio illatæ voluntaria morte vitam finiuisse. Plutarchus. Sed vtut sit ad continendos in officio liberos, & vt parentibus debitus honor exhibeatur, hunc abdicandi morem in vsum vitæ deductum esse nemini obscurum est. Nam si liberi parentib. sint immorigeri; si improbis sint morib. si parentib. maledicant, aut iniuriā inferant, quidni liceat eos vestib. spoliatos & nudos domo & familia eiicere, saltem ad tempus aliquod breue: cū apud Romanos impune occidere, vendere & apud Hebræos lapidare licuerit? Quibus & ego hanc causam adiicio, si insciis & spretis parentib. spōsalia ineant, vt parentibus eos ad aliquod tēpus domibus & larib. eiicere liceat: vel alia ratione in eos animaduertere. Quod si liberos exhæredare parentibus ius est qui iis incōsultis & insciis nuptias contraxerunt: *Novell. vt cum de appellat. cognoscitur. §. si vero.* cur nō & eadē ratione etiā in eos animaduerrere & punire liceat, qui saltē spōsalia cōtraxerunt? Nā & hic patriam potestatem violatam esse nemini est obscurum. Ex ordinatione Electoris Saxonie liberi qui absq; parentum consensu spōsalia contrahunt, pro qualitate causæ vsq; ad dimidium legitime, vel etiā prorsus exhæredari, carcere puniri, & ex eius ditione exterminari possunt. *T. von Ebegetobnüssen. fol. 99. ex l. Tauri 49. fol. 429.* puniuntur amissione omnium bonorū. Idq; in Ducatu Slesuicensi frequētari & in filiab. obtinere scimus, præsertim si ad spōsalia cōcubitus accelle-

accesſerit. Et Carolus V. anno 1540. idem ſtatuit. Et nuper Henricus IX. Rex Galliarum: His autem pœnis non ſubiiciuntur illi liberi qui abſque parentum conſenſu nuptias contrahere poſſunt. Quales ſunt liberi furioſi abſentes. Item emancipati, patris iniuria liberos prohibentis nubere, vel concedentis, vt pro arbitrio nubant, de quibus ſingulis paulo ante diximus.

5 His adiice & hanc exceptionem, ſi ꝑ parentes liberis culpam deprecantibus delictum condonauerint. Nam pro peccato magno paululum ſupplicii ſatis eſt patri, vt ille apud Terentium loquitur. Itaque Diuus Ambroſius *epiſtol. 43.* Siſynium laudat, quod filio qui eo inconſulto vxorem duxerat offenſam remiſerit. Verba Ambroſii hæc ſunt: Quod filio noſtro remiſiſti meo rogatu, qui te inconſulto vxorem acceperat pietati magis tribuo, quam noſtro amor. Plus enim eſt pietatem ipſam de te impetrauiſſe, quam cuiuſquam petitionem. Et paulo poſt: Pulchre itaque geſtum, vt te patrem recognoſceres ſimul, quia iuſta indignatio fuit, quoniam venturam in locum filiarum debuiſti eligere iudicio, cui fieres pater. Fuit ergo quod ſuccenſeres, ſed fuit etiam quod remitteres. Feciſti igitur quod boni parentes, vt cito ignoſceres, ſed obſecratus. Nam antequam rogaueris non erat ignoſcere, ſed factum probare. Deinde diutius differre veniam, & tibi acerbum & illis inutile. Neque enim paternæ viſcera diutius tolerare poſſent. Et Iosephus *lib. 4. cap. 8.* parentes ad ignoſcendum propenſos eſſe debere tradit, ſi liberi reprehenſi & moniti reſipiſcentiam teſtentur, & culpam deprecantur. Hoc enim ad legiſlatoris clementiarum laudem, & ad parentum felicitatem pertinere, ſi nec filium nec filiam legibus dare pœnas videant. Sin vero obſtinati parentes neglexerint, tum eos ſuo iure vti debere. Ignocendi autem cauſæ iuſtiſſimæ hæc ſunt: Si filius vel filia non indigno nupſerit, ſed ei quem veriſimiliter parentes, ſi in conſilium adhibiti eſſent, non fuiſſent repudiaturi. *argumento l. ſi pater & filius de rit. nuptia.* Vel ſi filius puellæ matrimonium promiſit, quæ cum in discrimine vitæ verſantem ſeruarit. Qua de re apud Senecam *in declamationibus* extat facti ſpecies, *lib. 1.* paulo ante recitata. Vel ſi mora patris abſentis conditioni à filio quæſitæ impedimentum eſſet allatura, & damnum irreparabile, quod Sidonius Apollinaris de quodam clerico refert. Vel etiam ſimili de cauſa quæ patri pro ſua erga liberos ~~ſatis~~ ſatis eſſe debet. De pœna, qua liberi, qui in ſciis parentibus nuptias contraxerunt, afficiendi ſunt alibi. Sed ꝑ hic ruruſus quæritur. An ſi parentes filio vel filiarum delictum condonarint & remiſerint, nihilominus in eum vel eam magiſtratus animaduerrere poſſit & debeat. Et ita dicendum videtur. Nam cum non tantum patrem ſed etiam Eccleſiam ſuo facto offenderit, æquum eſt, vt in eum exemplum edatur, quo in poſterum alii ab eiufmodi incepto deterreantur, ne ſi impune id ferat, plures ad delinquendum inuitentur: cum impunitatis ſpes maxima ſit peccandi illecebra. Et ita ſentit Lutherus *Tom. 4. fol. 601.* Ac optabilius erat vt aut liberi in hoc ipſo negotio parentum autoritatem & conſilium ſequerentur ſemper, aut cum contra faciunt, à magi-

magistratu in eos animaduertetur. Quid enim indignius, quam cum parentum contemptu aut neglectione nuptias quærere?

§.16. S V M M A R I V M.

Forma sententiæ qua clandestinas nuptias contrahentes ad mulctam soluendam condemnari solent.

Formula autem sententiæ, qua sponsalia clandestina dirimi, & qui clanculum contraxerunt condemnari ad mulctam soluendam solent, hæc est.

Wir Superintendentens vnnnd verordente des Consistorii N. erkennen zu Recht auff vorgehende gnugsam Verhör vnnnd der Sachen eingenommenen Bericht. Nach dem N. N. vnnnd N. N. sich heimlich mit einander verlobet/vnnnd die heimliche Verlöbnuß allen geschriebenen Rechten vnnnd der Erbarkeit zu wider seyn/das solche beschene Zusage/so N. N. ihme N. N. vnnnd sie ihme N. N. wieder, vmb in geheim gethan/zu Recht nichtig vnd krafftlos sey. Vnnnd das derwegen ihnen beyden anderwerde sich zuuerheyrathen vbenommen. Dieweil sie aber mit solcher ihrer That dem heiligen Ehestandt/welcher öffentlich bestetiget/vnnnd also auch öffentlich angefangen werden sol/verunehret. Also weysen wir sie beyde der weltlichen Obrigkeit in gebührende Straff anheim/von Rechts wegen.

Hoc est:

Nos iudices ordinarii huius Consistorii audita & cognita causa de iure pronunciamus. Quandoquidem N. & N. sibi mutuo matrimonium clam repromiserunt, sponsalia autem clandestina iuri scripto & honestati contraria sint, eiusmodi promissionem, quam ille N. & è contrario illa N. sibi mutuo in occulto fecerunt, de iure non subsistere sed irritam esse. Et ea de causa N. & N. non impediri, quo minus alias sibi conditiones quærant. Interim tamen cum hoc suo incepto matrimonii constitutionem, quod vt publice stabiliendum ita & palam inchoandum est, dehonestarint: ad magistratum Politicum eos pœna conuenienti & digna afficiendos & mulctandos remittimus.

C A P V T VIII.

§ 1 Sponsalia alia esse pura alia conditionalia.

§.2. Conditiones alias esse honestas & possibiles: alias esse inhonestas & turpes: alias impossibiles: easq; vel præsens vel præteritum vel futurum respicere.

§ 3. Si quis sub conditione coniugium primæ promiserit, & ea pēdente, secundæ pure fidem dederit, vtram ducere teneatur?

il

§ 4.

- §. 4. An pendente conditione sponſalibus renunciare poſſit ſponſus vel ſponſa.
- §. 5. De diſtinctione conditionum, quæ ad coniugium pertinent, & quæ a coniugium non pertinent.
- §. 6. Conditiones impoſſibiles vitare ſponſalia cōtra cōmunem.
- §. 7. Si quis ſub conditione duabus fidem promiſerit, vtri fides ſeruanda ſit.
- §. 8. De conditionibus turpibus & earum affectibus.
- §. 9. Conditio, ſi te virginē inuenero, an inter turpes referenda ſit.
- §. 10. De conditionibus, quæ tacite inſunt.
- §. 11. An promiſſio ſub conditione facta matrimonium appellari poſſit, ea pendente.
- §. 12. An exiſtente conditione ſine vllō alio actu ſpōſalia rata ſint, & matrimonium conſtituant.
- §. 13. De ſponſalibus quæ ſub modo contrahuntur.
- §. 14. An ratum ſit matrimonium ea lege contractum, ne alter in alterius complexum veniat.
- §. 15. Sponſalia etiam in diem promitti. Itē cum cauſæ adiectione.
- §. 16. De ſponſalibus iuratis & eorum affectibus.
- §. 17. De promiſſione iurata facta vxori ſcē eā non repudiaturum.
- §. 18. De ſponſalibus quæ ſub pœna contrahuntur.
- §. 19. An is qui ſub pœna promiſit pœna tanquam ſuperflua reiſceta matrimonium conſummare cogatur?
- §. 20. An pignus dari poſſit ad firmanda ſponſalia?
- §. 21. Fideiuſſores etiam dari in contractu ſponſalium.
- §. 22. Præmii ſpe aliquem ad nuptias inuitare licere.
- §. 23. Lucri ſpe etiam inuitare licere ad nuptias.
- §. 24. Matrimonium in alterius arbitrium conferri non poſſe.
- §. 25. Conſenſum coniugii liberum, nec ſtatuto nec aliqua lege imminui poſſe.

§. I. S V M M A R I A.

- 1 Sponſalia reſtituta quæ dicantur Dd.
- 2 Pura ſponſalia quæ.
- 3 Purum quid ſit.
- 4 Sponſalia conditionalia quæ.
- 5 Conditio quid.

Hactē

HActenus de sponsalibus, quæ pure contrahuntur, egimus. Nunc de aliis quæ vel conditionem, modum, diem, causam, pœnam, lucrum vel iuramentum annexum habent, dicendum est, quæ Doctores vestita appellant. Et primum † de illis, quæ sub conditione contrahuntur. Nam vt reliqui contractus ita & sponsalia conditionem recipiunt. §. *omnis, de verbor. oblig. Institut.* Itaque interpretes diuidunt in pura & conditionalia. *toto titul. de condit. appositis.* Pura quando † quis sine adiectione illius conditionis, hoc est, absq; mora & dilatione coniugium promittit ita, vt statim inde efficax nascatur obligatio & actio, ad compellendum eum, qui nuptias consumere recusat. Panormitan. *cap. super eo de condition. apposit.* Nam † purum, vt ait Baldus *l. quanquam Cod. ad leg. Falcidiam.* est id, quod in sui essentia vel substantia non suspenditur. Eius generis sunt omnia sponsalia de quibus supra egimus. Conditionalia † sunt quibus coheret conditio sub qua promittuntur. Est autem † conditio futurus euentus qui existere potest, in quem obligatio vel actio suspenditur. Qua de re late Doctores *l. cum praesens ff. si cert. petatur, & in l. conditio. de verbor. signification.* Veluti: Ducam te in vxorem si parentibus placuerit. Ita apud Euripidem Orestes promittit Hermioni coniugium si patri placuerit. Verba sunt hæc:

Ecce dimitto Hermionem à nece,

Et promitto coniugium si dederit pater.

Saul promittit filiam Michol Dauidi in matrimonium, si centum præputia Palæstinorum illi attulisset. *Regum i. cap. 18.* Laban filiam Iacobo promittit si septem annos illi inseruisset. Nam Iacobus his verbis paciscitur & despondet sibi filiam Labanis. Seruiam tibi septem annis pro Rachaele filia natu minori. Laban respondit: Satiùs est vt eam tibi dem, quam alteri. Eiusdem generis sunt & sponsalia inter Rutham & Booz inita, qui coniugium sub hac conditione Ruthæ promisit, si propinquior ducere nollet. Et hic obiter notandum, sponsalia conditionalia filiorum nomine à parentibus etiam & *uicinis* contracta esse vt plurimum, non ab ipsis liberis, quemadmodum in puris eandem rationem secutos esse veteres supra late explicauimus.

§. 2. S Y M M A R I A.

- 1 *Conditionis distinctiones.*
- 2 *Conditio de re præterita vel presenti concepta.*
- 3 *Conditiones futurum respicientes.*
- 4 *Conditio si est contingens.*
- 5 *Sponsalibus conditionalibus si concubitus accesserit in pura resoluuntur.*
- 6 *Species facti proponitur.*
- 7 *Forma sententia.*

- ¹ **C**onditiones autem tria sunt honestae & possibiles, aliae inhonestae vel turpes, aliae impossibiles. Quarum distinctiones à Doctores & subdistinctiones traduntur, quas nos ut superuacaneas persequi non decreuimus. Idque quod multo breuior & expeditior sit ratio, totam hanc rem explicandi, cuius
- ² haec summa est. Res in conditione tria posita vel praesens vel praeterita est vel futura. De conditione autem honesta loquimur. Prioribus duobus casibus, quando scilicet de re praeterita vel praesenti conditio concepta est. Veluti. Promitto coniugium si pater tuus consulari dignitate fungitur, si uiuit vel mortuus est, si mille in dote habes, vel si virgo es, vel non uidua, si liberos nullos habes, vel si pater consensit: tunc si conditio extet sponsalia rata sunt. Sin vero ea deficiat, nihil actum esse intelligitur. Et haec propriae conditiones non sunt, quia sui natura
- ³ certae sunt. *l. institutio talis de condit. institut.* Sin vero tria futurum conditio respiciat & verbis in futurum concepta sit, tunc si necessaria est, id est, eiusmodi, quae ordine naturae aut alias omnino est exitura, & certe haec sponsalia non impedit aut suspendit, sed pro impleta habetur. Veluti: filiam tibi do si cras sol oriatur vel occidat. Nam quod fieri necesse est, & ordine naturae vel alias certum est, praesens esse videtur, & contractus sub tali conditione conceptus purus esse censetur. Ideoque matrimonium promissum & obligationem natam censi conditione reiecta, tanquam superflua & ludicra, ut tradunt Hostiensis Card. Abbas & Praepositus *c. per tuas, de condition. apposit. per l. haeres meus de condit. & demonstrat.* Quae ego & hanc promissionem referendam existimaui: contra hoc & promitto tibi matrimonium si Titius moriatur. Nam & haec certa est. Non potest enim non existere ut *l. c. d. l. haeres 79. de condit. & demonstrat.* Itaque recte Pontanus.
- Certius est quam mors, quam mors incertius est nil.*

Et Propertius:

Longius aut propius mors sua quemq. manet.

Item, Morte nihil certius, hora mortis nihil incertius. Vnde consequens est sponsalia pura esse sub hac conditione contracta, si morietur filius: & obligationem ortam esse. Ad huius sententiae confirmationem facit, quod id quod sub hac conditione debetur nouari possit *l. si Stichum. §. 1. de nouationib.* Sed si obligatio nulla orta esset, non posset ea nouari. *lib. 1. ff. de nouationib.* Vnde efficitur obligationem etiam antequam Titius moriatur ortam esse, neque diem eius mortis expectandam, ut Iason *l. impossibilis de verb. obligat.* hac ratione motus, quod etsi certum sit Titium moriturum, tamen diem vel horam mortis incertam esse, & ideo contracta sponsalia non videri antequam dies venerit. Quae & Bartoli sententia fuit *l. ita stipul. de verb. oblig.* Huc facit *l. nam si cum moriar 17. de condiel. indebit.* ubi dicitur, promissum sub hac conditione, si moriar, & solutum repeti non posse, & *l. sequent. 18.* Quod sub ea conditione quae omnino exitura est debetur, solutum repeti non potest. Vnde sequitur ante diem obligationem ortam esse. Sed haec questio cum nullum vel exiguum in vita usum habeat à me latius non explicabitur. Si quis de ea plura cognoscere cupiat, interpretes Iuris Canonici

nici euoluat *in c. per tuas de condition. appositis*, & Didacum 2. *partis cap. 3. num. 10. de sponsalib. & matrim.* qui hanc sententiam amplectitur & recte. Nunc ad ¶ alterum distinctionis membrum transeamus. Sin conditio est contingens, seu casualis, hoc est, quæ ab incerto euentu pendet, antequam ea existat, neque sponsalia, neque matrimonium promissum esse censetur. Veluti: promitto coniugium si parentes consenserint: si religionem Christianam amplecti volueris: si mihi decem in dotem attuleris. Qualis est illa apud Terentium Phormionis.

Et etiam nunc si vult de nupto dare quantum

Ab hac accipio, quæ sponsa est mihi.

Nullam mihi malim, quam hanc vxorem dari.

quod consensus ex futuro euentu pendeat vt & conditio. Quæ si impleta non fuerit dirimit contractum, neque ex ea agi potest ad matrimonium. *cap. super eo, de condit. apposit.* Et hæc proprie sponsalia conditionalia appellantur, quæ contractum suspendunt, donec euenerit conditio, cuius generis sunt illa quæ initio huius capituli recensuimus, Orestis, Saulis, Iacobi, Booz, &c. Idque verum est, vt et si consensus verbis præsentis temporis exprimatur, adiecta conditione, nihilominus suspendatur contractus in euentum conditionis, vt accipio te vel duco si patri placuerit. Nam ea pendet à potestate patris & non contrahentium. Id tamen ¶ hac cum moderatione accipiendum esse Doctores tradidere, nisi si verba ad rem conferantur, hoc est concubitus accedat, non expectata conditionis impletionem. Nam et si conditio impleta non sit, tamen sponsalia imo matrimonium contractum esse omnes sentiunt, hac ratione adducti, quod partes conuenienter videantur à conditione recessisse *c. per tuas de condit. apposit.* Melanthon *in tractatu de coniugio*. Idque vsque adeo verum esse, vt et si vir ante concubitus verbis disertis & expressis protestetur, se à conditione recedere nolle, nihil ei prosit protestatio, vt se inde extricare possit, vt quæ facto contraria sit. Vbi enim accedit concubitus non expectato conditionis euentu ea coniunctio coniugium esse censetur. *gl. & Dd. d. c. per tuas. Schurfus consil. 57. cent. 1.* Vnde ad quæ- 6
stionem, quam de facto habuimus, respondere facile est. Quidam mulieri promisit coniugium si vidua esset viri alicuius defuncti, & à nemine corrupta esset, & antequam id exploraret cum ea rem habet. Videtur à conditione recessisse. Itaque licet illa vidua non sit, sed ab aliquo corrupta, eam ducere tenetur. Quod tamen latius expendendum. Hoc autem ¶ casu ita pronunciari solet. 7

Miser freundlich Dienst junor/ ehrwürdige/ hochgelehrte gute Freunde/ als jr
vns Elage vnd Antwort vnd geführtes Bezeugniß zugeschiedet/ vñnd auch
desß Rechtens darüber zuberichten gebetten habet / N. Elägerinn an einem vñnd
N. Beclagten anders Theils. Demnach vnterrichten wir verordente Commissa-
rien desß Consistorii zu Wittenberg darauff für Recht. Nach dem Beclagter ge-
stehet/ daß er der Elägerin ein Ehe/ so fern sein Mutter vñnd Brüder wolte/ zugesag-
get/ vñ daß er folgentes nach solcher Zusage die Elägerin fleischlich erkand/ sie auch
il 3 st. wan.

schwanger worden. Vnd also durch erfolgtes Veyßschaffen von der Condition da seine Mutter vnd Bruder willtzen/abgetreten. Da es nunmehr dafür zuhalten/daß solches Ehegelübde ohne eines Anhang oder Condition geschehen/so ist er auch die Elägerin/seines Fürwunders vngeachtet/zuehlichen schuldig. Dazu wird er in vorwegung von der weltlichen Obrigkeit durch gebürliche Mittel compelliret vnd angehalten/ Von Rechts wegen.

§. 3. S V M M A R I A.

- 1 *Si quis primæ fidem dederit adolescens de coniugio sub conditione, & ea pendente coniugium secundæ promisit pure, vtram ducere tenetur?*
- 2 *Explicatio l. 11. potior. §. videamus qui pot. in pign.*
- 3 *Auctoris opinio.*
- 4 *Ad Panormitani obiectionem respondetur.*
- 5 *Alia questio.*

IN hac disputatione de conditionibus, hæc etiam questio ardua & difficilis, & de qua in vtramque partem probabiliter disputari potest, sese offert. Si ꝑ quis primæ fidem dederit adolescens, & coniugium sub conditione honesta promiserit, si pater vel mater consenserit, & ea pendente, coniugium secundæ promiserit pure verbis in præsens conceptis, & pater postea consentiat, vtram ducere teneatur? Vel pater filiam primo despondet sub ea conditione, si primi pater domum quam habet in vico lapideo ei dare velit ad inhabitandum. Et antequam pater puellæ certior factus esset, quid animi primi pater habeat, secundo filiam despondet pure, primi pater re cognita assentitur, & domum filio se daturum pollicetur, & ita impletur conditio. Queritur vtrum primus ducere teneatur, an quæ ei primo desponsa est, an vero quæ secundo? Interpretes Iuris Canonici vno ore statuunt posteriora sponsalia prioribus anteposenda & firma esse. Interpretes *c. super eo in verbo alieno, & gl. in d. c. per tuas de condi. apposit.* & ibi Panormitan. his rationibus moti, quod sponsalia conditionalia sponalibus de futuro æquiparentur. Itaque quemadmodum sponsalia de futuro per ea, quæ de præsentis sunt, tolluntur, ita & conditionalia cedere puris *c. sicut ex literis de sponsalib.* Sed his vehementer obstat, vt ait Albericus ꝑ l. 11. potior. §. videamus. qui potio. in pignore, & l. qui balneum. Cuius hæc est summa. Si debitor creditori domum suam sub conditione oppignoraueat, & pendente conditione eandem rem alii pure pignori opposuerit, conditione existente & impleta cum creditorem potiore & aliis præferri, cui res primo oppignorata sit. Cum enim semel conditio extitit perinde habetur ac si obligatio illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine conditione contracta esset, & conditio postea purificata retrahitur ad tempus prioris contractus, vt Doctorem verbis utar. Ergo in sponsalibus, quæ vt plurimum interueniente stipulatione constituuntur idem dicendum, vt scilicet

licet ad instar aliarum conditionum & contractuum conditionalium, ipso conditionis euentu perfecta & pura ab eo tempore, quo obligatio inita est, fuisse censeantur & iis præferantur, quæ postea contracta sunt. Neque vlla differentie ratio adferri potest, cur in sponalibus, quæ vt plurimum naturam aliorum contractuum imitantur, aliud ius statuendum sit. Ita sponsalia conditionalia adueniente conditione statim sine alio actu consensum exprimente pura esse censentur, & vt Doctores matrimonium constituunt ad exemplum aliarum conventionum sub conditione contractarum. Abbas in cap. de illis, in cap. super eo, de spondit. apposit. Didacus 2. parte c. 3. num. 5. Huc facit, quod sponsalia sub conditione nullius sint futura momenti, vt quæ semper aliorum sponsaliorum constitutione eludi & eneruari possint, cum in arbitrio sit contrahentium vel conventioni stare, vel non stare & ludibrio eum, cum quo contraxit habere, sese extricare, quo nihil fidei humanæ magis est contrarium. Idque cum in reliquis contractibus tum vero in hoc fœdere tam sancto minime ferendum est, l. sicut, de actio. & obligation. Adde quod res mali sit exempli bina sponsalia contrahere, ideoque infamia notatur qui id faciat. l. 1. & l. 13. Quid ergo de his qui not. infam. Harmenop lib. 4. t. 1.

Quare licet statuo, conditionis euentum expectandum esse, neque cum alio sponsalia contrahi posse, quæ hisce præferenda sint: Et in ea sententia fuisse Lutherum ex his verbis colligitur. Vnd ob per verba de futuro oder per conditionem auch öffentliche Verlöbniß geschehen vnd die Condition gerichen / a. d. te ich man solle sie halten / wie in allen andern Verlöbnißsen da man glauben zu halten schuldig ist / wo nicht anders grosse / wichtige vnd redliche Ursachen dazwischen fallen / daß man mit Gott vnd Rechte den Glauben nicht halten köndte. Nam verba fidem in sponalibus sub conditione contractis non secus vt in reliquis contractibus seruandam satis arguunt, à reliquis contractibus ea non differre hoc casu. Nec obstat quod † Panormitanus & alii adferunt, sponsalia conditionalia vim habere sponsaliorum de futuro, ideoque tolli per sequentia pura. Nam id nulla lege probatur, sine qua loqui erubescimus. Imo sponsalia de futuro nulla esse supra demonstrauimus, itaque nullos effectus habent. Et ius ciuile expresse contrarium statuit, conuentionem scilicet sub conditione puræ præferendam esse, vbi conditio extiterit, & ad eum diem & momentum tetrahendum esse, quo promissio facta est. Et ex eo die vel momento consensum absolutum & purum fuisse videri d. l. potior. & l. qui balneum, quod in sponalibus de futuro secus habet, quæ ab initio purum consensum de præsentis non habent, sed tantum promissionem de futuro continent, vt interpretes loquuntur. Et ex communi Dd. sententia consensus sub conditione præstitus, existente conditione sine vlio actu aut nouo consensu vera constituit sponsalia seu matrimonium, vt supra diximus. Secundo nõ obstat, qd à plerisque obicitur, ante euentum conditionis non esse natam obligationem neque actionem l. cedere diem, de verb. signif. Ideoq; nec dirimere, nec impedire posse eam, quæ postea

postea subsequitur conuentionem pure contractam. Et per consequens, sponsalia conditionalia præcedentia non obesse sequentibus puris. Respondeo, etsi nondum sit nata obligatio pendente conditione, tamen ubi ea extiterit, quali in utero semper fuisse videtur, & pro nata habetur iuris interpretatione, ubi de commodis eius agitur ex eo tempore, quo concepta hoc est contracta sit, *argumento l. qui in utero sunt, de statu hominis*, & ad eum diem, ut ita loquar, conceptionis retrahitur conditio *d. l. potior argumento l. nec emptio. §. de contrahend. empt.* Ut cum editus esset partus iam tum, cum contractum esset negotium, venditio facta intelligatur, & medio tempore, hoc est, pendente conditione obstat, ne qua obligatio eis commodis aduersa, & in eius perniciem & interitum contrahi posset. Vnde sequitur de iure non subsistere, aut valere sponsalia pura, postea contracta, nec priora infirmare posse, etsi sub conditione contracta sint. Ita nec ad rem facit, quod conditio eo tempore, quo impletur & existit matrimonium, reperiatur interiectum, & in medio positum quod intercedit, & obstat, quominus conditio retrahi possit, præsertim si verbis de præsentī contractum sit Panormit. *c. per tuas de condit. apposit. in fine.* Nam ut supra late demonstrauimus, matrimonium reuera non est sed pactum tantum seu futurum vel initiatum, quod a sponsalibus nihil differt. Itaque hic locum habebit regula vulgata, sponsalia priora posterioribus anteponenda esse, de qua infra. Et hanc ego existimo veram esse sententiam, licet interpretes contra sentiant omnes Panormi. secuti. Si tamen prior sententia in iudicio tanquam verior rec peretur, & sponsalia conditionalia puris præferrentur, an impune id ferre debeat qui alterum ludibrio habuerit, & sub conditione nuptias promiserit quæritur? Minime. Nam a magistratu pœna arbitraria coercendum existimauerim, & parti in id quod interest condemnandum. Quod latius explicabitur infra *cap. 12.*

§. 4. S V M M A R I V M.

Sponsalibus sub conditione contractis an alteruter contrahentium conditione pendente sponsalibus renunciare possit.

EX his autem, quæ diximus, alia oritur quæstio: An sponsalibus sub conditione contractis alteruter contrahentium, conditione pendente renunciare sponsalibus possit, si eum conuentionis pœniteat. Verbi gratia, Booz Ruthæ promisit coniugium ea conditione, si eam propinquior ducere nollit, & antequam propinquorum mentem exploraret promissionis eum pœnitet. Et breuiter dicendum, pœnitentiæ locum non esse, sed conditionis impletionem expectandam, ut & in aliis contractibus, ut Panormit. *c. super eo. de conditio. apposit.* ubi expresse dicit. Quod sicut alii, qui negociis contrahendis implicantur pendente conditione a contractu resilire non possunt, imo euentum conditionis expectare necesse habent *l. potior. §. 1. l. qui balneum. §. qui petio. in pigno.* sic & illi qui sponsalia sub conditione contrahunt. Id quod & *d. c. super eo*, colligitur ex illis verbis. Nisi

Nisi voluntas patris postmodum intercedat, nequaquam est ad matrimonium cogendus. Ergo si intercesserit voluntas cogendus erit. Nam, vt in quæstione præcedenti diximus, conditione impleta contractus ab initio purus fuisse censetur, cum inter matrimonium & reliquos contractus nulla possit reddi ratio diuersitatis. Et vt Panormit. Ego non bene, inquit, video rationem diuersitatis, *d.c. super eo.* Quæ sententia fuit Abb. & Præpos. quam etiam sequitur Tiraquel-
lus late *de retract. lignagier. §. 1. gl. 10. num. 43.* Et æquitati maxime est consentanea, ne homines matrimonium pro deridiculo & delectamento habeant. Didacus *num. 6. cap. 3. part. 2.* Et Iacobus Tomingius *decis. 10.* Schneidevvinus in *Institut. T. de nuptiis*, contra sentit, sed male, securus ea in re Mauferum.

§. §. S V M M A R I A.

- 1 Conditionum distinctio, quæ in pertinentes ad coniugium & non pertinentes abeunt, ab auctore non probatur.
- 2 Stipulationes præpostera quæ.
- 3 Conditio hac: filiam meam tibi in matrimonium promitto, qui illi tertio gradu es cognatus si quidem magistratus permittat.
- 4 Forma sententiæ.

QUod autem quidam conditiones peregrinas, hoc est, non pertinentes ad coniugium, distinguunt ab iis, quæ ad substantiam matrimonii pertinent, mihi non probatur, qui statuo, quod conditiones omnes, quacunque ex parte ad coniugium pertineant, obligare contrahentes. Idque autoritate veterum, qui eiusmodi sponsalia constituerunt, vt historiæ testantur. Achilles Priami filiam sibi vxorem petiit, ea lege & conditione, si daretur, se cum suis Mirmidonibus domum rediturum. Hecuba respondit sibi eam placere conditionem si Priamo placeat. Priamus conuentus ea de re, Achilli pollicetur se daturum filiã, si perpetuo pax fiat, exercitus discedat, fœderum iura faciantur, &c. Dares *de bello Troian.* Laban Iacobo filiam promisit si annos septem illi inseruisset. Saul filiam Michol Dauidi si 100. præputia Palæstinorum attulisset, vt supra notauimus. Et apud Homerum Penelope se ei nupturam pollicetur, qui arcum Vlyssis tendere posset. Quæ conditiones etsi dotis causam non respiciant, tamen non minus implendæ fuerunt, quam aliæ magis ad substantiam matrimonii pertinentes. Idque notius est quam vt demonstratione egeat. Et inter viros principes eiusmodi sponsalia feruentibus bellis vñtatissima esse historiæ & experientia quotidiana testatur. Nec his obstat, quod Iureconsultus Celsus scribit, *l. si ita stipulatus, §. si tibi nupsero, decem dari spondes causa cognita denegandam actionem puto.* Nec raro causa probabilis eiusmodi stipulationis est, si vir non eo modo in dotem stipulatus est. Respondeo, matrimonium sub conditione contrahi non posse, vt quod ad instar aliorum actuum legitimorum conditionem nullam admittit, vt supra *cap. 3.* late tradidimus. Verba autem, si tibi nupsero, non ad

k K

spon-

sponsalia, sed ad nuptias seu matrimonium pertinent, & sunt executiva, ut ita loquar, & matrimonium vitiant seu impediunt, quo minus coeat. Nam pendente conditione matrimonium nullum est. At hæc conditio, si tibi nupsero, eius est naturæ & qualitatis, ut impleri non possit nisi factis nuptiis, hoc est, consummato matrimonio *l. cum fuerit de condit. & demonst.* Conditionem nubendi tunc impletam esse cum vxor ducta fuerit. Matrimonium autem verbis de presenti & quidem pure contrahi debet, & consummari non potest, nisi conditione impleta. Itaque mirum videri non debet, si hæc conditio reiiciatur, cum conditionis impletio matrimonium & nuptias præcedere debeat, at hoc casu nuptias præcedere oportet, antequam conditio impleri potest. Estque *ut supra*, ut sic dicere liceat, hoc est, præposteratio, cum id quod primo loco fieri debet, scilicet conditionis impletio, secundum in orationis ordine possidet. Vnde & præposteræ stipulationes dicuntur, quæ stipulationem ante conditionis euentum constituunt. Itaque ex his stipulationibus qui nasci vult obligationem, filiam ante matrem suam nasci postulat. *l. præposteræ, C. de testamen. §. item si Iustinian. de inutil. stipul.* Deinde, quod hæc donatio nuptiis demum consummatis peti posset, & per consequens inter virum & vxorem facta censeatur, quod leges prohibent. *rot. titul. de donat. inter vir. & vxor.* At si mulier à viro stipuletur, si tibi nupsero, decem donationis propter nuptias causa dare spondes, valet stipulatio. Accursius *d. l. ita stipulatus, §. ult.* Idem dicendum, si vir à muliere stipuletur. Si te duxero decem in dotem dare spondes: nam & tum valet stipulatio, cum dos nuptiis subsecutis demum debeatur, idcircoque matrimonium non vitiat. Dos enim sine matrimonio esse non potest. Et ubicunque matrimonium nomen non est, nec dos est, *l. 3. de iure dotium.* Et dos ipsius filix & vxoris proprium est patrimonium, *l. 3. §. quid ergo, de minoribus viginti quinque annis.* Atque in hanc sententiam ego hæc verba accipio. Item, si vir à muliere eo modo non in dotem stipulatus est, hoc est, denegandam actionem esse, nisi vir à muliere sub hac conditione, si te duxero, decem in dotem stipulatus sit. Et ita Accursius in verbo, accipit. Interim tamen coniugium promitti, hoc est, sponsalia contrahi posse sub hac conditione, si dotem mihi dederis, dubium non est. Idque expresse constituit Alexander III. *in cap. de illis, de condit. apposit.* cuius hæc est summa. Si quis iuratus promiserit se puellam ducturum sub ea conditione, si centum dedisset, periurii eum reum non esse, si illam ante impletam conditionem ducere recuset. Ex quibus efficitur, conditiones sponsalibus adiectas, etiam si ad substantiam matrimonii non pertineant, dum tamen honestæ sint, implendas esse, quod eo iure subsistant. Nota ¶ de illa conditione. Ego filiam meam tibi in matrimonium promitto, qui illi tertio gradu es cognatus, liquidem magistratus permittat: in quâ sic pronunciari solet.

Miser freundlich Dienst zuvor / Würdige / wolgelehrte / erbare / fürsichtige /
gute Vönnner vnnnd Freunde / auff die Rechtsfrage in Chesachen / Di. eines /
vnd

vnd N. anders Theils belangendt/ darauff ihr euch des Rechts zu berichten ge-
betten / vnterrichten wir verordente Commissarien des Consistorii zu N. für
Recht: Haben ermelten N. vund N. so ein andern im dritten Grad vngleichet
Zinten der Blutsfreundschaft verwandt/ zuwieder ich Seelsorger vund Ber-
warnung offentlichen vund per verba de præsenti sich mit einander ehelich
versprochen/vngeacht/ daß euch des Breutigams N. Vatter (seinem Vorwen-
den nach) darein anders nicht willigen wöllen/ dann so fern es zu Recht seyn kö-
nne/ vund die Obrigkeit solche Ehe leyden oder verstaten wolte/ so mag nunmehr
jegedachter N. dessentwegen / daß die Obrigkeit ihm mit Landes Verweisung
zu straffen bedrohet/ das offentliche Verlöbnuß darsür er durch die Prædican-
ten vnd Vatter vorwarnet/ mit gutem Gewissen nicht hinderziehen / Vund hette
dem Vatter nicht weniger als ihm dem Sohne selbst / auff beschehene verwar-
nung vund habende gnugsame Wissenschaft des Verbots / der Obrigkeit wol
gebühet/ das offentliche Verlöbnuß so lang einzustellen / biß er der Obrigkeit
Erclerung vund Gemüth dißfals gebühlicher Weise erlanget vund erfahren
hette.

Mag demnach des Vatters vorgewandte vund vermeindte Conditional Be-
willigung zu Hinderdringung gedachtes offentlichen Ehegelübts / das in Got-
tes Wort vund Keyserlichen Rechten außdrücklichen nicht verbotten sündlicher
Weise nicht angezogen werden. So viel auch der Obrigkeit zeitliche Straffe
belanget/ist dieselbe der Gewissen Verletzung vund Verwirrung in keinem We-
ge vorzuziehen/ sondern dahin dißfals vornemblichen zu sehen / daß beyde gegen
einander ehelich vund offentlich verlobte Personen Gott mit gutem vnuerschr-
ten Gewissen anrufen mögen. Derentwegen sie auß Furcht der weltlichen
Straffe / oder dieselbe zusuchen mutuo dissensu eins dem andern die Ehe nicht
auffkündigen noch zutrennen können/ von Rechts wegen.

§. 6. S Y M M A R I A.

- 1 *Conditioes impossibiles an vitient sponsalia.*
- 2 *Ioco promittens non obligatur.*
- 3 *Conditio impossibilis potius tendit in dissensum quam consensum.*
- 4 *Explicatur c. si. de condit. appof.*
- 5 *Conditio si iure sit impossibilis quid statuendum.*

Conditiones impossibiles † ex communi interpretū, & Theologorum sen-
tentia non vitiant sponsalia, sed pro adiectis non habentur. Ideoq; illis vel-
uti superfluis reiectis nō minus valent obligationes, quam si pure contractæ es-
sent. Veluti filiam spondeo, si Turcam interfeceris: si mare pedibus transferis,
k K 2 si cœlum

si cœlum digito tetigeris *C. final. de condit apposit.* Vel si quis ita promittat coniugium mulieri. Si tu es virgo accipio te vxorem, quam sciat esse corruptam, quæ peperit. Quo exemplo Erasmus vtitur. Et hæc in fauorem matrimonii statuissè videtur ius Canonicum, vt sentiunt interpretes, sicut ius ciuile vltimis voluntatibus fauet, à quib. conditiones impossibiles excludit, & pro non scriptis habet, *l. 1. de condit. instit. l. obtinuit de condit. & demonstrat.* Nam ius canonicum præsumit ex intentione contrahentium & fauore matrimonii, conditiones illas non esse adiectas vt consensum suspenderent, sed sponsalia pure contracta esse. Quibus Melanthon ad stipulatur hac ratione ductus, quod gubernatores Sophisticam & petulantiā in decipiendo misero & imbecilli sexu prohibere voluerint, ideoque raris manentibus sponsalibus conditiones reiecerint. Sed hæc sententia et si vulgo recepta, vix defendi potest, cum ei ius ciuile aperte refragetur, & alia non leuioris momenti argumenta. Et primo constat, matrimonium absque consensu contrahi non posse *l. consensus de regul. iuris.* Is vero qui sub conditione impossibili promittit, non intelligitur consentire *l. non solum de action. & obligat.* Non solum, inquit, stipulationes sub impossibili conditione applicatæ, nullius momenti sunt, sed etiam ceteri quoque contractus. Quia in ea re, quæ ex duorum pluriumue consensu agitur, omnium voluntas spectatur, quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment, apposita ea conditione, quam sciant impossibilem esse. Sponsalia autem veterum stipulationibus interpositis constituta esse ostendit *l. 2. ff. de sponsalib.* & nos supra late tradidimus *cap. 3.* Et hodie plerunque etiam constituuntur vel pactis, vnde sequitur ea adiectione eiusmodi conditionum impossibilium vitari prorsus. Idè ex præsumpta contrahentium voluntate colligitur. Nam qui hac oratione vtitur, nubam tibi si cœlum digito tetigeris, vel mare vado transieris, tantum abest, vt consentire aut nuptias velle videatur, vt coniugiam pro deridiculo & delectamento habeat, & ludat potius quam rem seriam agat, quod in fœdere isto sanctissimo minime fieri debet. ²Loco autem † promittens non obligatur, quæ de re ³supra *cap. 4.* Postremo conditio † impossibilis potius tendit iuxta communem vsum loquendi in dissensum quam consensum. Cur enim conditionem impossibilem obligationi adiicit alteruter contrahentium, nisi quod scit, rem in obligationem deductam fieri non posse, ideoque se nō obligari aut teneri, quod re infecta sese extricare & liberare possit? Idque ex iis verbis colligitur, quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment, vt Erasmi verbis vtar. Etenim, qui stipulatur, quod fieri non potest, declarat se non contentire, vbi igitur illud axioma, sine consensu nō coire matrimonium? *libel. de Christ. matrimon.* ⁴Neque his † obstat, *cap. final. de condit apposit.* nam loquitur de matrimonio contracto. Et in hanc sententiam, quæ iure ciuili verissima est descendit Erasmus his verbis. Nulla satis, inquit, gravis causa afferri potest, cur conditio impossibilis tum faciat matrimonium *l. 3.* Et Beza à quo etiam Durandus dissentire non videtur, qui disertis verbis ait, se hanc difficultatem aliis peritiori-

ritioribus soluenda relinquare. Et Didacus, qui eam late persequitur, & tamen quod concludat vix habet 2. part. c. 3. num. 8. Sed ꝑ an idem ius statuendum sit de conditione iure impossibili? & idem dicendum existimauerim. Veluti. Promitto coniugium, si in templo rem diuinam feceris, si habueris concionem. Sūt enim illi actus mulieribus interdicti iure, & earum respectu inhonesti, & ea de causa de iure impossibiles censentur. Et his etiam casibus is, qui matrimonium ea conditione promisit potius luisse & iocatum esse, quam rem seriam egisse censetur. Ideoque ex ea promissione non tenetur, argumento eorum quæ diximus. Eius generis est illa conditio cuius Didacus meminit cap. 3. part. 2. num. 7. Si quis matrimonium promittat sub ea cōditiōe, si inter coniunctos nuptiæ intra quartum gradum contrahi possunt. Nam & hæc impossibilis est, præsertim in iis locis & terris vbi ius canonicum viget.

§. 7. S V M M A R I V M.

Si quis sub eadem conditione duabus promiserit matrimonium vtri fides seruanda.

Angelus de Clauasio aliam mouet quæstionem. Si quis sub conditione, si centum mihi dederis primæ coniugium promiserit; & paulo post sub eadē conditione secundæ: & vtraque eodem tempore 100. dederint: vtra promissio efficax sit & præualeat? Et statuit neutram propter incertitudinem valere *ex l. duo sunt Titii de testamen. tutel.* Et quod promissio sub conditione demum impleta conditione efficax sit. *l. cedere diem de verb. signif.* Sin vero alterutra earum alteram præuenisset, & conditionem impleuisset, eam alteri præferendam & pro sponsa habendam. Quod mihi verisimile non fit. Nam certum est, primam cui promissio facta est conditioni parere paratam, audiendam & admittendam & secundæ præferendam esse. Idque argumento eorum, quæ supra *ex l. potior §. videamus §. qui balneum de contrah. empti.* tradidimus, nimirum conditionem impletam retrahere ad eum diem seu momentum, quo contractus initus est, non secus ac si initio purus fuisset. Qua de causa nec ei secunda, etiam si illi præuenisset & citius decem dedisset, præiudicare potuit, obstāte scilicet obligatione & promissione, quæ quodammodo in vtero est, & pro iam nata habetur. Ideoque enervari aut infirmari non potest, à secunda obligatione subsecuta, vt *latius supra* tradidimus.

§. 8. S V M M A R I V M.

Conditiones turpes quem habeant effectum.

Turpes & inhonestæ conditiones sponsalibus insertæ, si contra substantiam sint matimonii contractum inutilem reddunt. Veluti promitto coniugium, si sterilitatis medicamenta sumpseris, si corpore quæstum feceris, aut te prostituueris. Itaque nec sponsalia constituunt, nec matrimonium, etiam si accedat

k K 3 con-

concubitus *cap. final. super eo. de condit. apposit.* Nam parte substantiali remota res consistere non potest. Huc refero & illas condiciones, quæ ad matrimonii impeditionem spectant. Veluti promitto coniugium, si soror tua cælebs manserit, si pater tuus rursus vxorem non duxerit, *l. hæres meus, de condit. & demonstrat.* Nam omnes hæ condiciones, quibus quis à matrimonio auocatur, vel ad nubendum inuitatur, inutiles sunt & iure damnatæ. Quo spectant verba legis. Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est, vim nullam habet. Veluti Titio patri 100. si filia quam in potestate habet, non nupserit hæres dato. Quamuis inter sit, vtrum legatis adiectæ sint an obligationibus. Nam legata valent, & conditio reiicitur, obligationes vero penitus infirmantur. Idq; fauore vltimarum voluntatum introductum est, quas ratas esse pietas postulare videtur, quod in obligationibus secus habet. Itaque si quis testamento Seia centum legauerit, si arbitrato Lucii Titii nupserit, hæres legatum soluere tenetur, etiam si illa arbitrato Titii non nupserit. *l. cum tale, §. rescriptum, de condition. & demonstration.* Nam cælebs vita Romanis maxime odiosa fuit, vt & iure diuino Valerius Maximus *libro vndecimo cap. 222.* Et lege Iulia iusiurandum libertis remittebatur ea lege impositum, ne vxorem ducerent, *l. abigere, de iure patronat.* Qua de re infra latissime disputabitur.

Conditioes turpes si non sint contra substantiam matrimonii, reiciuntur raris manentibus sponsalibus. Velut, promitto coniugium, si Deo maledixeris, si hominem interfeceris, si te nudam conspiciendam præbueris. Item, Si mihi copiam tu feceris. Achilles Polyxenam Priami filiam à fratre Hectore petit in matrimonium. Hæctor se illam daturum pollicetur, si vniuersum exercitum Achilles prodat. Achilles soluturum se bellum Polyxena tradita promittit. Sed eam conditionem Hæctor recusauit accipere. Conditio ab Hæctore proposita turpis fuit. Achilles vero sub conditione honesta nuptias stipulatus est. *Dictys lib. 3.* Eius generis est conditio seu pactum, cuius meminit Seneca *libro 3. controuers. 11.* Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri obtingisset, alter moreretur, & quod apud Indos vsitatum esse referunt Historici, nimirum vt sponsa sibi sponsum deligat eique nubat, ea lege & conditione, vt ipsa marito mortuo eadem pyra & igne comburatur, & mortem oppetat. Alexander ab Alexandr. *libro 1. cap. 34.* Ex Strabone etiam eo, fœdere & condicione Antonio nupta fuisse Cleopatra dicitur, vt si fatale quippiam aut diri casus alteri contigisset, alter tanquam pœnæ socius eandem fortunæ aleam subiret, sociique & comites essent tam aduersæ quam prosperæ fortunæ, hoc est, *συνάποδμοχίητες*, quod etiam seruauerunt. Plutarchus in Antonio: Ipse & Cleopatra vitæ genere, quod immutabile dicebatur, dimisso aliud instituerunt, quod mollicie, luxuque & delitiis illi minime concederet, eamque vitam commorientium appellabant: amici enim inter se vna morituros adscribebant. Alexander *lib. 1. cap. 26. Genial. dier.* Quæ conditiones omnes turpes sunt, cum nemo membrorum suorum dominus sit, *l. 11. ad legem aquil.*

agnil. & è vita discedere & sibi mortem consciscere fas non sit, antequam is qui eam concessit, excedere iubeat, vt elegantissime apud Platonem in *Phedone* Socrates disputat, & Cicero *libr. 6. de Republic.* Piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis; nec iniussu eius, à quo est ille vobis datus ex hominum vita migrandum est, ne munus à Deo assignatum defugisse videamini. *Macrobi. lib. 1. cap. 13.* in somnium Scipionis ex Platone, qui ait, eos qui potestatis imperio trudentur in carcerem, non oportere inde diffugere, priusquam potestas ipsa quæ clausit, abire permiserit, idque religioni Christianæ est consentaneum. Ideoque hæ & similes conditiones propter turpitudinem reiiciuntur, ratis manentibus sponsalibus, non secus ac si pure contracta essent. Nam ea, quæ turpia sunt, ea nec nos facere posse credendum est. *cap. 1. & vlti. de condit. apposit.* Huc pertinet & illa conditio: Ducam te si ex me grauida facta fueris. Nam explorare volo vtrum sterilis sis. Itaque etsi mulier ex concubitu grauida facta non sit, nihilominus ex promissione tenetur vir. Et habetur conditio pro non adiecta, *cap. final. de condit. apposit.* quia ad delinquendum inuitat, *l. conuenire de pactis dotalibus.*

§. 9. SYMMARIA.

1. Conditionis, si te virginem inuenero, effectus.
2. Virginitatis probatio difficilis.

Sed de hac conditione, si te virginem inuenero, quæri solet, vtrum ea inter honestas ac turpes referenda sit? Et *gloss. in cap. per tuas de condit.* turpem esse conditionem sentit, ideoque reiiciendam, cum ad periculum carnalis copulæ referatur, quam ibi *Dd.* sequuntur. Deinde, quod impossibile esse videtur, cum virginitatis probatio non minus difficilis sit, quam custodia, vt *Erasmii* verbis utar, & periculum in puella ea de causa fieri graue sit. Quam sententiam *Philippus Melanthon* sequitur. *Præpositus & Cardinalis*, hanc conditionem honestam esse sentiunt, si ad actum licitum referatur, scilicet, si virgo inuenta fueris per aspectum honestarum matronarum, & *Arctinus consil. 82.* *Angelus in summa.* Sed quam sæpe fallant harum indicia latissime demonstrauit *Laurentius Ioubertus Medicus, libro 5. cap. 4. in libro qui inscribitur Errenes populaires an fait. de medicine,* vt recte dixerit *Cyprianus*, manus obstetricum & oculos sæpe falli, quæ verba in ius Canonicum relata sunt, *27. quest. 1. cap. nec aliqua.* Ego *Cardinalis* sententiam veram existimauerim, & cum, qui sub hac conditione promisit, si virgo es vel inuenta fueris, non teneri ducere, si docere & signis euidentissimis planum facere possit, eam cui nuptias promisit, à viro integram non esse. Quid enim si hac in vberibus gesserit, si grauida sit, si in locis suspectis vel in crimine deprehensa, si prostituta sit, si pepererit, vel non suo tempore pepererit, vel obstetricum testimonis certissimis, & minime dubiis, & Medicorum iudicio corrupta esse pronun-

pronunciatur, vel aliis argumentis infallibilib. conuinci possit, quæ Decius refert in c. *propofuisti, de probationibus*. Nam & naturalis ratio non repugnat, quin si conditio, quam excipit contrahens matrimonium, sit eius momenti, vt verisimile sit, non coitum fuisse matrimonium, nisi latuisset vitium, solui possit. Et hanc nostram sententiam iuuat, quod apud Iudæos ad probationem admittebatur maritus, qui causabatur se vxorem virginem non reperisse. Quo spectant verba. Non iuueni in ea signa virginitatis *Deuter. 22.* hoc est, vt explicat Vatablus & alii, linthea infecta sanguine rupti Hymenis indice virginitatis. Vnde constat hanc conditionem apud Hebræos turpem non fuisse, imo tacite semper subintellectam fuisse. Nam & ea de causa sub chuppa conueniebant sponsus & sponsa, vt ex aspectu lintheaminum virginitatis fieret exploratio: idque ex Dei præscripto & mandato. Quod & adhuc hodie apud quasdam gentes, vt Afros, obtinet. Qua de re infra suo loco latius. Itaque inter condiciones, quæ tacite insunt & subintelliguntur, referendæ videntur. Et ita sentit Erasinus in *lib. de Christian. matrim.* cuius hæc sunt verba. Rursum non video cur conditionem hanc habeant pro turpi: Accipio te in matrimonium si te comperero virginem. Quum enim puella sibi conscia sit, non debet fallere excipientem, quod honestum est. Nam *Deuter. 22.* seuerè quidem animaduertitur in eum, qui quam pro virgine duxit, fingit se comperisse vitiatam. Conuictus enim & cædibus & pecunia mulctatur, at multo seuerius in sponsam cuius virginitas non erat seruata sponso. Reducebatur extra ciuitatem & lapidabatur à populo. Hic certe probanda Christianarum legum clemètia. Nunc autè grauior est causa qua virginitatem puellæ depacisci posset sponsus, quod vt Digamus arceatur à sacerdotio qui pro virgine vitiatam duxerit, etiam imprudens. Fortassis quotidianæ fierent rehibitiones, si daretur stipulatio virginitatis, cuius probatio non minus difficilis, quam custodia. Sed hanc corruptelam docuit legum indulgentia. Si placet igitur has odiosas quæstiones excludere, saltem ne obstat ad sacerdotium, quod insciens duxerit vitiatam. Vnde efficitur conditionem hanc inter turpes minime refendam esse.

§.10. S V M M A R I V M.

Conditiones quæ tacite insunt.

Sed & aliæ sunt condiciones, quæ tacite insunt aut intelliguntur, quæ à voluntate contrahentium non pendent, sed ex iuris auctoritate præcedunt. Et hæc quidem sponsalia conditionalia non constituunt, gubernant tamen exitum eius, quod ad obligationem pertinet. *l. condiciones de condit. & demonstrat.* Quales sunt hæc. Si Deus voluerit, si Deo visum fuerit, si vixero, si honeste potero, talia legis & superioris auctoritate, si à viro integra es & honesta. Item, si honeste & pudice vixeris, si fidem mihi seruaueris in coniugio. Quæ posteriores condiciones exprimi verbis non solent, sinistra suspitionis & mali ominis vitandi causa.

causa. Et hæ quidem conditiones sponsalia non impediunt aut suspendunt, imo pure contracta sponsalia censentur.

§. II. S V M M A R I V M.

Conditione pendente an matrimonium dici possit.

QUæritur an pendente conditione nihilominus matrimonium dici vel censi possit? Et certum est matrimonium nullum esse, cui conditio adharet. Nam vt supra late demonstrauius, matrimonium conditionem nullam recipit ex l. *actus legitimi, de regul. iuris*. Itaq; male interpretes, qui hac oratione vtuntur, matrimonium sub conditione contrahi. Nam ad matrimonium consensus requiritur expressus, certus & minime dubius, & verbis de præsentis vel æquiualentibus, & quidem consensus tradentis & accipientis vxorem, q. 2. lib. 4. dist. 29. Conditionatus autem consensus, vt Durandi verbis vtat, certus non est, cum conditioni inhæreat, eaque nitatur, quæ ab incerto euentu pendet. Itaque matrimonium constituere non potest. Nam qui conditionem adiicit eiusmodi, quæ necessaria non est, sed contingens, in incertum loqui præsumitur, etiam si postea res certa esse comperiatur. Itaque pure consensisse non videtur; quod tamen in nuptiis requiritur. Loquimur autem de vera conditione, hoc est, de contingenti seu casuali. Nam quæ certitudinem habent conditiones sponsalia pura constituunt, vt supra explicauimus.

§. 12. S V M M A R I V M.

Conditione existente sponsalia statim rata & firma sint nullo alio actu interueniente.

SED an consensu verbis præsentis temporis præstito si. b. conditione, absque alio actu vel nouo consensu, conditione existente statim sponsalia rata & vera sint, vt matrimonium promissum intelligatur? Et interpretes vno ore ipso conditionis euentu sponsalia vera constitui statuunt, hoc est, matrimonium pactum seu promissum ad instar alterius alicuius conuentionis. Innocent. & Abbas c. de illis, & cap. super eo, de condit. apposit. Quod ego recte dici existimo, & tamen ita accipi velim si merus interuenerit, nam tunc sponsalia nulla erunt. Panormit. cap. cum locum de sponsalib. vel etiam ex meris præsumptione. Ripa cap. cum de constit. num. 180. Matrimonium autem verum vel consummatum constitui non existimo. Nam id consensu tradentis, accipientis & possidentis vxorem fieri & consummari. Et quidem in nuptiis, quibus vxor accipitur, & promissio prius facta ratificatur, & quodammodo geminatur, supra late explicatum est. Didacus hoc loco receptam sententiam oppugnans fallitur 2. part. c. 3. num. 5. Et hactenus de conditionibus, quæ in tria genera contrahi posse videntur. Quædam enim impediunt sponsalia, veluti turpes, quæ matrimonio repugnant eiusque substantiæ. Quædam non impediunt, sed habentur pro non adiectis vt impossibi-

1L

les ex

les ex communi interpretum sententia. Item quæ concubitu firmantur. Et quæ in futurum conceptæ ordine naturæ certæ sunt & necessariae. Item quæ tacite insunt. Quædam vero suspendunt & impediunt sponsalia & matrimonium, vt conditiones de rebus futuris contingentibus conceptæ. Et hæc à Bonauentura *lib. 4. distinctio. 28. questio. 3.* aliisque tradita distinctio expeditior multo est, quam illæ interpretum nostrorum diuisiones & subdiuisiones, plura etiam complectitur.

§. 13. S V M M A R I A.

- 1 Sponsaliorum quæ sub modo contrahuntur effectus.
- 2 Modus quid.
- 3 Modus non suspendit sponsalia.

HActenus † de sponsalibus, quæ sub conditione contrahuntur. Nunc de illis videndum quæ sub modo. Est autem † modus generaliter omnis dispositio seu qualitas adiecta contractui, quæ non suspendit conuentionem, quod conditionis proprium est, sed tantum moderatur, hoc est, ei modum præscribit, vel vt Baldus definit *de condition. & demonstrat.* Quædam adiectio cuiusdam intrinseci vel extrinseci grauaminis emolumentum determinans vel coarctans. Vcluti do fundum Ecclesiæ, ea lege, vt ex fructibus quæ percipi possunt, puellæ indotatæ nuptum collocentur. In eo autem conditioni similis est modus, quod vt conditionem, ita & modum conuentioni adhærentem, si tamen is honestus sit & possibilis, contrahentes implere cogantur. Nam & conditionum distinctio supra recitata etiam in modo locum habet. Angelus *in summa in verbo matrimonium, numero 13.* Condicio autem vt plurimum per coniunctionem, si, concipitur. Modus vero per coniunctionem, vt. Et quid sub conditione promittitur, effectum nullum habet, antequam existat condicio: sub modo autem promissum statim obligat. Sed si modus præscriptus non seruatus fuerit, resoluitur contractus, vt tradit Guilielmus vetus interpres. Sponsalia vero vt conditionem recipiunt, ita & modum. Matrimonium autem vt conditionem, ita nec modum recipit. Quod tamen ita accipiendum esse statuimus, vt modo, qui præscriptus est non seruato, dissoluatur matrimonium. Nam matrimonium consummatum dissolui non potest. Talis est promissio Saulis, Dauidi filiam Meroben despondentis, *lib. 1. Regum capit. 18.* Filiam maiorem tibi vxorem dabo, modo sis fortis & domi bella geras. Et alia apud Plautum licet ridicula in Curculio.

Tu istam desponde modo huic miles, ego dotem dabo.

Phæd. Quid dotis? Curcu. Vt semper dum viuat necabat.

Et in Aulularia.

Filiam desponde mihi, Eucl. At nihil est dotis quod dem.

Quid nunc etiam mihi despondas filiam Eucl. iuu. legibus.

Cum

Cum illa dote quam dixi tibi,

Facito hoc. Memineris conuenisse ne quid dotis ad te mea adferat filia.

Quæ sponsalia ea lege & modo contracta esse palam est, vt filia indotata collocetur, cum alioqui regulariter pater filiam pro modo facultatū dotare cogatur. Talis est apud Theocritum, vbi puella paciscitur cum Daphnide, ne eam post concubitum deferat. Hem vt ei extruat thalamos, domum, stabulum. *Idyll. 27.* Othryonæus filiam Priami Cassandram omnium pulcherrimam sibi pactus erat, vt qui sponsponderat Priamo, se hostes ab ora Troiana fugaturum, nisi recederent. *Homerus Iliad. lib. 13.* Quo spectant verba. Othryonem equidem tibi patrias inter omnes mortales tribuo gloriæ partes, si modo exoluas quicquid Priamo promissisti, pro quo inuicem ille tibi vxorem despondit. Quid vos: Profecto eadem tibi promittimus & exsoluemus, vt pulcherrimam filiarum Agamemnonis ex Argo accersitam tradamus vxorem, dum tamen Troiana nobiscum euertas. Quocirca sequere me, vt apud naues de re vxoria ac sponsalibus transigamus. Eius generis est & illa promissio, licet turpis apud Plaurum.

Vt quidem emoriatur priusquam ducam,

Quæ cras veniet, perendie feratur foras,

His legibus, quam hi dare vis, cedo, nuptias adorna.

Ita Caloioannes Imperator Trapezuntinus, patrum nostrorum memoria, filiam suam Dispinam Regi Persarum Vsumcassam nuptum collocauit, ea lege & conditione, vt religionem Christianam vxori colere permetteret. Quam ille conditionem accepit, & cum ea multos annos coniunctissime vixit. *Ionius & Bezarus in historia Persica.* Et sub modo videtur Ladislaus Rex Vngariæ Reginæ Beatrici coniugium promississe his verbis, quæ supra capite quarto enumerauimus. Spondere se Reginam ex Antistitum Procerumque voluntate ducturum. Atque haud scio an huc referri possit modus & cautio, quam veteres tabulis matrimonialibus inferuerunt & adscripserunt, vt coniuges non nisi liberorum procreandorum causa concumbant. De qua *Augustinus libr. 1. de nupt. Valeriani* & nos suo loco latius. Eius generis & hæc est, quæ aliquando in Consistorio nostro agitata fuit desponsatio. Spondeo filiam tibi ea lege, vt conueniamus, & de dote inter nos transigamus *Calend. Maii, secundum leges patrias.* Nam vera sponsalia his verbis contracta esse minime obscurum est. Idque quod hæc sponsalia, & alia id genus contractum non suspendunt, aut impediunt. Ideoque propuris habenda sunt *cap. quarto, de condit. apposit.* Nam res data Ecclesiæ sub modo statim fit Ecclesiæ, vbi glossa in verb. *conducit.* 3 vt recte dixerit vetus interpres Guilielmus & eum secutus Albericus, quod licet sponsalia conditione contrahi possint, ita vt ea non existente corruant & infirmantur, tamen si sub modo contrahantur, statim rata esse, & cogendum esse eum qui promisit, modum seruare & implere. Verbi gratia. Si in proposita facti specie postrema alteruter ad eum diem

qui

qui præfinitus est transactioni de dote non adsit, vel adsit quidem & tamen de dote inter eos conuenire non possit, nilominus rata erunt sponsalia, vt quæ modum annexum habent, non conditionem. Idq; quod exitum facilem inuenire possint, cum contrahētes de dote secundum patrias leges constituenda inter se pacti sint. Ius autem certum est; & si inter sese dissenserint, iudicis arbitrio constituetur *l. cum potest, §. genere de iure dotium*. Et id genus cantiones, modos seu leges in instrumentis dotalibus reperire licet, quæ non suspendunt sponsalia vel matrimonium, sed moderamen præscribunt, cui contrahentes parere oportet. Et eo spectat *T. de pactis conuentis super dote*.

§. 14. S V M M A R I A.

1 *Matrimonium ea lege initum ne coniuges corpore coniungantur an valcat?*

2 *Nuptia ad procreandam sobolem instituuntur.*

1 **S**ed hic quæritur an iure subsistat & ratum sit matrimonium † ea lege & cautione initum, ne coniuges corpore coniungantur? vel ne alter in alterius complexum veniat? Tale dicitur coniugium fuisse inter Regem Anglorum Egfriedum & Etheltrudim coniugem. Nam alter alterum nunquam attigit. Polydorus de Kunigunda vxore Imperatoris Henrici commemorat, quod vterque perpetuam virginitatē seruauerit. Blondus *lib. 3. Romæ triumphantis*. Ammonius Ægyptius ab vxore abstinuit annos 18. & mensibus ... Tripartita *lib. 1. c. 2*. Sed & alia coniugū paria annotarunt veteres, quæ in coniugio cōcubitu abstinuerunt. Iulianus Martyr & Basilica. Alexandria vero Chrysantus ac Daria, & Amos cum vxore sua. Malchus item Monachus à conserua illa sua abstinuit, cuius vitam Hieronymus scripsit. De Auo Ægyptio adolescente idem refert Saidas. Nam cum is à re vxoria abhorreret, tandem cognatis vrgentibus vt vxorem duceret obtemperauit, & virginem duxit: cui tamen, antequam congredierentur, persuasit, vt vitæ mundanæ valediceret. Idque ambo cum fecissent, in Nitriæ montem secesserunt, & exiguo tempore vna exercitati, postea seorsim idem fecerūt. Huius Aui animum in cælum recipi vidit Antonius. Et certe eiusmodi pactionem tanquam matrimonio repugnantē non valere existimauerim. Ideoq; rato manente matrimonio modum tanquam turpem reiiciendū esse, quæ Gulielmi veteris interpretis fuit sententia, & Alberici, & recte, pugnat enim cum lege diuina, quæ disertis verbis iubet homines liberis operam dare *Genes. 2*. Crescite & multiplicamini. Vnde Hebræi tria ex lege Moſis maritum vxori præstare debere [*conotho ſearoh ceſntho*] hoc est, vestem, alimentum & concubitum, *Exod. 27*. Et ita sentiunt sponsalia nulla esse ea conditione contracta, ne alter alteri *חָדַעַר* debeat, *cap. 2. de sponsalibus*. [*ithmar chiduschin scheaen messurim lebiah Abay amar haim chiduschin robo amar lo hauu chiduschin amar robo bar ahino asbero li chi gikach ibsch ibscho vbaelo chiduschin hanissurim lebiob hauu chiduschin scheen messurim lebiob lo hauu chiduschin*] Adde, quod vbi matrimonium coierit semel vir amplius

plius sui corporis potestatem non habeat, neq; mulier, vt ait Apostolus, qui etiam expresse vetat ne coniuges sese inuicem defraudent. Quod etiam Ethnicis non ignotum fuit, vt ex Plutarcho colligitur *ex libro de amore & legibus connubial.* cuius hæc sunt verba. Hic mos meo iudicio matrisfamilias esse debet, vt neque defugiat, neque auerfetur illa *χάειν* exordiente viro, neque occipiat ipsa. Quæ supra notauimus. Solonis lege sponsam cum sponso includentes malum cydonium comedere vna iubebant, & maritus ter vt minimū singulis mensib. cum vxore congregi iubebatur. Nam eo modo etsi liberi nulli nascebantur, tamen is honor mulieri pudicæ exhibitus, atque comitas vtriusque multis, quæ in coniugio incidere solent, molestis liberat, neque abalienari eorum prorsus à se inuicem propter dissidium animos patitur. Plutarchus *in Solone.* Et recte. Nam nuptiæ ad † procreandam sobolem instituuntur *l. 14. quaritur, de edil. edict.* Atque huc spectat, quod scribit Augustinus, tabulis veterum inserta fuisse hæc verba, vt non concumberent nisi liberorum procreandorum causa. Itaq; idem Augustinus *ad Quoduuldeum cap. 87.* damnat Rusticanam Abellianorum hæresin in Hipponensi agro, qui vxoribus non miscebantur, sed adoptabant vtriusque sexus, quos quasi ex se natos liberos hæredes adsciscebant. Refert Diogenes Laertius *lib. 8.* Pythagoram descendisse ad inferos, eumque illic vidisse ferunt, cruciari eos, qui vxorum congressum refugerēt, *καλαζομένους τὴς μητέραντα συνειναι ταῖς αἰσίων γυναιξιν.* Quod etsi fabulosum est, tamen ostendit, quæ veterum de his nuptiis fuerit sententia. Et vt reliqua taceamus, quantum incommoditatis ex ea re & periculi oriatur, & expectandum sit, ostendit exemplum supra allegatum de Etheltrude Angliæ Regina, nam ea bis nupta fuit, primum marito qui post nuptias non diu superstes fuit, & vxorem à se integram reliquit, deinde Egfredo Regi Angliæ circiter annum 700. Christi, cum quo annos 12. vixit, ita, vt nunquam in eius complexum venerit. Cum vero Egfredus sobolis procreandæ desiderio flagraret, & neque precibus, neque minis vxorem ad concubitum permouere posset, quod illa causaretur se Deo virginitatem consecrassè & dedicassè, vt nihil intentatum relinqueret, tandem rem ad Wilfredum Archiepiscopum Eboracensem detulit, cui vxor plurimum fidebat, eique negocium dedit, vt quacunque posset ratione vxorem de sua sententia & intentione dimoueret, sed ne ille quicquam hic profecit. Et cum maritus acrius instaret, Etheltruda assiduis precibus fatigare orareque maritum, vt sibi eius voluntate coniugali vinculo solutæ cœlibem vitam agere liceret: idque tandem impetrauit. Itaque relicto marito illa sese contulit ad amitam mariti Egfredi, quæ eo tempore monasterio Coldingamensi præerat (quod in finibus Scotiæ situm est) & monasterium ingressa est, ibiq; diem extremum clausit, & mortua in Diuorum numerum relata est, vt testantur Polydorus *lib. 3.* & alii, qui res Anglicas memoriæ prodiderunt. Etsi autem historici Etheltrudam summis laudibus euehant, ob obseruatam virginitatem etiam in coniugio, tamen tantū abest, vt laudanda videatur, vt culpanda maxime sit, vt quæ mariti congressum refugerit, & virum

hanc ob causam deferuerit & diuerterit contra legem & mandatum Dei expressum. Quod peccatum maximum fuit. Quanto satius fuisset iuxta Pauli præceptum viro *ὁ φειλομένην ἀνοιαν* præstitisse, in matrimonio permansisse, liberosque reliquisse, qui se mortuo Deum colerent & prædicarent. Recte itaque Hieronymus reprehendit Celantiam, quod perpetuam continentiam fouisset marito inconsulto. Nam id ius vxor non habet. Verba ita habent. Sed illud quoque didici, quod non mediocriter angit ac stimulat, te videlicet tantum hoc bonum continentiae absque pacto viri seruare cœpisse, cum hoc Apostolica omnino interdicat autoritas. Vxor, inquit, sui corporis potestatem non habet sed vir. Tu vero quasi oblita fœderis nuptialis pactique huius, & iuris immemor, inconsulto vouisti domino castitatem, sed periculose promittitur quod in alterius potestate est. Et nescio quam sit grata Deo donatio, si vnus offerat rem duorum. Etsi autem Augustinus libro 11. de consensu Euangelistarum, exemplo Mariæ & Iosephi demonstrare conatur, etiam matrimonium inter coniuges esse, qui congressum mutuum refugiant, idq; verissimum sit (nam nuptiæ non coitu sed animorum cōiunctione præcipue constant, l. 57. si cui, de condit. & demonstra. l. cum hic, §. si mulier, de donat. inter vir. & vxor.) tamen in consequentiam trahendum non est illud vnicum & singulare coniugium virginis matris, quod omni prorsus exemplo caret carebitq;. Fuit enim verū matrimonium inter Ioseph. & Mariam, mentis sanctitate non carnis incorruptibilitate, vt dixit Augustinus, vt allegatur dictum illud *serm. 38. de temp.* Quodq; à reliquis in multis tum eo maxime discrepat, quod Maria Iosepho liberorum procreandorū causa non nupsit c. *beata Maria 27. q. 2. coniunx*, alii vero coniuges gignendæ sobolis studio coeant, & ad eū scopū destinata sit omnis ducētis & nubētis intentio. Quo spectāt verba Augustini c. *non est dubiū 27. q. 2.* Non est dubiū illā mulierem nō pertinere ad matrimonium, cum qua commixtio sexus non docetur fuisse. Item in *Soliloquio*. Non est perfectum coniugium sine permixtione sexuum.

§. 15. S V M M A R I A.

1 Sponsalia etiam in diem promittuntur.

2 Sponsalibus causa adiicitur.

¶ Sponsalia etiam † vel matrimonium in diem promitti solet. Veluti promitto coniugium, vel ducam te quando sol ingredietur arietem. Exemplum est apud Apollonium, vbi Iason Medæ promittit, se illam ducturum domum, *ἔτ' ἀν' ὅς ἐλλαδά γαίαν ἰκόμεθα νοσήσαντες*. hoc est, simul atque in Græciam reuersi essent. Talis fuit promissio inter Clitiphontem & Melitem apud Achillem Statium lib. 5. vt ex his verbis colligitur. Iurauimus, ego quidē per sancte, me illam amaturum: illa vero me sibi coniugem ascituram, rerumque suarum omnium dominum habituram. Quæ quidem ita inter nos firmata sunt, vt non ante promissa fierent, quæ Ephesum applicuissemus. Ego cum Brunello hac promissione tene-

teneri existimauerim eum, qui his verbis fidem dedit, vt ei contrahere cum alia liberum non sit. Nam promissio pura est, etiam si executiæ, hoc est, nuptiæ incertum diem constituentur & differantur, ideoque antequam dies venerit promissor compelli non possit.

Nonnunquam & ꝑ causa sponfalibus adiici solet, quæ tamen siue vera sit siue falsa ea non dirimit, nec infirmat. Imo pro non adiecta habetur. Veluti ego te ducam quia diues es, vel quia illius viri filia es. Nam etiam si illa neque locuples, neque hæc illius viri filia sit, rata nihilominus erunt sponfalia. Aliud dicendum, si error sit personæ vel conditionis. Nam ille sponfalia & matrimonium infirmat, de qua latius infra.

§. 16. S V M M A R I V M.

Sponfaliorum iuratorum effectus.

Sed & sponfalia iuramento firmari solent. Vnde Doctores sponfalia alia appellant iurata alia iniurata. Iurata quorum promissionibus adheret iusiurandum, quorum exempla vbique extant, tam in sacris literis quam prophanis. Vt in historia Ruthæ cap. 4. Quod si ille te ducere nolit, qui genere proximus est, ego te ducam, viuit Dominus, id est, iuro me te ducturum. Et hæc promissiones iurata, vel à partibus interponebantur vel ab ipsis *νέοις*, hoc est, iis qui puellas in sua potestate habent. Ita apud Homerum Iuno *Iliad.* 14. promittit Somno, se illi vnam iuniorum Charitum vxorem daturam nuptui. Age, inquit, iura per stygium flumen, altera manu tellurem tenens, altera mare tenēs, vt nobis testes sint omnes Dii, inferi, subterranei orbis Saturno assidentes, te daturam vnam mihi iuniorum Charitum Palirheam scilicet. Iuno in illius verba iurauit in testimonium vocatis omnibus Diis inferis. Ita apud Ouidium queritur quædam quod decepta sit ab eo qui iuratus fidem dederat.

Iura, fides vbi nunc, promissaq; dextera dextræ

Quiq; erat in falso plurimus ore Deus?

Et paulo post:

Per mare quod totum ventis agitat & vndis,

Per quod sæpe ieras, per quod iturus eras:

Perq; tuum mihi iurasti (nisi fictus & ille est)

Concita qui ventis aquaræ mulcet, auum.

Eodem spectant verba Thesei ad Ariadnam,

Cum mihi dicebas, per ego ipse pericula iuro,

Te fore, dum nostrum viuet vterq; meum.

Et apud Valerium Flaccum lib. 7. Argonauticōn Iason Medæ, quam abducturus erat, coniugium promittit iuramento per Stygiam paludem præstito.

Respice ad has voces, & iam precor annue coniux,

Per te quæ superis diuisq; potentior imis,

Perq;

Perq̃ hac ergo tuo redeuntia sydera nutu,
 Atq; per has nostri iuro discriminis horas,
 Vnquam ego si meriti, noctis simq; immemor huius,
 Si te sceptrā domum, si te liquisse parentes
 Senseris, & mea tum non hac promissa tenentem:
 Tum me non tauros iuuēt euasisse, feraſq;
 Terrigenas, &c.

Eius generis sunt & illæ promissiones apud Terentium, qui sine illa iurabat nullum se victurum diem. Ita Caius Caligula amissa vxore Lucia in partu Euniam Noemiam vxorem cohortium præfecti ad stuprum sollicitauit, addita promissione de matrimonio, si potitus imperio fuisset, deque ea re & Chyroglypho & iureiurando cavit, Suetonius in *Caligula*. Atque horum sponsaliorum ea erat firmitas, vt qui iurati promississent coniugium, consummare cogerentur, neque repudium sponsæ remittere possent, quod qui id fecissent periurii rei essent, & haberentur. Idque ex Valerio Flacco colligi posse videtur, qui Medeam introducit ita loquentem, postquam eam remittere in patriam Iason statuisset, post fidem datam de consilio Argonautarum.

— Vereor fidiſſime coniux

Nil equidem, miserere tamen, promissaq; serua
 Vsq; ad Theſſalicos saltem connubia portus,
 Inq; tua me serua domo, ſcis te mihi certo,
 Non socios iurasse tuos, hi reddere forſan
 Ius habent, tibi non eadem permiſſa poteſtas.

Et de Iasone deliberante an relinquat Medeam idem Poeta lib. 8.

Quanquam iura Deum ſacri ſibi conſcia pacti
 Religio, dulciſq; mouent primordia tedæ.

Idemque inculcat Regina Areto cum Rege Æte de his ſponſalibus diſputans.

— Periurus Iason,

Si patri reddatur, erit. lib. 10.

Elegans facti ſpecies apud Ouidium extat de Acontio & Cydippe, quam cum Acontius amaret, & ſibi vxorem cuperet, hanc technam commentus eſt. Pomo pulcherrimo duos hoſce verſus inſcripſit:

Iuro tibi ſane per myſtica ſacra Diana,
 Me tibi venturam comitem, ſponſamq; futuram.
 vel vt alii volunt,

Me tibi nupturam felix erat omen Aconti,
 Iuro quam colimus numina magna Dea.

Pomum autem illud abiecit ante pedes puellæ in æde Delix Dianæ, vbi conuentus virginum celebrabatur. Puella huius fraudis ignara imprudens hoſ verſiculos legit & pronunciauit, atque in animum induxit, ſe ea recitatione iuraſſe & promiſiſſe Acontio coniugium, ſequē periurii ream fore, niſi fidem datam ſeruaret.

seruaret. Nam lex erat, vt quæ ante Deos in templo Dianæ Delia dicerentur, rata essent. Pater Cydippes eius rei ignarus, alii eam despondit. Illa paulo post in morbum incidit. Ibi tum Acontius puellæ persuadere conatus est, morbum illum à Diana immissum quod fidem datam non seruaret, quodque periurii rea esset, vt colligitur ex epistola Ouidii, cui lemma est Acontius Cydippe. Et si autem periura dici non potest Cydippe, quæ nihil iurata promisit, sed saltem verba in formam iuramenti concepta legit, vt ex eo versu colligitur.

Non ego iuravi, legi iurantia verba.

Item:

Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,

Verba suis frustra viribus orba tenes.

Tamen inde non obscure colligitur, quæ fuerit veterum sententia de sponsalibus, quæ iuratus quis promississet, periurii scilicet reum esse, qui fidem datam non seruasset, vt supra scripsimus. Atque eo spectant hi versus:

Hæc mihi se pepigit, pater hæc tibi primus ab illa,

Sed propior certe quam pater ipsa sibi est.

Promisit pater hæc, hæc a iuravit amanti,

Ille homines, hæc est testificata Deum.

Hic metuit mendax, sed & hæc periura vocari

Num dubitas hic sit maior, an ille metus.

Item:

Consulit ipsa tibi (Diana scilicet) neu sis periura laboras,

Et saluam salua te cupit esse fide.

Item:

Inq, caput nostrum domine periuria queso

Eueniant, pœna tuta sit illa mea.

Item:

Nil opus est istis, tantum periuria vita

Teque simul serua, meque, datamque fidem.

§.17. SUMMARIUM.

De promissione iurata coniugiorum.

Quid quod coniuges pacisci solebant, idq; iuramento firmare se nunquam repudiaturos vxores. Atque eo casu eis repudiandi ius non erat. Idque ex Suetonio colligitur, qui scribit, Tyberium equiti Romano iurisiurandi gratiam fecisse, vt sibi vxorem, quam se nunquam repudiaturum iurauerat, in stupro generi deprehensam, dimittere liceret. Ouidius etiam videtur vxori idem promississe idque iuratus, vt ex iis versibus qui s. *Fastorum* extant colligitur:

Chara fuit coniux prima mihi chara iuuenta,

Cognita nunc vbi sit queritis, vrna tegit,

m M

Ille

Huic ego iuratus, vobis in verba vocatus.

Coniugio dixi sola frui meo.

Et hæ nuptiæ perpetuæ dicebantur, vt quas diuortio dirimere fas non erat. *A- pulcius lib. 7.* Vobis, inquit, perpetuæ erunt nuptiæ. Beroaldus, perpetuus dixit, vt doceat hoc connubium nullo diuortio diuelli disiungi; debere. Et in verbo semper illa dictione præscribit nullum futurum inter cupidinem Pſychen diuortium, dum vult vt semper amorib. perfruantur sine vlllo diffidio. Et apud Valerium Flaccum Arete refert Iasonem perpetuos thalamos Medæ sponſondisse *lib. 40.* Perpetuos sponſonder thalamos & fœdera lecti. Ouidius in *Ibin* de vxore sua.

Perpetuoq; mihi sociata fœdere lecti,

Non patitur miseri funera flere viri.

Quo & hæc referri possunt.

Per tibi tot iuro testes, pompamq; Deorum,

Te dominam nobis tempus in omne fore. Ouid.

Horatius irruptam appellat copulam *lib. 1. Od. 13.*

Felices ter & amplius

Quos irrupta tenet copula,

Nec malis diuulsa querimoniis

Suprema citius soluet amor die.

Et Virgilius connubium stabile appellare videtur:

Connubio iungam stabili, propriamq; dicabo.

Sed de effectibus sponsaliorum quæ iuramento firmata sunt, infra suo loco latius disputabitur *cap. 13.*

§. 18. S V M M A R I A.

1 Sponsalia etiam sub pœna contrahi solent & de earum effectibus.

2 Pœna in sponsalibus promissa inhonesta.

3 Difficultas excusat a pœna.

1 **S**ed & sponsalia sub pœna contrahi solent, vt id quod pœnæ nomine promissum est, exsoluat is qui matrimonium consummare recusat. Verbi gratia. Pater alicui filiam promittit in matrimonium, & cum sponſo paciscitur, vt si ille nuptias nolit, pœnæ nomine 100. soluat patri. Vel si patrem promissionis pœniteat, & filiam dare recuset, 100. sponſo soluat pœnæ nomine. Quæritur an pecunia pœnæ nomine promissa, si alteruter conuentioni non pareat, peti & exigi possit. Respondeo pœnæ promissionem non valere, imo ipso iure nullam esse. Ratio est, quod matrimonia libera esse, neque metu pœnæ ea obstringi conueniat. *l. Titia de verb. oblig. c. gemina de sponsalib. l. neg. C. de nuptiis l. 5. §. final. C. de sponsalib. & arr. sponsal. in fine his verbis.* Si cautio pœnam stipulationis continens interposita fuerit, ea nullas vires habebit, quamuis arrhæ reddendæ sint. Ratio est, quod metus amittendi illam pecuniam, quæ promissa est impedit liberum & bene-

beneuolum consensum, qui in matrimonio requiritur, quod amore & beneuolentia conciliari debet. *Bonauentura lib. 4. sentent. dist. 28. q. 3. & Doctores d. l. Titia T. aut l. reprehendenda C. de institut. & substit. conjugalem concordiam omni lucro præferendam esse.* Adde quod pœna promittitur in eum casum, si alteruter contrahentium nuptias nolit, ut soluta pœna liberetur à promissione, & per consequens in dissolutionem & odium matrimonii. Itaque recte Alexius Comnenus in *Constitutione sua*, quando, inquit, solis pœnis corroborantur sponsalia, eæque adscribebantur, datione etiam earum infirmabatur, & dissoluebantur. Quæ de causa verat, ne ea post illud tempus instrumentis dotalibus adscribantur. Quo spectat illud Icti. Inhonestum est vinculo pœnæ matrimonio obstringi, siue futura siue iam contracta. Vnde ꝑ concludunt Dd. pœnā in sponsalibus promissam in-
honestam & contra bonos mores esse, siue ab ipsis promissæ sint sponsis, siue ab eorum parentibus aut tutoribus, aut aliis, penes quos matrimonii est potestas. Idque usque adeo verum esse censent, ut etsi sub iuramento pœna promissa sit, tamen non valeat, quod iuramentum contra bonos mores non sit obligatorium, & ne quidem etiam si pœna promissa sit exiguæ quantitatis. Abbas communiter receptus, d. c. *gemma*, & Bartol. d. l. *Titia*. Et hæc non tantum locum habent, quando partes inter sese sponsalia contraxerunt, sed etiam quando parentes liberorum nomine sponsalia constituerunt. Species facti est ea de re in constitutione Comneni de quodam, qui nuptiarum repromissionem liberorum nomine contraxerat. Deinde sponsaliorum contractum, quod nuptiæ ipsi cordi non essent, rescindere conaretur, & in eo iniisteret, ut pœnæ instrumento sponsaliorum comprehensæ præstarentur, & sponsalia dirimerentur. Sed etsi filiorum impuberum nomine sub pœna sponsalia inita sint, pœnam non deberi, nec exigi posse Doctores statuunt. Idem statuendum, si quis promississet, qui sponsum aut sponsam iure sanguinis attingeret, ita ut timor pœnæ adiectæ aliqua ex parte contrahentes spectaret. Veluti si frater promississet vel alius genere proximus, vel qui parentum loco sit, ut tutor vel alii penes quos est matrimonii potestas. Nam in coniunctis & necessariis viri vel mulieris eadem ratio est, quæ in patre & matre gloss. in l. mulieri & Titio, l. heres, §. final. de condition. & demonstrat. Doctores in d. c. *gemma* & l. *Titia*. Sed si extraneus, hoc est, aliquis qui partibus coniunctis non est, promitteret se curaturum, ut Titia mihi nubat, idque sub pœna, valeret quidem promissio, sed tamen liberaretur promissor, si eam quam posset diligentiam adhiberet, id est, maximam, & tamen eo rem perducere non posset ut Titia nubat. Nam difficultas ꝑ superueniens facit, ne pœna committatur. l. si vehenda §. item iuris ad legem Rhodi de primo act. l. 2. §. si quis cantionib. Et difficultas excusat à periurio, multo magis à pœna. cap. breui de iureiurand. Et pœnæ in vniuersum, quibus matrimonii libertas aliqua ex parte imminuitur, legibus improbantur. Idque non tantum in pactis, sed testamentis locum habet. Veluti Titio patri 100. delego, si filius eius non nupserit 10. dato, l. heres meus, de conditio. & demonstrat. Nam quod in fraudem legum ad impediendas nuptias scriptum est,

vim nullam habet. Itaq; in stipulationibus tota obligatio infirmatur, nec quicquam peti potest. Legata vero debentur, & conditio tanquam turpis reiicitur. Nam veteres voluerunt, vt quoad fieri posset ratæ essent vltimæ voluntates, qui fauor in obligationib. non est. Aliud dicendū, si ab extraneo ita cōciperetur stipulatio. Si Titia nupserit vel nō nupserit Caio 100. dare spondes. Nā valet stipulatio, cū nemo hoc casu metu pœnæ ad nubendū astringatur. Nam ad Titiū vel Caiū nulla potest redire cōmoditas vel incōmoditas, vt eorū volūtas coacta dici possit. Et maxime quando is stipulatur, qui nullā habet in contrahentes potestatem. Hic enim verendū non est, vt illos cogat. Et hæc quidē iure ciuili obtinent. Leo autem Imperator *Constitutione* 18. expresse statuit, pœnam in sponsalibus constitutam exigendam esse, idque consuetudine introductum esse, quæ, vt ipsius verbis vtar, non minus sit probabilis, quam quæ legibus ea de re sancita sunt. Nam qui sub pœna promissit, non tam facilis erit ad dissoluenda sponsalia, quam qui arthæ perditione aut in duplum restitutione solum tenetur. Cum ille grauius damnum sibi imminere videat, nimirum iacturam eius pecuniæ, quæ sub pœna promissa est, hic artham saltem amittat. Ideoque pœna adiecta homines leues & inconstantes in officio contineat, & tardiores ad dissoluenda sponsalia efficiat. Et hanc sententiam securus est Harmenop. *libr. 4. T. 1.* qui ius à Leone constitutum in suam Epitomen redigit his verbis. Pœna, inquit, præstita mulctetur, quisquis sponsalia rescindit, quod id consuetudine firmatum sit. Vnde constat apud Græcos in morem perductum fuisse, vt pœna sponsalibus adiceretur, quam is, qui ea infringeret, soluere coactus fuerit. Idque in Holsatia accidisse scimus inter viros primarios. Nam pater filiam alicui promiserat sub pœna 400. thalerorum. Filia post peracta sponsalia à sponso abhorreere cæpit, vt ei nubere nollet. Pater potius quam illam cogeret, summam pecuniæ pœnæ nomine promissam, exsoluere maluit. Eamque consuetudinem valere *ἡ τοῖς γαμηλίοις συναλλάγμασι μᾶλλον συμφέρον*, hoc est, nuptialibus contractibus magis conducere & conuenire, vt Leonis verbis vtar, existimauerim. Idque Hebræorum Iurisprudencia probat qui instrumenta nuptialia, quibus matrimonium sub pœna promittitur literas [*kenass*] appellat.

§. 12. S V M M A R I V M.

An is qui sub pœna promissit matrimonium consumere cogatur?

Sed quæritur, an consuetudine cessante pœna tanquam superflua reiecta nihilominus is qui promissit, coniugium consummare cogatur? Et apud veteres coactum non fuisse eum, qui sub pœna promississet coniugium ex *l. 13. 4. Titia de verbor. obligationib.* colligi posse videtur. Quæ expresse tradit in stipulationibus quæ in fraudem legum fiunt, ad impediendas nuptias (quarum vna hæc est) totam infirmari obligationem. Idque apud veteres ita seruatum fuisse ex *Comneni constitutione* colligitur, qui expresse scribit, quando sponsalia pœna firmaren-

maientur, & ea adscriberentur, earum præstatione dissoluta & infirmata fuisse sponsalia. Quod & Leo Imperator ostendit *constitutione* 18. qui ea de causa pœnam in sponsalibus constituam exigendam cavit, quoad fidem seruandam impellerentur & quasi cogerentur illi, qui nuptias promississent, si non aliam ob causam saltem ob iacturam & damnum, quod iis impenderet. Quod utrique constituere superuacaneum fuisset, si absque pœna ad nuptias consummandas adstringerentur ii, qui sponsalia promississent. Quo spectant verba *Novella* 18. Leonis. Ex arrhæ quidem perditione faciles sponsaliorum euersiones video, ex pœnæ perfolutione non item. Nam grauius dispendium vel inuitum cohibens, animi inconstantiam acquiescere illis, quæ antea de sponsalibus placuerunt, compellet. Item ex pacto definitæ pœnæ grauius damnum sibi obuenire videns inconstans ille, tardior omnino ad diuellenda sponsalia fiet. Deinde, qui sub pœna promittit, alternatiue promittere videtur, hoc est, vt vel ducat vel pœnam soluat. In alternatiuis autem electio est debitoris, *c. in alternatiuis, de reg. iur.* Ideoque iniquum esset cum, qui sub pœna promississet, hoc est, ea intentione vt alterutrum faciendo liberari posset, ad vnum præcise teneri. Adde quod sub conditione promississe censetur, qui promittit matrimonium sub ea nimirum conditione, vt nisi promissis stet 100. soluat pœnæ nomine. Conditiones autem, quæ ad impediendas nuptias contractibus inseruntur, obligationem inutilem reddunt & prorsus infirmant, *l. hæres meus, de condit. & demonstrat.* & nos ea de re supra latius. Interim maxime hanc apud veteres controuersiam & ancipitem fuisse quæstionem ex *Novella* Comneni colligitur, qui scribit, iudicium in diuersas sententias diuisum fuisse. cum de facto ea incidisset. Quidam enim existimarunt, liberum esse præstatione pœnæ dissoluere sponsalia. Alii contra sponsalia indissoluta manere, neque datione pœnæ rescindi debere, præsertim quæ liberorum puberum consensu & sacris precibus obsignata essent. Itaque Comnenus ea de re consultus respondit: Sponsalia in quibus sacra peragitur benedictio, quæque nuptiis præstitutum tempus habent, minime dissolueda esse, quod Dei interuentu ea inita sint τὴν πρώτην τοῦ θεοῦ συναρμοσίαν διὰ τῶν ἱερῶν μένων ἐυχῶν προσεμπεδόντι καὶ κρατύνοντι. Id est, primam vitæ coniunctionem per sacrarum precum recitationem confirmantem & corroborantem. Eaque nunquā pœnarū præstationib. resoluenda, neq; instrumentis nuptialib. pœnas adscribendas esse. Nā quando pœnis solis firmabantur sponsalia & ea adscribebantur, præstatione pœnæ etiam infirmabantur & dissoluebantur. Nunc autē ubi Deus τὴν ἀληθινὰν τὰ δεῦτέρῃ sponsalia firmat & corroborat ea indissolubilia manere debere, & horum dissolutionem non aliter æstimandam, quam si perfectum matrimonium solutum esset. Perfectum enim matrimonium dissoluere videbuntur, qui eiusmodi sponsalia dirimere conabuntur. Reliqua autem sponsalia, quæ Deo authore & precibus interuenientibus adhibitis, inita non sunt, non habere eam vim, sed vt alia hominum placita per stipulationem confirmata cenferi, & eosdem habere effectus, & veteres leges in his vim suam obtinere.

m M ; Et hæc

Et hæc quidem apud Græcos obtinuiffe dubium non est, interim tamen in Italia aliud obseruatum & pronunciatum fuisse, scilicet pœnæ adiectionem non posse exigi, etiam si alteruter contrahentium nuptias nolit & recuset, planum est, ita respondet Franciscus de Albergotis Aretinus *consil. matrimon. 4. num. 8. & consil. 6. num. 1. 2. 3. & sequentibus, consil. 9. num. 7. consil. 10. num. 1. 2. 3. & consil. 13. num. 40.* Et ita pronunciatum esse se meminisse scribit Ioachimus a Beust. *in tractatu de nuptiis mihi fol. 7.* eamque communem & receptam testatur Couarruias *tract. de sponsalibus 2. part. cap. 3. §. 7. num. 5. 6. 7. 8.* & hunc secutus Emanuel Zoares *in lib. communium opinionum.* Sed vtra lex Romana vel Græca verior & æquior sit, & rationi magis consentanea, aliis latius discutiendum relinquo.

§. 20. S V M M A R I A.

1 *An pignus interuenire possit pro matrimonio.*

2 *Auctoris opinio.*

1 **H**ic coniuncta est † quæstio, an pignus dari vel interuenire possit pro matrimonio, vt eo certior reddatur is cui fides de coniugio data est. Innocentius dari posse putat *per l. vnic. Cod. si Rector prouincia.* Nam arrha nihil aliud est, quam pignus, vt infra explicabitur. Antonius de Butrio putat non esse nisi ratione eius quod interest. Ego † existimo recte rem aliquam pignori opponi posse ea lege & conditione, vt is qui fidem dedit, matrimonium consummare cogatur. Neque potest dici, eum qui pignus dedit, cogi, aut metu pignoris amittendi impelli, eum libera voluntate id fecerit, neque in eum casum, vt pignore pro derelicto habito, liberari possit, quod in præcedenti facti specie vsu venire videmus, sed vt eo firmior sit obligatio. Nam nihilominus is qui promissit, ducere cogetur, neque liberabitur pignoris iactura & amissione. Aliud dicendum existimauerim, si quis promiserit nuptias & pœnæ nomine stipulatus sit pignusque dederit in eum casum, vt si conuentis non steterit, illud amittat, hoc est, in dissolutionem matrimonii, *dict. l. si ita, §. si ita stipulatus, de verbor. obligation.* Quamuis Angelus *in summa* Antonii de Butrio opinionem veriore esse existimat.

§. 21. S V M M A R I V M.

Fideiussores dantur in contractu sponsalium.

Sed apud nostrates fideiussores dari solent, qui pro sponsa aut sponso fideiussent & spondent de fide seruanda & nuptiis consummādis. Quod & ipsum iuri ciuili consentaneum esse videtur, & apud veteres frequentatum esse Isidorus notat. Sponsus, inquit, à spondendo vocatus. Nam ante vsu tabularum matrimonii cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant se in-

se inuicem censentire in iura matrimonii, & fideiussores dabant. Quod totidem verbis Seruius in illud 10. *Aeneid.* Gremiis abducere pactis, annotauit, & Macrobius libro 1. *Saturnal. capite 6.* Asinæ cognomentum Corneliis datum est, quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo, seu filia data marito cum sponso res ab eo solenniter poscerentur, asinam cum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsores præsens pignus. Nam si cui legatum sit sub conditione, si Mæuiâ duxerit, cauere debet, se illâ ducturû antequam legatum accipiat. l. *Turio. §. Titio. de condit. & demonstr.* Deinde eius quod interest nomine recte fideiussor datur. Id autem peti posse, si vxor non detur aut accipiat, infra cap. 12. demonstratum est.

§. 22. S V M M A R I V M.

Pramii spe aliquam ad nuptias inuitare licere.

PRæmii autem spe aliquam ad nuptias inuitare legibus prohibitum non est. Idque apud veteres frequentatum fuisse virtutis vel fortitudinis exercendæ causa ostendit tota antiquitatis historia.

In sacris literis Caleb promittit se filiam ei vxorem daturum, qui oppidum Cariatseueram cepisset. Quod cum Othoniel fecisset, ei filiam collocauit, vt Iosinæ decimo quinto, & Regum capite primo, legitur. Et Saul Dauidi filiam Michol dare promittit, si 100. præputia Palæstinorum illi attulisset ad vlciscendos Regis hostes, quod Dauid præstitit, & filia potitus est. 1. *Regum cap. 18.* Cum apud Numantinos duo riuales puellam speciosam sibi in vxorem expeterent, pater puellæ conditionem tulit, vt ei illa nuberet, qui hostis Romani dexteram attulisset. Plinius de *viris illustribus.* Apud Euripidem Creon publice edici iubet, se ei daturum sororem Iocastam qui ænigma sphingis interpretatus esset, quod cum fecisset Oedipus Iocastam nactus est. Quo spectat illud Ausonii:

Ille etiam thalamos per terna enigmata querens,

Qui bipes aut quadrupes foret & tripes omnia solus.

Apud Homerum Vlyssis vxor, se ei nupturam pollicetur, qui Vlyssis arcum tendere possit, Pausanias libro quarto. Danaus cursus certamine proposito filiam ei qui cæteros præuenisset, & quem illa maluisset, secundo alteram eodemque modo cæteros ad extremum collocauit. Viam Boonetam appellatam fuisse idem refert, vbi certamen institutum fuit, quasi dicat, bobus emptam. Idem refert Pyndarus in *Pythiis Ode 9.* Vbi scribit. Danaum olim apud Argos quadraginta octo virginibus inuenisse, celerrima coniugia priusquam appeteret meridies. Nam vniuersum thorum statuit in stadio, vt qui pedum velocitate reliquas antecellerent eas sibi haberent. Idque de iudicio spectatorum. Hinc incitatus Anthæus in vrbe Lybiæ

Irassa

Irassa filiam forma præstantem, & quam multi expeterent, in curriculo collocauit, vbi sese exercere & cursu contendere solebant ea lege & conditione, vt qui primus eius peplum vel vestem attigisset, eam sibi haberet, & vt habent verba Pyndari ἀπαγάγει δὲ ἀνὴρ πρῶτος θορῶν ἀμφὶ οἱ Φαύλιε ποπλοῖς. Ibi tum Alexidamus, qui reliquos anteuertisset, filiam manu apprehensam abduxit. Quæ etsi ficta videntur, tamen magno argumento sunt, veteres virtuti & fortitudini præmia proposuisse, & nuptiis ad virtutem & res præclare gerendas inuitasse. Deinde parentes in deligendis generis, virtutes & animi dotes magis, quam diuitias & fortunæ bona spectasse. Quo spectant verba illa Pyndari eadem Oda. Μυλτι εἰς οὗτοιο γάμον ἐπὶ τὸν κλεινότερον γάμον. Pater ei illustrius coniugium parabat & moliebatur, ad imitationem Danai, qui generos virtute & fortitudine præstantes reliquis anteponendos censebat. Postremo quanta fuerit parentum in filias potestas, hinc colligere licet, quod eas præmia proponerent iis, qui in certaminibus sese strenuo gessissent & victores extitissent. Similis extat historia apud Herodotum lib. 6. de Clistene, qui filiam Agaristiam ei nuptum dare pollicebatur, quem præstantissimum Græcorum inuenerit.

§. 23. S V M M A R I V M.

Lucrispe aliquam ad nuptias inuitare licere.

Lucrispe etiam & dotis spe aliquam ad matrimonium inuitare fas & iura sinunt Exempli gratia. Si quis Titio mille leget vt Mæuiam vxorem ducat. Ita Demosthenis pater moribundus filiam accersitis testibus Demophonti despondet, & duo talenta dotis nomine legauit, vxorem item suam Cleobulam cū dote 80. minarum Aphobo despondit. Vterque dotem legatam exegit, filiam vero & matrem ducere recusarunt. Nam Aphobus sprete vidua Demosthenis filiam Philonidæ Melitensis duxit. Qua de causa etiam Demosthenes illi dicam scripsit, vt videre licet ex oratione in Aphobum. Camiola Toringasensis vidua ditissima ciuis Messinensis Rolando Petri Regis Siciliæ fratri in carcere hærenti, hanc obtulit conditionem: se pro illo λύτρον soluturum, & è carcere eum liberaturum, si se vxorem ducere vellet. Quod ille se facturum recepit. Fulgosius lib. 5. cap. 3. historia infra recitatur. Nam quæ ad matrimonium inuitant legibus comprobantur. Vnde Papinianus l. Titio, §. Titio, de condit. & demonstrat. Titio, inquit, 100. relicta sunt, vt Mæuiam vxorem ducat. Conditio non remittitur (id est, legatum consequi non poterit, nisi caueat se ducturum Mæuiam) l. final. in verbo potestas C. de sponsal. Huic sententiæ non refragatur, quod si quis pecuniam promittat ea lege, si Mæuiam vxorem non ducat. Prætor actionem denegat. Aliud est enim pœnæ metu eligendi matrimonii libertatem auferre, aliud ad matrimonium præmii vel lucrispe inuitari. Itaque Aphobus & Demo-

Demophon merito à Demosthene accusantur, quod legatum acceperint, & conditioni parere recusatint.

§. 24. S V M M A R I V M.

Matrimonium in alterius arbitrium conferri non potest.

QVibus de causis nec matrimonium in alterius arbitrium conferri potest. Veluti si testator sic legat. Si arbitrato Lucii Titii Seia nupserit, hæres meus illi fundum dato. Hæc conditio pro non adiecta habetur, eo quod liberam nubendi voluntatem impediat & restringat, vt debetur legatum etiam si Seia sine arbitrato Lucii Titii nupserit *l. cum tale, §. rescriptum. de condit. & demonstrat.*

§. 25. S V M M A R I V M.

Consensus matrimonii liberus nullo statuto aut lege imminui potest.

VNde concludunt Dd. matrimonii libertatem nec statuto, nec lege aliqua imminui posse. Itaq; si statuto caueatur ne matrimonium absque consilio & consensu huius vel illius (quod tamen de *xveiois* & tutoribus non est accipiendum) contrahatur, & qui secus faxit puniatur, aut beneficio iuris vel privilegio priuetur, id statutum nullius esse ponderis vt communiter receptum tradunt Francisc. Curt. *in additione ad Paulum de Castro l. 1. de iustitit. & iure.* Didacus Couarruias *de sponsalibus part. 2. cap. 3. §. 8. num. 8.* Viuius *lib. 1. opin. 124.* & Iulius Clarus. Talis fuit lex à Rogerio Siciliae Rege qui anno Domini 1300. vixit, lata, ne quis filiam absque venia & permissione curiæ non impetrata, nuptum collocaret, vt refert Hugo Falcandus. Quæ lex vt impietatis plena fuit, ita maximis motibus ansam præbuit, effecitque vt Rex in inuidiam & odium apud omnes ordines adductus, tandem captus in custodiam traderetur à subditis conquirentibus, quod filiæ innuptæ toto vitæ tempore domi desedissent, aliæ vero effectæ demum nuplissent, & cum sobolis nulla spes esset amplius, alię etiam perpetua virginitate damnatæ, sine spe coniugii discessissent. Nec enim filias absq; permissione Curia locari fas fuisse, eamque permissionem difficulter impetrari potuisse. Itaque Rex meritas pœnas dedit. Quamuis ille imprudentia & simplicitate peccarit potius, quam malitia, vt qui Matthæi cuiusdam Notarii, quæ ille ad summum dignitatis gradum euexerat, & in regno administrando solo consiliario vteretur, dolis delusus & circumuetus sit. Verba Hugonis Falcandi.

Fuit hic Matthæus familiaris Curia notarius, postea vero vnus ex iis, qui solus consilio Regis intererat cum Syracusano electo & Regem Siciliae negocia disponebat, &c.

nN

CA-

CAPV T IX.

- §. 1. Quæ personæ sponsalia & nuptias constituere possint.
- §. 2. Nuptiæ ratione ætatis tam minoris quam maioris legibus prohibita sunt & quidem minoris ætatis ratione.
- §. 3. Inter impuberes sponsalia constitui posse, nuptias non posse Et quibus de causis id legibus sancitum sit.
- §. 4. Sponsalia inter minores septem annis contracta prorsus inutilia esse.
- §. 5. Effectus sponsalium inter maiores septem annis initiorum.
- §. 6. An alteruter pubes factus expectare debeat, quoad alter pubescat.
- §. 7. An annus decimus quartus in masculis & duodecimus in feminis requiratur ad contrahendum matrimonium, & quid Hebræi & Plato ea de re sanxerint.
- §. 8. Ratione maioris ætatis ætas senibus impedimento est, quominus nuptias contrahere possint.
- §. 9. Ratione cognationis.
- §. 10. De computatione graduum.
- §. 11. De cognatione spirituali.
- §. 12. Ratione affinitatis.
- §. 13. Prohibentur etiam nuptiæ ob impedimenta tam animi quàm corporis, ubi variæ quæstiones.
- §. 14. Sponsalia & inter præsentēs & absentes recte contrahi.
- §. 15. Nuptias etiam imaginarias inter absentes contrahi.
- §. 16. Speciale mādātum requiri quoties per procuratorem sponsalia constituentur.
- §. 17. De formulis quibus sponsalia inter absentes constituentur.
- §. 18. Absentem desponderi non posse nisi qui nobis notus sit.
- §. 19. Quæstio ex Pandectis Hebræorum: Si quis tribus negotium dederit, ut sibi uxorem expectant, an duo testes & tertius procurator esse censeatur.

§. 20.

§. 20. Sponsalia per epistolam recte contrahi.

§. 21. Sponsalia per epistolam non contracta videri, nisi is qui epistolam accepit, statim in ea consenserit & voluntatem suam declararit.

§. 22. Quid si is animū mutet qui epistolam dedit antequam puella respondeat.

§. 23. An sponsalia per epistolam probari possint.

§. 24. An ex eo, quod vir & mulier in literis sese coniuges appellant, conuinci possit inter eos esse contracta sponsalia vel matrimonium.

§. I. S V M M A R I V M.

Qua personæ sponsalia contrahere possunt.

HActenus de causa efficiente sponsaliorum, hoc est, consensu, & quibus is verbis constituatur, dictum est. Nunc ordo postulat vt videamus, quæ personæ sponsalia contrahere possint. Et quidem inter eas personas recte sponsalia contrahuntur, inter quas nuptiæ consistere possunt. *l. si quis tutor, §. quamuis, l. tutor 36. l. oratione 16. de ritu nuptiar.* Econtra vbi nuptiæ interdictæ sunt, ibi nec sponsalibus quæ ad nuptias aditum patefaciunt, locus est, *cap. cum quis de regulis iuris in sexto.*

§. 2. S V M M A R I A.

- 1 Impuberes non possunt contrahere nuptias.
- 2 Pubertas in foeminis auspicatur anno duodecimo.
- 3 Foemina anno duodecimo ætatis votum vouere possunt.
- 4 Vesticeps puer quis.
- 5 Inuestis quis dicebatur.
- 6 Duodecimus annus cur à veteribus nuptiis præfinitus sit?
- 7 Foemina cur duobus annis citius nubant quam mares?
- 8 Foeminis citius quam maribus nomina indere solebant veteres.
- 9 Viri & mulieres qua ætate debeant coniungi.
- 10 Maribus annus vigesimus præscribitur quo vxores ducant.
- 11 Maribus annum trigessimum septimum præscribit Aristoteles.
- 12 Viris quodnam tempus præscribant Hebraei.
- 13 Proverbiū Germanorum. Frühe aufstehen vñnd frühe steyen/sol ntemand gerewen.
- 14 Foemina citius quam masculi nuptum collocanda.
- 15 Pater si filiam promittat vbi ad annos nobiles peruenerit quodnam tempus spectandū?

n N 2

Nuptiæ

Nuptiæ ratione ætatis tam minoris quam maioris legibus prohibitiæ sunt. Et quidem minoris ætatis ratione prohibentur nuptias contrahere impuberes, † id est, masculi 14. annis & fœminæ 12. annis minores. §. 1. *Instit. de nupt.* Nam à duodecimo † anno in fœminis pubertatem auspicari prudentibus placuit, & ex eo tempore viris collocabantur, & viri potentes dicebantur. Quo anno etiā † fœtum † fouere possunt. 20. *quæst. 1.* Pubes, inquit Festus, qui iam generare potest, is incipit esse 2b annis 14. Fœmina viri potens à duodecimo. Item Vesticeps dicitur. Vesticeps † puer est, qui iam vestitus est pubertate; cuius contrarium Inuestis, qui nondum pubertate vestitus est. Tertull. Commune † est nomen viri masculi Inuestis. Item si virgo mulier non est, nec vir Inuestis est. Si non operitur virgo, quia mulier non sit, operiatur Inuestis quia vir non sit. Duodecimus autem annus perfectus ad nuptias maturitatis terminus est, inquit Dion. Cur autem duodecimus annus à veteribus nuptiis præfinitus sit, quæritur? Plutarchus in *Numa* id ea de causa institutum refert, quod ea ætate mulieres ad coniugum mores adsuefieri, & ad obsequium virorum flecti possent. Sed verius est quod Macrobius *lib. 1. cap. 6.* scripsit, quod illa ætas ad pariendum sit apta. Nam post annos bis senos fœminæ pubescunt. Tunc enim incipit moueri vis generationis in masculis & purgatio in fœminis. Itaque in masculis tutela eo anno finitur, quod iam virile quodammodo robur adsit. Tertullianus. Tempus etiam Ethnici obseruant, vt ex lege naturæ ætatibus sua iura reddant. Nam fœminas à duodecim annis, masculum vero à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis non sponsalibus aut nuptiis decernentes. Item, iam & vox obsoleta facta est, & membra completa sunt, & pudor vbique vestitur, & menses tributa defendunt Seneca. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam ætatem, & n robustiorem gradum transeuntem pubertas, & vltimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto producit ingenia *lib. 4. de benef.* Omnium autem elegantissime hoc ætatis discrimen expressit Solon versibus, qui apud Philonem extant *libro 1. de opificio mundi*, & Clementem *lib. 1. Stromatum.*

παῖς μὲν ἄνηρ ἐὼν ἐπὶ νήπιος ἔρκος ὁδόντων
 φύσας ἐμβαλλει πρῶτον ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν
 τοὺς δευτέρους ὅτε δὴ τελέσει θεὸς ἑπτὰ ἐνὶ αὐτῷ
 ἡβῆς ἐκφάνει σήματα γεννομένης. id est:

Puer impubes adhuc infans septem dentium
 Producit primis septem annis.
 Postquam vero alios septem ei concesserit Deus annos,
 Pubis indicia generationis apta apparent.

Idem tradit Heliodus *lib. 2.*

ἡ δ' γυνή τετὸς ἡβῆν, πέμπτῃ ᾧ γαμοῖτο,
 Mulier anno 14. pubescit, decimo quinto nubat.

Idque

Idque etiam populum Dei obseruasse tradit Tertullianus *lib. de velandis virginibus*. Et ideo, inquit, penes Israel illicitum est, ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem, ita ante hunc diem acerba res est. Item, sed ex quo se intelligere cœperit, & sensum naturæ suæ intrare, & de virginis exire, & pati nouum illud, quod alterius est ætatis (intelligit mensem purgationem) Quibus omnibus confirmatur impuberes à nuptiis arceri, quod ad generandum inepti sint, & imbecilles. Quibus accedit altera ratio, quod iudicio & intelligentia careant, quæ requiritur in re tanti momenti, vt Bonauentura recte disputat *distinctione 36*.

Sed cur duobus † annis citius fœminæ nubant quam mares quæritur? Macrobius *lib. 7. cap. 7*. hanc adfert rationem, quod fœminæ citius quam masculi idoneæ sint ad generandum, quia calidiores sunt. Qua de causa Aristoteles *lib. 7. histor. animal.* fœminini sexus animalia citius absolui, & ad perfectionem venire, quam mascula, scribit. Ideo fœminis citius testamentum facere licet quam masculis. *l. qua ætate ff. de testament.* Eandem ob causam † veteres citius fœminis quàm masculis nomina indere solebant, quod citius pubescerent. Masculis quippe nono die, fœminis octauo die nomina imponebant. Alexand. ab Alex. *genialium dierum*. Ita & fœminæ propter votorum festinationem maturius biennio legibus liberantur, hoc est, propter doli capacitatem & malitiam ætatem suppletem. Deinde propter periculum, ne in corpus suum peccent, quod illa ætate libido in fœminis excitetur, & vis *παραπλη* nascatur, Aristoteles *lib. 8. de natur. animal.* Et annum quidem 12. & 14. nuptiis præstituerunt veteres, non quod præmatura Venere iuuentutem eneruari vellent, sed ne laqueum iniicerent illis, qui ea ætate libidinum flammis agitati, matrimonio iungi vellent, vt his indulgerent potius, quam vt turpe quiddam in se admitterent. Et quod existimarent, neminem tam intemperantem & libidinosum existere, vt ante illud tempus nuptias cupiat aut inire necesse habeat. Iustinianus *Nouella 100* Compertum, inquit, habemus, qui quam maturime nuptias contrahunt, non minores annis quatuordecim ad eas accedere. Interim tamen viri qui sapientiæ laude claruerunt noluerunt viros & mulieres cōiungi, antequam ad plenam pubertatem venissent, ne immaturus & præproperus congressus corpora imbecillia læderet, interimeret, neue soboles infirma & inualida nasceretur; ob semen adhuc liquidum & non satis concoctum. Solon viris annum 35. præscripsit, vt ex Philone colligitur, qui hos versus recitat.

Quintus maturum iam virum nuptias moliri suadet,

Et liberorum suscipere posteritatem.

Hesiodus annum † trigésimum maribus præfiniuit, decimum quintum fœminis. Verba eius latinis versibus reddita hæc sunt:

Iunge tibi vxorem dum firmus adhuc vigor adsit,

Annos cum numeras ter denos, plusve minusve,

Aptum est coniugium: decimo sed fœmina quarto

n N 3

Anno

Anno pubescit, nubat mox deinde sequenti.

Aristoteles in *Politicis* lib. 7. cap. 17. maribus annum trigessimum septimum, mulieribus annum decimum octauum constituit, & rationes eius rei subiungit. Cuius verba elegantissima adscribimus, prout ea à Camerario conuersa sunt. Atq; istam societatem legib. oportet constituere, respicientes ad ipsas personas, & ipsius vitæ tempus, vt ad vnum momentum ætatibus illæ aptæ conueniant, neque vires absonæ sint. Sic vir vt gignere quidem adhuc ille valeat, mulier vero nequeat parere: siue hæc vt valeat, ille nequeat. Ita enim fit, vt dissidia inter coniuges & alienationes existant. Respicere deinde debent ad successionem liberorum. Debent enim liberi non nimium ætatibus posteriores esse patribus, quod neque utilis haberi præstarique à liberis gratia decrepitis parentibus, neq; tales patres opitulari liberis possint. Non debent etiam nimis propinqui esse. In hoc enim multum est difficultatis. Et minus enim in talibus verecundia est, tanquam æqualibus: & propinquitas illa in re familiari querelarum & accusationum causas dare solet. Videndum quoque est, vt corpora procreatorum ad legislatorum voluntatem congruant. Atque hæc omnia ferme vna diligentia ac cura conficiuntur. Quia enim finis procreationis, vt quam longissime hic oratione nostra abducatur, vltimus definitus est, annorum septuaginta numero, in mulieribus quinquaginta, initium coniugii secundum ætatem ad hæc tempora apte conuenire debet. Iuniorum autem copulatio ad liberos suscipiendos mala est, quod omnium animantium imperfecta sit soboles, & tunc nascantur plures fœtus fœminei sexus, & forma pusilli, vt de hominibus idem fieri necesse sit. Estque argumento, quod in quibuscunque ciuitatibus moris est vtriusque sexus iuniorum nuptias iungi, ibi imperfecti sunt corporibus & parui. Præterea in partu grauius laborant iuniores mulieres, & plures intereunt. Et ideo sunt qui perhibent, hanc ob causam oraculum redditum esse Træzeniis, quod multæ interirent, propterea quod iuniores in matrimonium collocarentur, neque illud ad frugum fructuumque perceptionem pertinere. Conducit etiam ad temperantiam collocari ætate prouectiores: Videntur enim in concubitus vsum iuniores istæ esse petulantiores, & in corporibus virorum incremento damnum dari, si quando adhuc augescente semine consuescant. Habet enim illud definitum tempus, quod abundans iam superare non solet. Quocirca concinnum est coniugium, si nuptiæ iungantur circiter annum mulieris decimum octauum, viri circiter trigessimum septimum aut paulo minus. Nam horum coniugium erit corporibus vigentibus, & apte conueniet temporibus oportunis ad cessationem liberos procreandi. Successio præterea euadet liberum tum ætatis vigentis initio, si consentanea ratione statim procreatio existat, tum effœta iam ætate ad numerum octoginta annorum, &c. Hactenus Aristoteles.

Quibus consentanea Plato tradit lib. 5. *πολιτικά*. Sobolem nasci debere ex ætate vigentibus *ἐξ ἀμφοτέρων*. Et *ἀμὴν*, id est, vigentem ætatem definit in muliere

muliere annum vigesimum, in viro annum trigesimum. Et mulierem parere debere ab anno vigesimo vsque ad annum quadagesimum, virum generare ad annum ætatis quinquagesimum quintum. Et libro 6. nuptiarum terminum puellæ quam longissimum statuit ab anno decimo sexto vsque ad annum vigesimum, adolescenti ab annis triginta vsque ad annos triginta quinque. &c. Quæ omnia pene eodem recidunt. Hebræi in suis Pandectis masculis annum ¹ 2 decimum octauum, & vigesimum præscribunt. Quo spectant verba quæ in pandectis illorum extant [*ben schemone eireb*] Id est, filius natus annos octodecim ad [*le chuppa*] id est, nuptias. Nam chuppa, vt supra explicauimus, est vmbraculum seu tegumentum sub quo sponsus & sponsa copulantur. Item qui annos viginti natus libidinis flammis excarnificatus vxorem non duxit, eum peccare in legem, crescite & multiplicamini. Veteres quoque Germanos ante annum vigesimum nuptias non contraxisse, nec mulieris notitiam habuisse refert C. Iulius Cæsar libro sexto de bello Gallico. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali hoc vires neruosque confirmant. Intra annum vero vigesimum fœminæ notitiam habuisse in turpissimis habent rebus. Cuius rei nulla occultatio est, quod & promiscui in fluminibus perluuntur, & pellibus aut paruis rhenonum tegumentis vtuntur, magna corporis parte nuda, &c. Et hoc tempus maxime probat Lutherus his verbis.

Wer sich nicht findet geschickt zur Keuschheit / der thue bey Zeit darzu / das er etwas schaffe / vñnd etwas zu arbeiten habe / vñnd wage darnach in Gottes Namen / vñnd greiffe zur Ehe / ein Knabe nicht lenger wann er zwanzig / ein Weiblein wann es fünfzehn oder achzehn Jahr alt ist / so sind sie auch noch gesundt vñnd geschickt / &c. Hinc & prouerbium † apud Germanos vulgatum, Frühe auff ³¹ stehen vñnd frühe freyen / soll niemant gerewen. id est, neminem vnquam pœnituisse, quod diluculo surrexerit & mature coniugium inierit. Itaque recte Geneuenses, qui lege lata cauerunt, ne masculi ante annum decimum octauum, neue fœminæ ante annum decimū quartum mariti fiant, aut nubant. Et vt non tantum ætatis anni numerentur, sed & corporis temperatura & affectio expendatur. que au ec l'aage on ait esgard. a ce quela corporance portera, &c. cap. 99. Nam quædam corpora tam male constituta sunt, vt prius consenuerint, quam ad iuuentutem peruenerint, non dicam ad senectutem. Quædam contra tam felicia sunt & temperata, vt anno decimo quarto ad plenum maturuerint, vt recte Erasmus disputat.

Et si autem † de tempore discrepant Philosophi, Iurisperiti & Theologi ¹⁴, tamen omnium contentientes sunt sensus, fœminas citius quam masculos nuptum collocandas esse, quod citius ad perfectionem veniunt, & propter periculum. Item, quod iuuentutem præmatura Venere nolint eneruari. Interim tamen tempus maribus ab Aristotele præstitutum, longiusculum videtur,

Videtur, & à Platone etiam damnatū, vt qui legibus suis cauit, si quis cælebs vsque ad annum trigessimū quintum vixisset, nullo dignus honore, omnium postremus haberetur. Quare Hebræorum & Theologorum sententia retinenda erit, qui vitandæ libidinis causa nuptias maturādas, & in primo ætatis flore masculos maritos fieri volunt. Quod & exemplo Patriarcharum defenditur. Nam Iudas filius Iacobi cum in Ægyptum descenderet, annorum fuit saltem 42. & tamen eo tempore pater quinque liberorum fuit, & ex quarto nempe Phares, duos habuit nepotes, Hefrontem & Hamal, *Genes. 46.* Vnde colligunt Iudam primum filium. Et genuisse ætatis anno decimo octauo, eumque maritum factum esse anno ætatis decimo septimo. Sed & Diuus Hieronymus narrat Salomonem adhuc puerum, filiam & nutricem quandam ex pusione quodam, qui cum cubabat, grauidam factam esse. Sed hæc quia rara sunt & prodigiosa, non oportet in exemplum vocare, neque ea legislatores curant. *l. iura 3. ff. de legibus.* Puellis autem tam ii qui sapientia, quam qui religionis laude claruerunt, annum decimū quintum, decimum sextum, decimum septimum, & decimum octauum præstituunt. Neque minorem nuptum collocandam statuo, fretus auctoritate tam veterum quam recentiorum. Hesiodus, vt supra notauimus, annum decimum quintū præscribit puellis. Terentius annū decimū sextū florem ipsum appellat. Anni sedecim flos ipse. *Actus 3. Scen. 2. in Eunuch.* Et Ægyptii annum decimum sextum nuptiis statuerunt. Nam vt Orus notat, voluptatem designaturi annum decimum sextum pingunt, quod ea ætate homines sobolis desiderio capiantur. Lutherus decimum quintum & decimum octauum. Quamuis satius sit ad annum decimum septimum vel decimum octauum nuptias prorogari. Nam ea ætate virgo matura viro & plenis nubilis annis. Vnde illa apud Lucianum. An te putas annorum octodecim semper fore? Item. Tu vero annos octodecim nata es. Et illa ætate inter ephebos referebantur pueri. Sigonius *de Republ. Atheniensium late.* Aristoteles quoque annum decimum octauum puellis præscribit, & recte. Quem Viues sequitur. Quo spectat Epigramma Orestii.

οὐτε με παρθενικὴς τίς περ γάμοις, οὔτε γεραιῆς,
τίω μιν ἐποικίλωσις τὴν δὲ καταδέομαι,
εἴη μιντ' ὁμοῦ καὶ μιντ' αἰετὶ ἢ δὲ πέπειρος
ἐς κυπεδὸς θαλάμους ὄβρια χαλλοσύνη,

Velius ita transtulit:

Non ego vel vetula tangor, vel amore puellæ.

Illius miseret prorsus, at hanc veneror.

Vna nec agrestis, nec passa, sed aucta iuuabit,

Matura Paphies aptaq. forma thoro est.

- 15 Vnde quæritur: Si pater filiam promittat alicui se daturum, vbi ad annos nobiles peruenerit, quodnam tempus spectandum sit? Et siquidem ius ciuile spectamus, anno duodecimo completo patrem oportebit locare eam quam promisit. Sed quia id tempus, vt diximus, iis indultum est à legislatoribus qui nuptias

nuptias cupiunt, libidine impellente, ideo patrem inuitum cogendum non eximam, vt anno duodecimo filiam dare cogatur: sed anno decimoquinto vel decimo sexto. Imo hic non tantum tempus vel ætatem spectandam, sed & corporis *κράτις* seu constitutionem expendendam putauerim, vtrum coniugio apta sit illa quæ promissa est. Et eius respectu vel maturius vel serius collocanda erit arbitrio boni viri, qui corporis & temperamēti habita ratione hic statuet, quod ex vsu fiet.

§. 3. S U M M A R I A.

- 1 *Impuberes recte sponsalia contrahunt.*
- 2 *Sponsalia quæ parentes infantibus in cunis vagientibus parant nullius sunt momenti.*
- 3 *Liberi non cogendi à parentibus ad consummanda matrimonia quæ parentes iis septem annis minoribus pepigerunt.*
- 4 *Aristoteles triplicem hominis statum constituit.*
- 5 *Infantes dicuntur *νήπιοι*, & quare.*

Sed hæc regula ætatis minoris ratione exceptionem admittit. Nam etsi ii qui sex ephebis nondum excefferunt, hoc est, impuberes, nuptiis coniungi non possunt, tamen recte eorum nomine sponsalia constituuntur. *l. 14. de sponsal.* Vbi traditur à primordio ætatis sponsalia effici posse, si modo id fieri ab vtraque parte intelligatur, id est, nisi sint septem annis minores. Quo spectat titulus Iuris Canonici *de desponsatione impuberum.* & Nouella Cæsaris Leonis. *Ne intra septimum ætatis annum sponsalia ineantur.* Quam Comnenus etiam approbauit edita constitutione, & *μνήσεϊαν ἀτελῶ* appellat. Itaque sponsalia quæ parentes vel cognati infantibus † in cunis vagientibus parant, nullius sunt momenti *30. q. 2. cap. 2. 1. & c. 1. 2. & 4. de desponsat. impub.* Idque locum habet non tantum si vterque septem annis minor sit, sed etiam si alteruter tantum. *c. cum, de desponsat. impub.* Itaque nec liberi † cogendi sunt à parentibus ad consummanda matrimonia, quæ parentes vel cognati iis septem annis minoribus pepigerunt, vel sub pœna vel certis conditionibus adiectis. Idque summa ratione constitutum est, quod septem annis minores nihil intelligere, neque consentire credantur, cum adhuc pueri sint, quos † Græci *νήπιοι*, hoc est, stultos appellant. Itaq; Aristot. triplicem hominis statum constituit. *lib. 1. Ethicor.* Primus, quando homo nec per se intelligit, nec ab alio erudiri aut institui potest. Secundus, quando quis ab alio percipere potest, etsi per sese non intelligit, neque sapit. Tertius, quando ab alio potest percipere, & per se sapere & intelligere. Primum statum obtinet homo, antequam septem annos expleuerit. Et ea de causa, vt nec reliquos contractus, ita nec sponsalia inire potest. Nec enim videri potest consentire, qui de re de qua agitur per ætatem intelligere nequit. Vbi vero secundum septennium ingredi homo cæperit ea est ætate, in qua nec prorsus intelligentiæ expers est, nec tamen satis intelligit omnia. Et quamuis iudicio non valet, tamen aliquam re-

rum habet cognitionem, maximeque docilis est eorum quæ traduntur, & quādammodo intelligere videtur quæ ab illis aguntur, in quorum potestate est, & quæ ad ipsius personam pertinent, ad quæ percipienda ratio naturalis citius cōualefcit. Quæ de causa etiam non ineptus videtur ad ea promittenda & contrahenda, quæ tractum temporis habent, & futura respiciunt, hoc est, Sponsalia. Sed tamen quia ætas nondum firmata est, neque iudicium perpetuo sese obligare non potest: Itaque nec matrimonio iungi potest. Imo inuitus desponderi intelligitur qui septimum annum non impleuit. Itaque Pomponius *in leg. inuitum, de seruitut. urban. prad.* infantes & furiosos quorum nulla est voluntas, inuitos recte dicit. Huc facit quod Zonaras *tomo 3. annalium* refert. Cum tutores Imperatoris Constantini, filii Leonis pueri septennis multa pro Imperio gererent, ac de multis suppliciū sumerēt, qui nihil tale meriti essent, quidam ex iudicibus eos ab huiusmodi incepto retrahere conatus est, his verbis: Cur vos ista facitis iniussu Imperatoris, qui cum puer sit, in ea quæ geruntur consentire non præsumitur. Græcè ita se habent verba: ἐπεὶ παῖς ὢν ὁ βασιλεὺς τοῖς πρεσβυτέροις ἐνείκεν ὁ νόμος, quasi dicat eo inuito omnia geri. Idque ꝑ quod teste Pomponio infantes quorum nulla est voluntas, inuiti recte dicantur. Itaque & Græcis vsque ad annum septimum infantes νήπιοι, hoc est, ἀφρονες ἀνόητοι καὶ ἀπερβούλευτοι imprudentes & stulti dicuntur Clemens Alexandrinus *lib. 1. paedagi. capite 6.* Duo significat τὸ νήπιον infantem videlicet & stultum. Imo ignorare ea præsumuntur & intelliguntur quæ geruntur, *l. Iulianus, de diuortis, & Papinianus l. vltim. ff. de iuris & fact. ignor.* Impuberes sine tutore agentes nihil posse vel scire intelliguntur. His adde quod ante tempus pubertatis vir & mulier generare non possunt, nec libidinum stimulis incitantur, cum ad Venerem inepti sint. Ideo lex eos matrimonio iungi posse vetuit, præsertim cum ante eam ætatem instabiles animos gerant, matrimonium vero consensum firmum & perpetuum & immutabilem requirit.

Nec his aduersatur vulgo dici quod solet, pupillum vel minorem obligari, vbi de eius commodis agitur. Nam id verū est vbi de acquisitione rerum agitur. in matrimonio vero locum non habet, vbi quis ad seruitutē & mutuum amorem vltro citroque obligatur, quod Deus vult liberrima vtriusque voluntate & consensu, mutuoque amore conciliari. In quo illud admiratione dignum est, quod vir in vna aliqua muliere eam gratiam & beneuolentiam, affectionem seu complacentiam εὐδοκίαν, vt Bonauenturæ verbis vtat, inueniat, quam in alia nunquam inuenire posset. 36. *distinct. q. 2.*

§. 4. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia inter minores septem annis inita prorsus inutilia sunt.
- 2 Sponsalia inter impuberes apud veteres frequentata.
- 3 Hebraei sponsalia impuberum prorsus damnant.

4 Spon-

- 4 Sponsaliorum impuberum qui septimum annum egressi sunt quis effectus.
- 5 Facti species.
- 6 Forma sententia.

ET quidem † sponsalia inter minores septem annis inita, prorsus inutilia sunt, vt ne tractu quidem temporis conualescant. Imo pueri vbi adoleuerint nouo consensu ea ratificare debent, quod vt supra explicauimus, pueri ante illam ætatem intelligentiæ prorsus sunt expertes, ne quidem honestatis publicæ iusticiam inducunt. Et ideo nuptiæ inter pupilli consanguineos contrahi possunt, nisi iuuenis puellam nondum annos septem natam, tentauerit cognoscere. Tunc enim consanguineam ducere prohibetur, *cap. iuuenis de sponsalib.* Cur ergo, inquiet aliquis, ineuntur eiusmodi sponsalia & matrimonium promittitur? Promittitur ipsum nihil in re, quod est aliquid in spe propter bonum pacis, vt ait Bonauentura 36.q.2. c.vbi, de despons. impub. & 29. dist. 4. late. Interim tamen id genus † sponsalia apud veteres frequentata fuisse, historiæ testes sunt. Atys 2 Ismenen infantem sibi despondit, vt testatur Statius lib. 1. Thebaid. his verbis.

*Pactus Athenoream primis Atys ibat ab annis
Ismenen Tyrîi iuuenis non aduena belli.
Qamuis Cyrrha domos soceros, nec tristibus ausis
Auersatus erat, sponsam cui castus amanti
Squalor & indigni commendat gratia luctus.*

Octavius adolescens sponsam habuit P. Seruillii Isaurici filiam adhuc infantem. Quam tamen non duxit, sed ea sprete Claudiam Fuluiæ ex P. Clodio filiam sibi matrimonio iunxit. Suetonius in vita Octauii. Et Claudius Cæsar filiam suam despondit Syllano nondum puberi. Suetonius in Claudio cap. 24. Et patrum nostrorum memoria inter Principem Birrinianum & Raimundi Cardoni Proregis Neapolitani vxoris sororem, dum infantes essent, inita fuere sponsalia. Sed princeps maior factus eam vxorem noluit, & Leonis X. sororis filiam duxit. Bembo libro decimo quinto epistolarum Leonis X. nomine scriptarum. Et innumera sponsaliorum exempla, quæ parentes filiorum in cunabulis vagientium nomine contraxerunt, suppeditant historiæ, quæ partes vb adoleuissent, rata non habuerunt. Nam vt plurimum hæc sponsalia monstri aliquid alunt. Quemadmodum enim homines, vt Melanthonis præceptoris mei verbis vtar, aliis sæpe rebus abutuntur, ita coniugii vmbra stultis ac malis cupiditatibus prætexitur. Sæpe propter pecuniam aut prælidia fiunt pacta de impuberum coniugiis, cum in hoc fœdere perpetuæ coniunctionis honestum iudicium & beneuolentia mutua horum ipsorum qui iunguntur, requiri & valere debeat, nec deceat corpora natorum venalia esse propter pecuniam, aut alia *πλεονεκτήματα*. Et punit Deus hanc ordinis deprauationem pœnis manifestis. Addit vir quidam nostri seculi doctissimus, maximam partem earum calamitatum, quib. iactata est Europa ab hinc annis octoginta, eiusmodi intempestiuus cōiugiis acceptā ferendā esse.

esse. Et recte. Nam historia & experientia ipsa testis est, parentes cognatos vel tutores, qui eiusmodi sponsalia ineunt non tam liberorum quam suis ipsius
 3 commodis studere, & sub prætenu matrimonii suas res agere. Itaque † Hebræi hæc sponsalia prorsus damnant: expressus textus *cap. 2. de sponsalib.* [*offur leodom scheiekadesch eth bithou ad schehie kthanoth ad schthagdel Vthomer plunni aeni rozeh*] Id est, vir prohibetur filiam impuberem despondere, quoad adoleuerit, & dicere possit: Hunc vel illum volo. Quamuis autem veteres Romani sponsalia hæc tolerarunt, non tamen magnopere ea probarunt. Idque ex eo liquet, quod præmiis & lucro quibus imprimis inhiant contrahentes, ea honestari noluerunt. Augustus Cæsar præmia iis qui mariti fierent, lege Papia lata proposuit. Cum autem quidam infantes sibi desponderent ea lege & cōditione, vt fructus quos ferre eorum bona possent perciperent tantisper, quoad adoleuissent, lege lata cauit, ne qua rata essent sponsalia, nisi statim post biennium nuptiæ subsequerentur, hoc est, vt puella non minores decem annis desponderentur. Nam annus duodecimus puellarum coniugio præfinitus est, vt scribit Zonaras *tomo 2. fol. 165.* Quo spectant verba Suetonii in *Augusto*. Cum immaturitate sponforum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctauit, & diuortiis modum imposuit. Sed eam rem latius explicat Dion. *lib. 54.* Verba hæc sunt: Cum quidam infantes sibi desponderent, ea lege, vt præmiis coniugum fruerentur, cæterum effectum rei & coniugum opus nō præstabant: id vt corrigeret, edixit, ne qua sponsalia firma aut rata essent, nisi ea postquam duobus annis transactis, domum duci sponsa posset. Hoc est, vt virgo decennis omnino desponderetur, vt eius finis bonis sponsus posset. Duodecimo namque anno virgo matura & nubilis existimatur, vt recte Brissonus vertit. Dionis verba hæc sunt. *ὅς δ' ἐν βρέφει τίς ἐξ γυνώμενοι τὰς μὲν τίμας τῶν γεγαμηκότων ἐν ἀπέναντο τὸ δ' ἔργον αὐτῶν οὐ παρέχοντο, οὐδ' ἐπέταξε μὴδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν, μεθ' ἧς ὅδε δ' οἷν ἐτεῖ: διελθόντων γαμήσει τις τοῦτ' ἔστι, δεκάτην πάντως ἐγγυάδ' ἐπὶ αὐτῆς ἀπελάσαι τα. Δώδεκα γὰρ ταῖς κοραῖς τῆ γάμν' ὡς ἐγγένη πλήρη καὶ ἀπὸ περὶ ποιοῦνται.* Et *lib. 56. in oratione Augusti ad calibes.* At ego, inquit, teneras adhuc puellas, & viris immaturas vt ambiretis, vobis permisi, vt cum sponforum nuptias propediem celebratorum nomen ferretis, & magis rem familiarem curaretis. Vnde efficitur quod supra notauimus, Sponsalia quidem anno septimo contrahi potuisse, sed ex iis nihil commoditatis aut lucri ad sponsum rediisse, nisi quis cum virgine decem vt minimum annos nata contraxisset.

- 4 De illis autem † qui septimum annum excefferunt hæc tenenda est regula. Sponsalia dissensu contrahentium, hoc est, contraria voluntate dissolui posse, nec aliter rata esse, nisi nouo puberum consensu expresso vel tacito renouentur & ratificentur. Itaq; his assentior, qui negant matrimonium ratum esse, nisi vel verbis expressis vel signis quibusdam renouatus & reiteratus sit sponsalium consensus. Inest enim illis tacita conditio. Si maiores facti rem ratam habuerint ii, quorum nomine sponsalia inita sunt, vel nisi malitia ætatem supplente concubitus

cubitus accesserit. 30. q. 2. & c. 7. 8. 9. de desponsat. impub. Nam & sponsalia cum minore septem annis contracta, per mutuam cohabitationem post septennium conualescunt. c. 12. duo pueri, de desponsat. impub. Vnde efficitur his spōsalibus non plene & pure obligari impuberes, quibuscunque etiam verbis ea concepta sint, cum sub conditione, & quidem in futurum tempus fiant. Ideoque ea tantum sponsalia de futuro nominat Melanthon. Nam promittunt parentes vel tutores coniugium contractum iri inter eas personas, quæ nondum per ætatem coniungi possunt, & quidem promissione in id tempus collata, quo vir pubes & puella nubilis facta sit. Ideoque non refert quibus ea verbis concepta sint. Nihil enim actum videtur donec consensus qui nuptias constituit accesserit. Nec enim ante id tempus consensisse videntur, cum is status seu ætas ad rem tanti momenti diiudicandam non satis idonea sit, & per consequens nec ad consentiendum. Qua de causa multum temporis intercedere inter sponsalia & nuptias impuberum voluit verustas, ne alteruter causari posset, se in ignotum incidere. Quod si tot annos adolescentium consensus & affectus mutuus perseuerasset bonam spem concipiebant parentes, firmas & auspicas fore nuptias. Itaque & sponsalia vel matrimonium pactum, quod propter ætatis defectum nullum est, tractu temporis non conualescit. Bald. consil. 201. num. 2. tom. 3. Vnde si duo etiam per verba de præsentis inter se matrimonium pacti sunt, & puberes facti à iudice petunt, ut illud nullum pronunciet, possunt alias sibi condiciones quærere. Hotoman. consil. matrimon. 39. Vnde† sic pronunciari in hoc casu solet. §

Casus.

Dies hat vnser Vnderthaner N. N. eine Jungfraw an Kindes stat auff erzogen/welche er vor sechs Jahren/als sie noch vnmin̄dig gewesen/einem N. N. genannt ehelichen versprochen. Dazumal sie ihme auch angezeigt/das sie ihm in allen ehrlichen vnnd billichen Sachen folgen wolte / 2c. Aber jeso/als dieselbige Jungfraw mündig worden/hat sie sich mit des N. N. Sohn verhelichet/vnd ein Mahlschaz von ihm angenommen/ Ist derwegen an euch vnser gütlich gesinnen/ ihr wollet vns hierüber des Rechten / welches Verlöbnuß am kräftigsten/vnnd dem andern vorzuziehen seyn solte/berichten vnd belernen/2c.

Sententia. †

Hat N. N. eine Jungfraw an Kindes stat auff erzogen/ derwegen sie ihm in allen ehrlichen vnd billichen Sachen zu gehorchen zugesagt / vnd er hat sie dar auff vor sechs Jahren / da sie noch vnmin̄dig gewest/einem N. N. genannt ehelichen versprochen: Weil aber auff den Bericht nicht erscheinet/ das sie hernach da sie mündig worden in solche Zusage gewilliget / sondern sie hat sich in ihren min̄digen Jahren mit einem andern N. N. geheissen bestendiglichen verlobet/vnd ein Mahlschaz darauff genommen/so wird auch dasselbige ihr eygen Verlöbnuß billich vorgezogen/von Rechten wegen/2c.

§. 5. S V M M A R I V M.

Sponsalium cum maiore septem annis initorum effectus.

INterim tamē sponsalia cū septē annis maiore inita inutilia prorsus non sunt, sed suos habent effectus. Nā & affinitas quēdam inita esse videtur, quæ efficit vt inter sponsum & consanguineos sponsæ sponsalia & matrimonium contrahi non possit. Et tantisper ab eorum nuptiis abstinendum sit, quoad pubertas subsecuta huius rei exitum monstrauerit. *c. literas, cap. duo pueri, de desponsat. impub.* Narrat Nicetas, Sebastocreatorem filiam Theodoram impuberem Ibancō viro strenuo, sed barbaro despondisse. Cum autem Imperator nuptias ob puellæ teneros annos in legitimum tempus differri iussisset: Ibancus sponsæ suæ ætate immatura considerata, & matris eius Annæ forma curiosius inspecta, nuptiis amplioribus inhians, quid mihi, inquit, rei est cum lactante adhuc agna, cum oue indigeam ad coitum apta. Græce τὴ μοὶ καὶ τῷ ἐν γάλαξιν ἐρταίω ἀμναδὸς πρὸς ὄχλειν καὶ αἰγῶν τελέει καὶ ἐπιδομένῳ. Interim tamen expectare coactus fuit, quoad illa pubes facta esset, quod filia sponsa relicta, & quidem impubere, matrem eius ducere non posset, propter affinitatem interuenientem. Itaque & Theodoram sponsam sibi mitti petiit, cum desertor factus esset. *fol. 257.* Idem Nicetas narrat Ibancum affinem generum Imperatoris factum esse, sponsalibus cum nepte impubere contractis. *fol. 253. καὶ γὰρ πρὸς ἐπὶ θυγατρὶ πατρὶ τῷ βασιλεὶ γεγονώς.* Secundo non potest impubes à sponsalibus cum impubere factis discedere, & nuncium alteri remittere, antequam pubertatis tempus aduenerit, *cap. 7. & 13. extra eod.* Idque quod ante id tempus eo statu & ætate sint, vt nec nihil intelligant, nec tamen satis intelligentes esse videantur, antequam puberes facti sint. Et quia leues sunt, & puerili sententia sæpe inter se paciscerentur de coniugio, & contraherent, & rursus dissentirent, propter ætatis fragilem constantiam. Et quamuis vterque impubes sponsalia dissolui pereret, audiendus non esset. Præpositus, *cap. de illis, de desponsat. impub.*

§. 6. S V M M A R I V M.

Pubes factus alteruter an expectare debeat donec alter pubescat.

AN autem alteruter qui ad annos pubertatis peruenerit, tantisper expectare debeat, dum alter cui fidem dedit, pubescat, & ante id tempus dissentire num possit. iuris controuersi est. Exemplum supra retulimus de Claudio Casare, qui filiam suam puberem Syllano impuberi despondit. Et quamuis quidam eum expectare debere sentiunt, tamen verior est sententia, vt siquidem alteruter pubes factus dissenserit, sponsalibus renunciare possit, neque expectare necesse habeat, quoad alter pubes factus sit. Nam frustra expectaretur euentus, cuius nullus esset futurus effectus. Et iam ea est ætate quæ

quæ nuptiis esse apta videtur, & satis intelligentiæ habet ad declarandam voluntatem. Quemadmodum autem is, qui prius pubuerit dissentire potest, ita & alter qui postea pubes factus fuerit. Atque ea sententia rationi est consentanea, quod iniquum esset, quatuordecim annos egressum frustra expectare tantisper, quoad puella septem vel octo annos nata, quam ducere non constituit, pubescat.

Deinde si pubes altero impubere pubertatis annos ingresso dissentire potest, non video cur ei puberi facto statim dissentire non liceat. Idque sequitur Panormitanus *cap. de illis, de desponsat. impuber.* Communem refert Couarruias. Beza contra sentit, sed male. Ex quibus efficitur, si vir contraxit sponsalia cum muliere impubere, & antequam ea pubesceret aliam uxorem duxit domum, dissolui priora sponsalia per matrimonium sublequens rupta, tanquam vinculum fortius *cap. 1. extra de sponsa duor. & notatur dict. cap. de illis consil. 2. matrimoniali.* Idque usque adeo verum esse statuunt, ut si puella cum quatuordecim annis minore sponsalia iniuisset, etiam verbis in præsens tempus conceptis, idque auctoritate superioris & iuramento accedente, nihilominus ei liberum sit, cum maiori quatuordecim annis matrimonium contrahere, non obstante iureiureiurando & auctoritate superioris. Domini de Rota *decisione 265. in nouis consiliis 63. matrimoniali. Et consilio Itatorum.* Vbi species facti est de puella quæ annos vndecim & aliquot menses nata coniugium promisit alicui puberi, & iurauit se id ratum habiturum. Concludit consultus Doctor, eam non teneri matrimonium consummate, maxime cum in detrimentum puellæ vergat eiusmodi promissio iurata. Quamuis Couarruias contra disputet *1. parte cap. 5. §. 1. num. 3.* qui censet impuberem contrahentem sponsalia iuramento accedente minime dissentire, aut ab eis resiliire posse, si tamen pubertati proximus nec intelligentiæ expers sit.

§. 7. S V M M A R I A.

- 1 *Annus 14. completus in masculis & duodecimus in fœminis completus, an requiratur ad contrahendum matrimonium?*
- 2 *Auctoris opinio.*
- 3 *Explicatur cap. attestaciones, & c. continebatur, de desponsat. impub.*
- 4 *Puella minor duodecim annis non poterat concubina loco haberi.*
- 5 *Pubertatem ex quibus Hebraei æstiment.*
- 6 *Mulier cum veste exuit pudorem.*
- 7 *Pronerbiū, Ante pilos sapientia.*

Sed hoc loco † queritur: An annus decimus quartus in masculis, & duodecimus in fœminis completus requiratur, ut puberes facti consensum exprimere possint? Et Leo Imperator statuit sponsalia firmari non posse nouo

con-

consensu, nisi sponsa decimum tertium ingressa, & sponsus decimum quartum egressus sit. Idq; secutus est Imperator Comnenus & Harmenopolus, qui eam constitutionem in suam Epitomen redegit, *lib. 4. tit. 1.* Et ita sentit Panormitan. *cap. fin. ext. de desponsat. impub.* quamuis die penultimo anni duodecimi aut decimi quarti id fieri posse concedit: Et ita sentire Ioannem Andreæ, Hostiensem & Vincentium. Quamuis Hostiensis scribit, id iudicis arbitrio permittendum. Et

2 mihi Harmenopoli † placet sententia, annos completos requiri, nisi princeps intra annos præfinitos sponsalia suo decreto firmauerit. Nam iis quibus à Deo rerum potestas permessa est, licet supra legem qua subditi reguntur, dispensare, vt ait Leo *Nouella sua.* Imprimis autem si virgo sit iam matura viro & plenis nubilis annis. Idque ex constitutione corporis statuendum, & imprimis in nuptiis spectandum esse Lycurgus lege lata cauit, teste Plutarcho. Reprobant, inquit, eas quas ducerent non paruas, neque viro iminaturas, sed adultas & viro tempestiuas. Et paulo post *in vita Numa Pompilii.* In reliqua virginum educatione earumque in matrimonium elocatione constat, Lycurgi maturas ac propter ætatem Veneris iam appetentes nuptum dantis consilium fuisse, vt coitus natura iam postulante fieret, ac gratiæ & amoris initium esset, nō odii & timoris (quod futurum putabat, si ætate nondum ferente, cogerentur nubere) vtque corpora earum ad ferendum & edendum partum satis roboris haberent, quippe coniugii nullum aliud quam liberorum procreationem, finem putabat. Romani cōtra duodecim annos aut minus etiam natas coniugio copulabant, ita potissimū & corpus intactum, & mores castos incorruptosque se sponso tradituros iudicantes. Et est in promptu, Lycurgum liberorum generandorum causa ad naturam, hos propter consuetudinem vitæ iucundiores, ad morum rationem prorsus respexisse. Nec † obstat, *cap. attestations & cap. continebatur, de desponsat. impub. in sexto.* Vbi dicitur, si puella vndecim annos compleuerit, aut annum circiter vndecimum nata fuerit, firma videri sponsalia. Nam hi textus loquuntur de sponsalibus quibus accessit attentio seu nixus ad copulam, vt Canonistæ loquuntur. Panormitan. & alii. Multo minus ad rem facit, quod testamenta ab iis condipi possunt, qui nondum decimum quartum annum egressi sunt. *l. qua ætate de testament.* Nam id fauore vltimarum voluntatum ita constitutum est, cuius in matrimonio tanta non habetur ratio. Nec enim quenquam tam effrenatæ libidinis leges reperiri existimant, vt non possit vsque ad annum decimum tertium & decimum quintum cohibere impetum & Veneris vsum. Ego sic statuo, fœminas non posse sponsalia vera contrahere nisi post duodecimum annum, neque masculos nisi post decimum quartum annum completum. *l. minorem, de rit. nupt. cap. 2. & 3. cap. ex literis, de desponsat. impub. & cap. 2. in verb. peruenerit,* quod verbum perfectionem arguit. *l. urbana, §. pernoctare, de verbor. signif.* & est textus apertus in *l. sancimus. C. de nupt.* In verbis, *Non esse tempus inspiendum, in quo nuptiarum ætas vel fœminis post duodecim annos accesserit, vel maribus post decimum quartum annum imple-*

4 *tum, &c.* Sed nec † puella minor duodecim annis concubinæ loco haberi poterat.

rat. l. i. ff. de concubin. Imo si minor duodecim annis domum deducta esset, non ante iusta & legitima vxor fiebat quam annum duodecimum impleuisset, *l. i. l. 4. ff. de ritu nupt.* Itaque & Comnenus parentes puniendos esse statuit, qui liberos intra tempus præstitutum coniungi & nubere passi sunt, vel incuria & negligentia id commiserint. *f. 85.* Huc facit quod Hebræi maribus præscribunt annum decimum tertium & vnum diem, quibus elapsis puberes censentur, vt *supra cap. 5.* annotatum est, & statim explicabitur. Interim † hoc loco annotare visum est, Hebræos ex ipsius pubis & earum partium quæ deformem habent aspectum, pubertatem æstimare. Quo spectant verba illa in capitulo primo [*chiduschin*] seu sponsalium: [*abiho mekabel chidusche hakt annoh dleth loh iad lekabel chiduschin abal naeroh deith loh iad lekabel chiduschin chadisch ihi nasscboh verischkal casspo*] Hoc est, pater filię nomine arrham accipit quando filia impubes est, neque suę potestatis; sed pubes facta habet potestatem accipiendi arrham, & promittendi coniugium, & argentum ponderandi: Vocem [*naeroh*] explicat Hebræus interpres [*mischebioh schthe saeruth gedoloh leshol dobor lechol connschin vlmomon schemikchoh mekach vmemcoro mencar ihi makadesch nafschoh*] Hoc est, mulier quæ pubertatis signa edidit, & apta est omnibus negotiis & pœnis ad parandas diuitias, quæ dat & accipit, emit & vendit, illa per se coniugium promittere potest. Et in libro [*mitzvot lo tesih*] dicitur impuberem esse eam qui pilos duos non produxerit. Verba ita habent [*gam haktanim pssulin vehu koton ad scheiobi schthe saeroth achar schlech effre schonoh*] Hoc est, testes impuberes non admittuntur. Impubes autem est tantisper quoad pilos duos produxerit post annum decimum tertium. Item paulo post, [*kotom scheba lelal schnothou schrou bou simone gadloth milmaeloh aenou zorich bedikoh veim aenou lo mekablin edothron ad schegibadak*] Hoc est, minor qui ad ætatem perfectam peruenit, ita vt pubertatis signa in eo appareant superius, ibi nulla opus est exploratione. Sin minus eius admittunt testimonium, antequam exploratio præcesserit. Ita nec vouere quicquam potest filius, nisi annos nō tos tredecim & diem vnum. Verba ex Pandectis Hebræorum *supra cap. 5.* enumerauimus. Nec iuuenis sacerdotis officio fungi potest antequam pubertatis sint indicia. *præcepto negatiuo 208.* Idq; Plato ab Hebræis acceptum in suam Rempl. transtulit, vt videre licet, *lib. 1. de Republ.* Vbi statuit ætatem ad nuptias idoneam æstimari inspectione corporis, quamuis fœminarum corpora nudari non velit. Et recte. Nam bene scripsit Herodotus *ἡ γυναῖς χιτῶνι συνεκδύετο καὶ τὴν αἰδῶν ἦεν γυνή*, id est, Mulier cum veste exiit pudorem. Idque secutos Græcos ex eo colligitur, quod ephebos eos appellant, 6 qui pubertate vestiti sunt, ab ἠβη quod est pubes. Huc facit quod de Oro & Ephialte refert Homerus. Iouis ex Latona filius ambobus priusquam temporibus pubes ac genis lanugo florentibus appareret, exstinxit. Apud Saxones quoque idem seruaturū esse, ex Speculo Saxonico colligitur. *lib. 1. c. 2.* Welches Man- nes Alter man nicht weiß / hat er Haar in dem Bart / vnd dānter auff dem heimlichen Gliede / vnd vnter jeglichem Arme / so sol man wissen / daß er zu seinen

pP

Jahren

Jahren kommen ist. Romani vero non tantum ex annis, sed ex habitu corporis pubertatē aestimauere, vt scilicet is demum pubes haberetur, in quem vtrumq; concurreret, & habitus corporis, & numerus annorum. Et hanc Prisci sententiam fuisse testatur Vlpianus *cap. 11. Institut.* Itaque qui decimum quartum annum compleuissent, & simul pubescerent, puberes habebantur. Qua in re cum Hebrais illis conuenit, vt ex iis quæ paulo ante scripsimus constat. Nā & Acron scribit Romæ moris fuisse, vt eomæ pueris vsque ad pubertatem nutrentur. Videntur eo spectare versus Horatii.

*Inesperata tua cum veniet pluma superbia,
Et qua nunc humeris volitant, deciderint coma.*

Vnde & eos Vesticipes appellant. Festus Pompeius. Vesticeps puer, qui iam vestitus est pubertate, contra Inuesticeps puer, qui nondum pubertate vestitus est. Budæus. Puer iam impubes. Apuleius *Apolog. 2.* Inuestem à nobis accepisti, vesticipem illico reddidisti, &c. Nonius Marcellus Inuestes nominat. Virgines non solum fœminæ, verum etiam pueri inuestes. Nam qui ex ephebis excesserant, deuirginari dicebantur. Gellius. Sed arrogari non potest nisi iam vesticeps. *libro quinto capite decimo nono.* Textullianus *de anima.* Mater familiæ vocatur, licet virgo, & pater familiæ, licet inuestis. Macrobius *lib. 3. cap. 8. Saturnalior.* Romani pueros puellasve nobiles & inuestes Camillos & Camillas, Hebræa vox ablactatos notat, appellant. Pallad. *lib. 12. cap. 14.* Inuestis puer hoc aut aliquis satis purus efficiat. Inuestis, inquit Isidorus, *libro decimo Etymologiarum,* sine veste. Nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis virginitatis. Inuestes dicuntur impuberes, quibus propter teneram ætatem nulla pars corporis pilat. Vergilius,

Aurea Casaries illis, atq; aurea vestis.

Nonius.

Sed hæc omnia in desuetudinem abierunt. Nam Iustinianus edita constitutione noluit ex inspectione corporum pubertatem aestimari. Et recte. Nam omnes qui sana mente sunt, ea quæ natura occultauit, remouere ab oculis debent, vt Cic. *1. lib. officior.* tradit. Verba Iustiniani hæc sunt. Indecoram observationem in examinanda marium pubertate refecantes, iubemus quemadmodum fœminæ post impletos duodecim annos omnimodo puberes iudicantur, ita & mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, indagatione corporis inhonesta cessante. Idque etiam temporibus Tertulliani obseruatum fuisse, *ex libro de velandis virginibus* colligere licet. Tempus, inquit, etiam Ethnici obseruant, vt ex lege naturæ iura suis ætatibus reddant. Nam fœminas à duodecim annis, masculos à duobus amplius ad negotia mittunt. Facit illud Epicteti in *Enchiridio.* αἱ γυναῖκες εὐδὸς ἀπὸ τριῶν καὶ δέκα ἐτῶν ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν αὐτεῖαι καλοῦνται. Et recte. Nam hac ætate vt plurimum pubescunt tam mares quam fœminæ, licet apud quasdam nationes serius pubertas contingat, nec eodem anno omnes, licet eiusdem regionis, puberes fiant. In causa est corpo-
rum

rum diuersus habitus, & educatio sincerior vel corruptior. Verum hac ratione Princeps consultum esse voluit pudori ac reuerentiæ vel ætatis vel sexus, cum antea pubertas corporum inspectione sit explorata, vt recte Erasmus tradit. Quo spectant verba Macrobii *lib. 1. cap. 6. in somn. Scipion..* Post annos bis septem ipsa ætatis necessitate pubescit. Tunc enim incipit moueri vis generationis in maribus, & purgatio fœminarum. Ideo & tutela pueris quali virile robur absoluitur, de qua tamen fœminæ propter votorum festinationem maturius biennio liberantur. Et *libro septimo Saturnaliorum cap. 7.* Nec hoc tacebo, quod cum calor semper generationis causa sit, fœminæ ideo celerius quam pueri fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. Nam & secundum iura publica duodecimus annus in fœminâ, & quartus decimus in puero definiunt pubertatis æuum.

Etsi autem absurdum videri potest, ex pilis de ætate & sapientia iudicium fieri, quod veteres, vt ostendimus, fecerunt, tamen experientia notum est, ante pubertatem seu pilos homines nec corporis firmitate, neque ingenio valere. Quo spectat illud. Ante † pilos sapientia. Itaque Persius false ridet illos, qui imberbes pulchre sibi sapere videntur, his verlibus, *ἀπαρκῶς* accipiendi sunt.

Scilicet ingenium & rerum prudentia velox

Ante pilos venit: dicenda tacendaq; cæles.

Quo spectat prouerbum. Ante barbam senes doces, cum imberbis natu maiorem docet. Idque elegantissime tradit Clemens *lib. 3. Pedagog. cap. 3.* Verba Clementis hæc sunt: Deus enim voluit fœminam quidem esse glabram ac leuem, sola comâ, sicut equum iuba sponte naturæ exultantem. Virum autem cum sicut Leones barba ornasset, virile etiam fecit hirsuto pectore, quod quidem est roboris & imperii indicium. Ita etiam Gallos qui pro gallinis decertant, cristis tanquam galeis ornauit. Hos autem pilos Deus tanti facit, vt eos simul cum prudentia iubeat adesse hominibus, atque adeo honestate delectatus, grauitatem honorauit veneranda canitie. Itaque Lacon quidam senex interrogatus cur barbam promissam gestaret, vt, inquit, intuens canos pilos, nihil illis committam indignum.

§. 8. S Y M M A R I A.

- 1 Senes etiam propter ætatem nuptias contrahere non possunt.
- 2 Lex Papia Poppæa.
- 3 Legis Papie Poppæe ferendæ causa.
- 4 Sexaginta annos nati in insula Coo aconito vitam finire coacti sunt.
- 5 Sexagesimo tertio anno se res plerumq; intereunt.
- 6 Senum nuptia peculiaribus nominibus notarunt veteres & improbarunt & quibus.
- 7 Senum nuptia ab omnibus cauillis dictariisq; exagitantur.

pP 2

8 Pre-

- 8 *Proverbiū Germanicum. Ein alter Mann vñnd eine junge Frau gewisse Kinder.*
- 9 *Legis Papia abrogatio.*
- 10 *Sexagenarii liberos generare possunt.*
- 11 *Senum nuptia multas incommoditates adferunt, & ideo culpanda multis rationibus adductis.*
- 12 *Magistratus laudatur qui senum nuptias non ita indistincte concedunt.*
- 13 *Lex Geneuensis de nuptiis senum.*
- 14 *Senum nuptias etsi Magistratus impedire prorsus non possit, tamen earum vsum cohibere & refrenare debet.*
- 15 *Exempla senum qui in summa atate liberos generarunt.*
- 16 *Vetularum & anicularum quæ annum quinquagesimum egressæ nuptiæ an concedenda, multis explicatur.*

¹ Sed † & ætas Senibus impedimento est, quo minus recte nuptias contrahere possint. Nam lege † Papia Poppæa (quæ à Papio Mutilo & Poppæo secundo lata fuit, qui parte eius anni consules neque uxorem neque liberos habebant, ut scribit Dion lib. 50.) cautum fuit, ne mulier quinquaginta annis minor viro sexagenario nuberet, neue vir qui nondum quinquagesimum annum attigisset, fœminam quinquagenariam in uxorem duceret. l. penult. C. de nupt. Cuius & Seneca in libris naturalis philosophiæ meminit. Quid ergo est, inquit, cur apud poetas fallacissimus Iuppiter desierit liberos tollere. Vtrum sexagenarius factus est, quod illi † lex Papia fibulam imposuit. Lactantius lib. 1. cap. 6. Causa huius legis ferendæ hæc fuit, quod eiusmodi nuptiæ non liberum quærendorum, sed libidinis tantum explendæ causâ contraherentur, & præcipuo coniugii fine carerent, & ut Plutarchi verbis utar: μηδὲν ἔργον γαμήλιον ἔχουσι, μηδὲ τέλος, id est, neque actionem neque finem coniugii haberent. Etsi enim nuptiæ non coitu sed animorum coniunctione præcipue constant, tamen ad sobolem procreandam incuntur l. quaritur, ff. de adil. edict. Sexagenarios a generare posse, nec quinquagenarias parere vulgo existimatur. l. si sterilis, ff. de alt. empt. Aristot. in Politicis, ut s. notauimus, viros post annum septuagesimū nō gignere, nec post annū 50. mulierē parere scribit. Et lib. 4. de natur. animal. raro contingere scribit, ut vsq; ad annū septuagesimum vir generet, frequentius vero anno quinto & sexagesimo generationis vires consumi. Quid quod & lege Mosaica vir sexaginta annorum & supra quindecim tantum siclis æstimabatur. Fœmina decē siclis; Iuuenis vero ab anno vigesimo ad sexagesimum annum sexaginta siclis æstimabatur quoties quis nocuisset? Leuitici cap. 27. Et Leuitæ ad annum quinquagesimum manebāt in ministerio, 25. autem admittebantur Numer. cap. 8 Quod sexagenarii viribus ingenii & corporis exhausti maximam vitæ partem exegissent, & à morte non procul abessent. Quo spectant verba apud Stobæum, quæ latine ita sonant:

Vbi sexagesimum solem reflexisti

O Grylle

O Grylle, Grylle moritor, cinisq; fias.

Cæcum est quicquid inde sequitur temporis.

Et Seneca de breuitate vite. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo anno senatorem citat. Cui consentanea est lex Seruilia Glaucia, ne iudex minor annis triginta, maior sexaginta legeretur, de quo Sigonius *libr. 2. & anno sexagesimo missio à militia dabatur. Iuuenalis Satyr. 14.*

Vt locupletem Aquilam tibi sexagesimus annus

Afferat. —

Et apud Lucianum in Tyranno Cloto sexagenarios ita alloquitur. Vos qui plus sexaginta annis nati estis adeste. Sed quid hoc? Anne aures eorum annis sunt obstructæ, vt me non exaudiant inclamantem, &c. Hinc & depoutani senes dicebantur, qui sexagenarii de ponte desiciebantur. Festus. Et in insula Coo ad Hellepontum † lex fuit, vt annos nati sexaginta aconito vitam finirent, ne ipsi 4 veluti inutiles & ignaui alimenta iuuenibus præriperent & absumerent. Alex. *Genial. dier. lib. ...* Sed & senes sexagesimo † tertio anno plerumq; aut morte naturali aut clade interire notat Gellius *lib 15. cap. 7.* quod is annus sit climactericus. Quæ de re libellus viri amplissimi & nobilissimi Henrici Rantzouii Equitis 5 Holsatii extat lectu dignissimus. Et quidem hisce de causis senum nuptias improbauit antiquitas. Quod & senex apud Terentium innuit in *Adelphis Demeæ* hortanti vt vxorem ducat, respondens:

Satin' sanus es?

Ego nouus maritus anno demum quarto & sexagesimo fiam?

Atq; anum decrepitam ducam, id ne estis auctores mihi?

Eodem spectat illud Plauti in *Mercatore*, vbi Eutyclus sexagenariis veluti ad Venerem ineptis, leges præscribit:

Annos natus sexaginta qui erit, si quem scibimus

Seu maritum seu calibem scortarier,

Cum eo hac lege agemus.

Itraque nec præmiis eiusmodi nuptias à senibus aut vetulis initas, honestandas existimauerunt. Septitia mulier effœra seni nupsit filiis exhæredatis. Augustus nuptias mulieris & testamentum improbauit. Nam filius hæreditatem maternam habere, dotemque, quia non procreandorum liberorum causa intercesserat, ad virum pertinere noluit *lib. 2. cap. 7.* Simile exemplum est apud Plinium de Accia Variola, quam pater octogenarius exhæredauerat, nouercæ odio adductus.

Sed & † eiusmodi nuptias & veteres, & nostra ætate viri docti, & humanarum rerum periti improbarunt, & nominibus peculiaribus notarunt. Plutarchus ἀόρηστος ἀγαθήνους γάμους nominat, id est, intempestiuas, & nullam gratiam habêtes. Item nuptias contra naturâ, vel quib. naturæ vis infertur. Verba Plutarchi in *Solone* hæc sunt. Dionysius matri effœtæ petēti, vt se marito alicui collocaret, respondit, leges quidem ciuitatis per Tyrannidem se euertisse, sed nō posse

pP 3;

se le-

se legem naturæ violare ipsa in matrimonium collocanda. Græce τῆς ἀτῆς φύσεως ὅτι δὲ δύνατον εἰδέναι. Item nuptias οὐ κατ' ἡλικίαν, id est, nuptias præter ætatem in vita Catonis. Impares item nuptias Iuriconsulti dixerunt. Vlpianus in fragmentis. Si maior quinquagenaria minori sexagenario nupsisset, impar matrimonium appellabatur. Et l. penultim. Cod. de nupt. impares nuptiæ, & l. si maior, C. de legit. heredib. Aristophanes nuptias incestas, item Oedipi nuptias nominat, hoc est, ubi mater filio nupsit. Verba iuuentulæ ad anum iuueni nubere volentem.

*Non enim ea est ætate ut tecum concumbat,
Cum eiusmodi sit, quoniam ipsi mater magis
Esset quam vxor. Quare si hanc legem constituisti.
Terram omnem Oedipodis implebis.*

Plinius nuptias peruersas, seras. Lib. 4. Epistolarum dicit se velle vxorem ducere, hoc quoque sicut alia peruerse. Audies breui nuptias lugentis, nuptias senis, quorum alterum immaturum, alterum serum est. Erasmus prodigiosas, fœdas appellat. Verba paulo post subiicimus.

7 Omnes autem vno ore eas cauillis diſſeruiſſe exagitant, imprimis autem Plutarchus in Solone, his verbis. In ciuitate nunquam toleranda est ea confusio, ut connubia eiusmodi iungantur ætate à nuptiis aliena, & in quibus neque gratia, neque actio, neque finis coniugii sit futurus. Itaque magistratum aliquis gerens, aut legislator, seni puellam ducenti recte ita dixerit, ut alicubi Phyloteta compellatur.

Ecquid coniugium appetis, miser.

Et iuuenem in vxoris vetulæ domo saginatum & pinguem factum (ut ferunt perdicibus à coitu contingere) transferat ad virginem viro indigentem, &c. Eodem spectant verba Plutarchi de Catone, qui senex vxorem duxit filiam liberti sui. Cato propter nuptias præter & dignitatem & ætatem suam contractas vsque paruam neque inanem in reprehensionem incidit. Nequaquam enim decebat eousque prouectum ætate, filio adulto, nuruique filiam ministri sui supra ceruicem inducere. Et siue id voluptatis causa fecerit, siue ira motus, ut de scorto in filium vindicaret, turpia & factum sunt, & prætextus, &c. Flaccus Tibullus apud Fulgentium. Tunc amare audes edentule & capularis senex? Plautus in Mercatore.

Tunc capite cano amas senex nequissime?

Si vnquam vidisti pictum amorem: hem illic est.

Item.

Nam meo quidem animo vetulus decrepituſ senex,

Tantundem quasi sit signum pictum in pariete.

Et in Milite Palaſtuo adoleſcentulam quæ ſeni nupta eſt, & nuptam & viduam eſſe refert, apud Plautum. Valerius Maximus lib. 3. in Septitiam his verbis inuehitur: Si ipſa æquitas hac de re cognoscere potuiſſet, iuſtiusne aut gratius pronun-

nunciaret. Spēnis quos genuisti, nubis effœta, neque erubescis ei totum patrimonium adicere, cuius polluto iam corpori marcidam senectutem tuam subtrauisti. Ergo dum sic te geris, ad inferos vsque cœlesti fulmine afflata es. Ita & Apuleio veluti crimen obiectum fuit ab aduersariis, quod fœminam sexagenariam duxisset. Quod factum ille excusat, & diluit Apologia 2. vt infra dicetur. Et apud Aristophanem Æschylus Oedipum infortunatissimum refert, vel eo nomine quod iuuenis vetulam duxisset. Eodem spectat Epigramma Græcum quod Alciatus ita vertit.

Nupsit anus iuueni, vetulo tibi iuncta puella est.

O nimium ex omni tempore inepta Venus!

Aut aliis ducis, sterili vel conseris agro,

Coniuge nec frueris, nec frueris sobole.

Et idem Alciat. in nuptias Sophoclis & Alcippes ita ludit.

Dum Sophocles quamuis affecta atate puellam

A questu Alcippen ad sua vota trahit:

Allicit & pretio tulit agre insana iuuentus,

Ob zelum, & tali carmine vtrumq; notat.

Noctua vt in tumultis, superq; cadauera bubo:

Talis apud Sophoclem nostra puella sedet.

Et Iuuenalis Satyr. 6 in vetulam quæ conciliandi amoris causa & Græce loqueretur, & concumberet, inuehitur.

Tunc etiam, quam sextus & octogessimus annus

Pulsat, adhuc Græce non est hic sermo pudicus

In vetula, quoties lasciuum interuenit illud

πορνεία & ὕλη.

Erasmus in libello de Christiano matrimonio. nuptias istas seniles his verbis exagitat. Illud prodigiosum videtur, quod tamen in nonnullis fieri videmus, præsertim apud Britannos & Italos, vt tenera puella nubat septuagenario. Certe Veneri litasse oportet tales sponso, si feliciter cedit matrimonium. Sed multo etiam absurdus est, quod & ipsi vidimus, si mulier sexaginta sex annos nata nubat iuueni vix annum vigesimum egresso. Nam vir quamuis senex ex puella potest suscipere liberos, anus ex iuvene mater fieri non potest, &c. Hinc illud † Germanorum prouerbium vel dicterium potius quo nuptiæ illæ seniles exagitantur. Ein alter Mann vnd eine junge Frau/ gewisse Kinder, id est, senex decrepitus & puella pueri certissimi. Nam etsi pueri non nascantur, ipsi pueri sunt. Subiicit Erasmus: In vtroque tamen facta species. Nam talis sponso non cum vxore sed cum filia dormire videtur, & talis sponso filiæ nupsisse non coniugi. Sed eiusmodi nuptias si conciliat diuitiarum amor, fœdæ sunt, si libido fœdiore. Eas tamen leges Ecclesiasticæ non rescindunt, quamuis popularibus salibus & dicteriis flagellentur, &c. Sed † hoc legis Papæ caput Tyberius Cæsar abrogauit, idq; q̃q̃ experientia costaret, sexagenarios † liberos generare posse. Sueto. lib. 3. c. 33. Capitulum 1. inquit

inquit, Papiæ Poppeæ legis Tyberius Cæsar quasi sexagenarii generare non possent abrogauit: Et post illum Seuerus. Tertullianus *in Apologetico*. Nonne vanissimas leges Papias, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Iuliæ contrahi, exclusit Seuerus. Quibus de causis & quod senes libidinosi, & anus salaces plurimæ reperirentur, qui nuptias cuperent, Iustinianus motus, post Tyberium & Seuerum hanc legem tollendam censuit permisitq; vt viri sexaginta annis maiores, & fœminæ quinquaginta annis maiores matrimonium inire possent, neq; eas nuptias impares videri, *l. si maior, C. de legit. heredib.*

- II Sed vt vt sit, certum est, illas † nuptias magnas incommoditates afferre, & ea de causa culpandos qui eiusmodi nuptias impares contrahunt. I. Quod in coniugio vita suavis esse non potest, si alter coniugum adhuc validus, alter senecta debilitatus sit & effœtus. Et quod ea res dissidiis ansam præbeat, teste Aristotele. Hinc Euripides *in Danae*.

*Et nunc iuuenes adhortor omnes,
Ne in senectute nuptias celebrent:
Sed paulatim in iuuentute liberos procreent.
Nihil enim voluptatis habet,
Et res est inimica mulieri senex.
Et in Phanice.*

αἰσχρὸν γυναικὶ πρὸς βῆτος ἀνὴρ.

Amaræ res est vxori maritus senex

Deinde, quod eiusmodi nuptiæ stupris & adulteriis fenestram aperiunt. Theognis.

*Nunquam utilis est mulier iuuenis seni.
Non enim gubernaculo instar navis regi potest,
Neq; anchoris detineri Abrumpens vero vincula,
Sape de nocte habet alium portum.*

Quos versus & Clemens Alexandrinus *lib. 6. Stromatum* allegat, & alium ex Aristophane.

αἰσχρὸν ἔστι γυναικὶ πρὸς βῆτος ἀνὴρ.

Turpis res iuueni vxori senex maritus.

Et Sapphus cuius versus Stobæus annotauit.

Si nobis amicus es lectum iuuenilem sequere.

Ego enim natu grandior tecum conuersari non possum.

Quin & hoc mali hæ nuptiæ habent quod parentes ætate graues liberis opiculati, eorumque commodis prospicere non possint, vt bene monet Aristoteles. Prius enim e vita decedunt quam conditiones eis quærere queant. Quo spectant verba Simplicii *in Epictetum*. Seni ducendam vxorem non esse, ne cum tempus hinc discedendi adfuerit vocatus sarcinis onustus depræhendatur, & recens ductam vxorem & liberos lamentetur. Adde quod cum luxuria omni ætati, tum vero senectuti turpissima est. Duplex enim inde malum est, quod & ipsa

ipsa senectus dedecus concipit, & facit adolescentium intemperantiam impudentiorem. Nam vbi senes & anus impudicæ sunt, ibi necesse est iuuenes impudicissimos esse, teste Platone: Quos tamen iuuenibus continentia præire & præluere conuenit.

Turpe, namque senex miles, magis turpe senilis amator.

Ex quibus efficitur eiusmodi nuptias impares næuo non carere, ideoque frequentandas non esse. Et laudandum magistratum, qui in suis territoriis modum præscribunt, vt Geneuenses, qui lege lata cauerunt, ne mulier quadragenaria viro nubat decem annis minori. Et ne mulier quadragessimum annum egressa, viro quinque annis minori nubat. Item ne vir sexagesimum annum egressus, virginem aut mulierem ducat dimidio se minorem. Verba legis hæc sunt. Que l'homme aiant soixante ans passées, ne puiſſe prendre fille ou femme en mariage moins aage de luy que de la moyti. Nam & in nuptiis ætatis habendam rationem ratio suadet. De qua re Stobæus cap. 70. Etsi autem magistratus eiusmodi nuptias prorsus impedire non potest, vt nunc sunt mores, & quod legibus permixta sint, tamen earum vsum cohibere & refrenare debet, quod vt diximus, intempestiuæ sint, quod ἀχαιεύς, contra naturam, præter ætatem, impares, seræ, prodigiosæ, fœdæ, omnium ludibrio & cauillis expositæ, & multarum incommoditatum & peccatorum causæ. Et quod paritas animos & amorem conciliet.

Sed obiciat aliquis. Cum masculi ad annum sexagesimum quintum saltem generent, rarissime vero anno septuagesimo, teste Aristotele; mulieres vero post annum quinquagesimum non concipiant: merito à nuptiis viros septuagenarios & fœminas quinquagesimum annum egressas arcendas esse, non secus ac Spadones, quod à vero coniugii sine aberrent. Nam etsi consensu contrahitur matrimonium, tamen liberorum procreandorum causa contrahitur. Deinde quod benedictio eiusmodi nuptiis non recte adhiberi possit. Ludificari enim non rem seriam agere videtur minister, qui coniuges effœtos ad dandam liberis operam horratur, quos scit per ætatem & annos procreare aut parere non posse. Et hæc quidem accipienda sunt de illis senibus, quos constat prorsus eneruatos, & ad Venerem ineptos esse, vt τὰ τοῦ ἀνδρός præstare nequeant. Nam hi procul dubio nuptias contrahere non possunt, nec contraetæ pro nuptiis habendæ sunt: cum tria sint dona matrimonii, fides, proles & Sacramentum, quorum si vnum deficit matrimonium nullum est, c. nuptia 35. q. 2. Sin autem ea sint corporis firmitate, vt generare possint, etiā octogenarios ad nuptias admittēdos censeo. Id autem præsumendum est semper. Nam etsi teste Aristotele anno sexagesimo quinto virile robur & firmitas corporis magna ex parte succescit & debilitatur, & semen infœcundum efficitur, quod spiritus naturales extinguantur, & humores exsiccentur, ex quibus caloris beneficio semen generatur: interim tamen nemo tam senex, neq; tā effœtus & exhaustus, quin ex vxore liberos procreare possit. Neque annorum numerus officit quo minus vir liberos suscipiat,

qQ

nisi

nisi prorsus iuuenilis ætatis vigor extinctus sit, ac genitales partes effœtæ emarcuerint. Quod & Medicorū auctoritate probatur & aliorum. Scribit Plin. Massissam Regem octoginta sex annos natū filium generasse, qui Methymnus sit appellatus. Idem tradit Valer. Max. Florus, Solinus. Quamuis is ante omnes homines senectutis robore admirabilis fuit. Nam vt Cicero refert, nonaginta annos natus nullo vnq̃ imbri, nullo frigore, vt capite operto esset, adduci potuit, & pedib. iter ingressus, equū non ascendit, &c. De Carone idē cōmētorat Plin. lib. 7. c. 13. cum octogesimo anno exacto filium ē Solonii clientis sui filia procreasse. Augustin. lib. 3. contra Iulian. Pelag. Senem quendā octogenariū sibi Lyristriā libidinis causa emisse scribit. Vladislaus item Poloniae Rex nonagenarius duos filios procreauit, Vladislaum nimirum & Casimirum. Aeneas Syluius in Europ. c. 25. Leuin. Lemn. refert in Suecia temporibus Gustauī senem centum annos natum virginem triginta annorum duxisse, & ex ea plures sustulisse liberos. Et apud Tungros & Brabantia vsitatum esse vt viri octoginta annorum virgines ducant, & ex iis liberos procreent, idq; testari quotidianam experientiam.

Et huc spectare videtur Prouerbiū a Diogeniano in collectaneis notatum αἰ γέροντες ἐμψάλλουσιν τὴν κόρην, semper seni puellam iuuenem subiice. Quamuis Erasmus alio sensu id accipiat. Ex quibus efficitur senum etiam decrepitorū matrimonium non vsque adeo damnandum, neque prohibendum, sed tolerandum esse, quod præsumendum sit, eos ad generandum inhabiles non esse, cum cuius contingere possit quod cuiquam potest; nisi constet eos prorsus viribus exhaustos, effœtos & adeo debilitatos esse, vt coniugii vsum nullum habere possint. Nam hoc casu spadonibus recte conferuntur, vt Marialis eos confert, hoc versu:

Cum sene communem vexat spado. &c.

36 Sed quid de vetulis & aut aniculis quæ annū quinquagesimum egressæ sunt statuendum? Et hic aliud dicendum videtur. Idque quod harum ætas ad concipiendum & pariendum præterit. Nam omnium recepta sententia est, quam & experientia confirmat, mulieres post annum quadragesimum quantum neque concipere neque parere, quod vt plurimum ea ætate menses subsistant, et si quædam quæ vegeto & firmo corpore sunt, vsque ad annum quinquagesimum fecundæ sint. Idque vsque adeo certum est, vt de eo dubitare nemo possit. Itaque & hic coniugii finis præcipuus, liberorum scilicet procreatio prorsus deficit. Deinde quod illis minister neque benedicere, neque ad dandam operam liberis exhortari possit, quas scit effœtas, & per ætatem exoletas parere non posse, nisi se deridendum propinare velit. Postremo quod maxime peccet & præter naturæ rationem faciat, vt Leuini Lemnii verbis utar, vir qui diuitiarum causa, quod vt plurimum fit, effœtam ducit, & quasi fundo sterili & nihil ferenti semen committit. Nam liberos, qui seminaria Ecclesiæ sunt ne nascantur suo facto impedit, & quasi intercipit, cum ex eo congressu soboles nulla existere aut nasci possit, cuius tamen propagandæ causæ coniugium institutum est, & mari-

ti omnes fieri debent, iuxta dictum: Crescite & multiplicamini. Itaque culpandus maxime iuuenis, qui cum iuuenulam ducere posset, & ex ea liberos procreare, effœtam & decrepitam accipit, quod à naturali societate alienum est, semenque & qui inde nasci debebant corrumpit & perdit: & hoc modo partem humani generis, quantum in se est, abolet, non secus ac Onan, qui semen genitale in terram effudit, quod nollet, fratri liberos excitare, qui in ipsius potestate futuri non essent. Ob quod facinus Deus illum morte multauit. *Genes. 36.* Itaque ut ferendus non est, qui fundum ex quo fructus colligi possunt, negligit, & incultum relinquit, ita nec ille qui agro sterili semen bonum committit, ex quo fructus nulli nascuntur. Quod fit quoties iuuenis anum quinquagenariam ducit. Frustra enim cum illa consuescit, eum ex eo concubitu soboles nulla nascatur, ac ne speretur quidem. Quos spectat Epigramma Leonidis ex lib. 2. *Epigr. Græcor.*

ἡνὶ ἐγγυμὲ φιλιτὸς, ὅτ' ἦν νέῃ· ἡ δὲ πρεσβυ

δα δὲκε πῶς· παρὶν δ' ὦρετο· ἔδδ' ἐποτι

ἤν δ' ἅπας δέμενε τότε σπείρων ἐκ ἀγροῦ

νῦν δ' ἐτέρῃς γήμας ἀμφοτέρων σέρεται.

Id est:

Aniculam duxit Philinus adolescens, Senex vero puellam annorum

Duodecim: Venus utrobique intempestua fuit.

Nam cum liberos nullos haberet sterilem agrum consuit.

Senex vero aliis uxorem duxit, & utroque, hoc est, & coniuge & liberis, prius fuit.

Quos versus Alciatus ita expressit.

Nupsit anus iuueni, vetulo tibi iuncta puella est:

O nimum ex omni tempore inepta Venus!

Aut aliis ducis, sterili vel conseris agro,

Coniuge nec frueris, nec frueris sobole.

Adde quod cum luxuria omni ætati, tum senectuti turpissima est, & maxime vetulis, quarum ætas ad concipiendum & pariendum præterit. Hæ enim non liberorum quærendorum, sed libidinis explendæ causa nouas nuptias ineunt. Quod peccatum maximum est, cum omnis congressus, quæ sobolis desiderio non fit, detestabilis sit. Quod & apud Terentium senex innuit.

Egone anno sexagesimo quarto maritus nouus fiam,

Atque anum decrepitam ducam?

Apuleio inter alia crimina ab Æmiliano obiectum fuit, quod ipsius vxor Pudentilla ipsa anno sexagesimo ad libidinein nupsisset, & post annos tredecim viduitatis mulier libera. *Apologia 1.* Quod ille factum negat, calculoque instituto demonstrat, illam quadragesimo anno nupsisse, ideoque culpandam non esse, aduersarium mendacii arguit. Verba Apulei elegantissima adiicio, lectu dignissima.

De ætate meæ Pudentillæ, de qua post ita confidenter mentitus es, vt etiam sexaginta annos natam diceres nuptiis, de ea paucis tibi respondebo. Nam in re tam perspicua non est necesse pluribus disputare. Pater eius natam sibi filiam more cæterorum professus est: Tabulæ eius partim tabulario publico, partim domo adseruantur, quæ tibi ob os obiiciuntur. Porrige Æmiliane tabulas istas, lignum consideret, signa quæ impressa sunt, recognoscat, Consules legat, annos computet. Quos sexaginta mulieri assignabat, probet quinque & quinquaginta. Lustro mentitus est: parum hoc est: liberalius agam; nam & ipse Pudentillæ multos annos largitus est: redonabo igitur vicissim. Decem annos Vlixes cum Mezentio errauit: quinquaginta saltem annorum mulierem ostendat. Quid multis? vt cum quadruplatore agam, bis duplum quinquennium faciam, viginti annos semel detraham. Iube Maxime Consules computari nisi fallor, inuenies nunc Pudentillæ haud multo amplius quadagesimum annum ætatis ire. O falsum audax & nimium! o mendacium viginti annorum exilio puniendum! Dimidio tanta Æmiliane mentiri falsa audes scsq̃ualtera. Si triginta annos pro decem dixisses, posses videri pro computationis gestu errasse, quos circulari debueras digitos aperuisse. Cum vero quadraginta quæ facilius cæteris porrecta palma significantur, ea quadraginta tu dimidio auges, non potes digitorum gestu errasse, nisi sorte triginta annorum Pudentillam ratus, binos cuiusque anni Consules numerasti, &c. Hucusque Apuleius, quæ describenda existimauimus, vt ostenderemus veteres improbasse vetularum effœtarum nuptias, & ea de causâ Apuleium tam diligentem computationem instituisse, vt sese purgaret, quod effœtam non duxisset. Idem *Apologia* 2. Formam mulieris & ætatem ipsi vitro improbarunt, idque mihi vitio dederunt, talem vxorem causâ auaritiæ concupisse: atq; adeo primo dotem in congressu magnam rapuisse, &c. Immo anus effœtas caste viuere, & nuptias vitare debere, satis indicat Noemi vidua, quæ magnum continentia exemplum exhibet, *Ruthæ cap. i. h* s verbis. Ego senio confecta sum, nec marito apta, quasi dicat, anus effœtas coniugio idoneas non esse. Nam vt Claudianus recte scripsit,

Nascitur ad partum mulier prolemq; futuram.

Quor autem incommoditates ex eiusmodi nuptiis imparibus existant, paulo ante attigimus, quæ hic non repetimus, ne actum agere videamur. Sed & experientia ipsa testatur, his nuptiis nihil esse infelicius, ad quam lectorem remitto, qui hæc nostra non satisfaciunt.

§. 9.

De hoc §. agitur infra de nuptiis.

§. 10.

Hic §. explicatur infra de nuptiis:

§. 11.

Hic §. tractatur infra de nuptiis.

§. 12.

§. 12.

Vide infra de nuptiis.

§. 13. SUMMARIA.

- 1 Spadones nuptias contrahere non possunt.
- 2 Spadones variis modis fiunt.
- 3 Adulteri apud Aegyptios damno virilitatis mulctati.
- 4 Euirati qui.
- 5 εμπορία qui.
- 6 θλάσται qui.
- 7 Thibia qui.
- 8 Spado vnde dicatur.
- 9 Refutatur Fuchsius.
- 10 Spadones & Eunuchi quid differant.
- 11 Eunuchi verbum late patet.
- 12 Maleficiati iure Canonico qui dicantur.
- 13 Ligari fascino novos maritos nouum non est vt ex historiis probatur.
- 14 Castrati matrimonium inire non possunt.
- 15 Eunuchi libidinosissimi.
- 16 Eunuchi olim in delitiis habiti.
- 17 Spadones cui tantum testes execti sunt abuti posse mulieribus ex Pandectis Hebraeorum docetur.
- 18 Spado vel Eunuchus vir non est.
- 19 Eunuchi immisericordes prasumuntur.
- 20 Eunuchi ab Ecclesiasticis muneribus arcentur.
- 21 Eunuchos antiquitas fœminarum numero habuit.
- 22 Eunuchi cum mulieribus versabantur & muliebria tractabant.
- 23 Eunuchi fœminis similes.
- 24 Eunuchi vt fœmina podagra non laborant neq. caluescunt.
- 25 Eunuchis vt fœminis barba non crescit.
- 26 Eunuchorum vox muliebris.
- 27 Castrati pleriq. sumebant muliebrem vestem.
- 28 Eunuchos nup. fuisse viris testantur veterum scripta.
- 29 Eunuchi nec viri nec mulieres sed tertium quoddam hominum genus constituebant.
- 30 Eunuchi omnibus inuisi detestabiles.
- 31 Sterilitas Dei beneficio & opera Medicorum tolli potest.
- 32 Eunuchorum & castratorum olim magna copia.
- 33 Eunuchi maiori pretio quam reliqui serui vendebantur.
- 34 Galli sacerdotes qui olim dicebantur.
- 35 Galli vnde dicti.

qQ 3.

36 Gallo

36 Gallo vetus verbum.

37 Eunuchos fieri vetitum.

38 Castrandi vsus in Turcia & Persia adhuc vsitatus.

39 Impotentes & frigidi an nuptias contrahant.

40 Fascino vel veneficio laesi an matrimonium possint contrahere.

41 Eunuchos si fidem dedit mulier non ignara eum hoc vitio affectum, vel post sponsalia rescuerit & nihilominus nuptias consummare cupiat, an id ei concedendum sit.

42 Spadoni si mulier sciens volens nupsit & matrimonium consummatum sit.

43 An qui vnum testiculum saltem habeat nuptias contrahere possit.

44 An qui testibus integris est & tamen cauda vel virga caret ad matrimonium admittendus sit.

45 Hermaphroditi vel androgyni an matrimonium contrahere possint?

46 Hermaphroditi olim in delitiis habiti.

Spadones † etiam sponsalia & nuptias contrahere prohibentur. Sed hi quia variis † modis fiunt, ideo ratione sectionis, & virilium mutilatorum & defectum, varias appellationes sortiuntur. Nam spadonum alii sunt, quibus coles, penis, vel virilitas prorsus demessa est, quod adulteris sæpe accidisse testantur veterum scripta. Ita Bibienus Romæ Carbonem Actienum in adulterio deprehensum castrauit, & Publius Ceruinus Pontium, quod Horatius *lib. 1. serm. Satyr. 2.* innuit.

*Hunc perminxerunt calones, quin etiam illud
Accidit, vt quidam testes caudam salutem
Demeteret ferro.*

Ad quod etiam allusit ancilla Pythias apud Terentium *5. scen. 5. Heautontim.*

*Ille vbi rescituit factum, frater violentissimus,
Colligauit eum primo miseris modis, &c.
Nunc minatur porro sese id quod mæchis solet,
Quod ego nunquam vidi fieri neq. velim. &c.*

Et apud Ægyptios adulteros † damno virilitatis multatos esse refert Diodorus Siculus. In Turcia adhuc eunuchis, quibus mulieres asseruandæ committuntur, genitales partes prorsus amputari, referunt illi qui eam perlustrarunt. Et hi generali † voce euirati, apocopi, εἰρηνοί, Galli, Eunuchi, & castrati dici possunt.

4 Hebræi [cernth schofchu] appellant, hoc est, cui veretrum est abscissum, *Deuteronom. 23.* & [foris] Quæ vox *2. Regum 8.* & *Genes. 37.* multisque aliis locis reperitur.

Alii autem quibus coles tantum † execti sunt Græcis ἐκτομία dicuntur Hebræis [nothuk] Quæ vox *Leuitici 22.* extat, & vt Kinchi interpretatur Eunuchum cui manu euulsi sunt testiculi, significat. Quamuis alii putant [nothuk] dici [she-nathak nothom'ci'om] Quibus, † autem testiculi sunt fracti aut comminuti Græcis θλάσι Hebræis [pēzmar date] quasi dicas contusione fracti, dicuntur *Deuteronom. 23.* Item [cothuth] quod contusum sit notat. Quibus à matre vel nutrice

trice attriti sunt † Thlibiæ ἡδὲ τοῦ θλίβειν quod frangere est. [cernih] quasi dicas incisus, Hebræis dicitur, cui neruus sectus est vel incisus vna cum coleis vel absque coleis, vel cui cremasteres sunt euulsi vel conuulsi, hoc est, nerui à quib. colei dependent, qui penem erigunt. Hebræi ita explicant. [cernih hua si hecho-reth mikzath hachutin schehabezini theluien bohen.] id est, cui fila quædam secta est, quibus colei suspensi sunt, de quo Claudianus:

Ambiguus vitæ iacuit penitusq; supremum

In cerebrum secti traxerunt frigora nerui.

Qui testiculos habent, sed cauda vel virga carent. Qui absque testiculis vel virilitate progeniti sunt & editi, qualem se vidisse refert Hostiens. tit de frigid. & maleficiatus, de quodâ qui verrucæ magnitudine virilia habuerit, & testes instar cicerum. Qui omnes † generali spadonum appellatione continentur, à verbo *σπάω* quod extraho vel euello est, vt recte Donatus interpretatur vel ab Hebræo [cothath] quod conscindere, frangere, in frusta comminuere est. Idque ex Iuuenali colligitur Satyra 6. quo in loco spadonem eum nominat, cui testiculi adempti sunt. versus hi sunt.

Ergo expectatos & iussos crescere primum

Testiculos, postquam caperunt esse bilibres,

Tonsoris damno tantum rapit Heliodorus

Conspicius longe cunctisq; notabilis intrat

Balnea, nec dubia custodem vitis & horti

Prouocat à domina factus spado: dormiat ille

Cum domina.

Quo spectant verba Vlpiani Spadonum generalis appellatio est. Quo nomine tam hi qui natura spadones sunt, item thlibiæ & thlasia, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur: Itaque longe fallitur Fuchsius † in commentariis in Hippocratem, qui Iureconsultum erroris inlimulat, quod spadones eos esse definiat quibus exsecta sunt virilia, cum id tam Græcorum quam latinorum auctoritate defendatur. Inter Eunuchos autem & spadones (vt hoc obiter annotemus) hanc constituunt † differentiam q. Eunuchi ab ipso statim ortu exacti nihil vnquā virile experti sint. Spadones a. natu grādiore damno virilitatis multari sint, idq; & Lucianus indicare videtur, qui Eunuchorū conditionē pessimā esse refert, vt qui ab ipso ortu exacti nihil vnquā virile experti sint, in Pamphilo. Castratos v. sectione quidē mutari, quædā tamen signa naturæ cognata retinere. adamantis sophista. Itē Eunuchos voluptatis caula nullaq; necessitate impellēte exactos. Spadones v. ob nōrbū castratos dici, sed vix est vt id defendi possit. Nā vt s. ex Iuuenali demonstrauimus etiā spadones nominātur, q. natu grandiores euirantur voluptatis gratia, & vt cum domina dormiant. Sed & Eunuchi nomen latius patere, quā vt id solis infantibus tribui debeat, iudicat idē Iuuenal. Sat. 12.

Decidere iactu

Copit cum ventis, imitatus Castora, qui se

Eunachum ipse facit, cupiens euadere domino

Testiculi

Testiculi, atq; ideo medicatum intelligit inguen.

Loquitur de Catulo qui in periculo maris iactum bonorum faciebat, ne naufragium faceret, in ea Castora imitatus qui sibi testiculos præmordet vt euadere possit.

2. Spadones sunt qui membris integris sunt, sed tamen pharmacis & herbis emasculati τὰ τῷ ἀνδρὶς præstare non possunt. Ita apud veteres emasculabantur sacerdotes herbis quibuldam, teste Diuo Hieronymo *ad Gerontium de monogamia*. Hierophonta apud Gerontium euirat virum, & æterna debilitate fit castus. Et Originem refert Zonaras sibi partes genitales non præcidisse, sed herba adhibita eas ita emarcuisse, vt mortuæ viderentur. Et nostro etiam seculo religiosos plerosque castitatis seruandæ gratia sibi neruum circa aurem incidere, à fide dignis mihi relatum est. Et Hippocrates *in libello de aere, aqua, & locis*, scribit, homines ad generandum inhabiles reddi sectione arteriarum, quæ post aures sunt, quod cerebrum imbecille reddatur, destitutum influxu spirituum vitalium: vel vt alii existimant, quod cum venis neruulus quidam præciditur, quem Andreas Vesalius in multis se vidisse dicit, qui à sexta neruorum cerebri coniugatione descendat, in testes & vasa seminaria. Quo refero versum Claudiani.

In cerebrum secti traxerunt frigora nerui.

Vide Valesium: Cur fecunditas adimitur venis & arteriis pone aures resectis? Qua de re & Wierus *lib. 4. cap. 20. de prestigiis demonum*.

3. Spadones sunt, *ἢ τὴν φύσιν ἢ πᾶσι*, vt Suidas loquitur, vel vt Theophilus & Harmenopolus, *ἢ πᾶσι ἢ φύσιν ἐνοχλήσασα τοῖς γονίμοις μοερίοις*, Id est, qui vel natura sunt Spadones, vel propter vitium aliquod, aut frigiditatem membrorum genitalium generare non possunt, priusquam id impedimentum sublatum sit. Et hi spadones specialiter & proprie dicuntur. Harmenop. *lib. 2. T. 8.* & castratis opponuntur, quod membris integris sint, & tantum vitio aut morbo affecti liberis operam dare nequeant. His adde *ὑποσπασταίς*, vt Galenus nominat *lib. 15. de vsu partium*, quasi dicas, subspadones, qui vinculo quodam quod in extremo cole habent ita conuellantur, vt semen emittere non possint, quod meatus contortus semen in penis flexibus & ambagibus hærens retineat, vt extra ferri non possit. Quam sententiam confirmat Cælius Rhodiginus *lib. 18. c. 10.* his verbis. Quibus meatus habitu suo naturali priuantur, vel quia occæcati sunt, qui ad penem tendunt, quod spadonibus euenit, vel aliis de causis, iis semen in sedem confluit.

- 12 4. Ad generandum inhabiles sunt, qui fascino† aut veneficio ligati aut læsi, liberis operam dare non possunt. Hi iure Canonico maleficiati nominantur, de quibus *toto tit. de frigid. & maleficiat. 33. q. 2. c. si per sortiarias*. Idq; impedimentum
13 nouis maritis sæpe afferri notius est, quam vt de eo quis dubitet. Galli †lier l' esguilletto, hoc est, ligulam ligare dicunt. Neq; noua res est. Nam & Herodotus refert, Amasin Ægypti Regem fascino læsum nō potuisse, cum vxore Ladice congre-
gredi, cum aliis mulierib. potuisse, donec carminibus solutus esset. Et cōcubinæ

Theo-

Theodorici Regis Gallix eodē fascino & ligamētis vsæ sunt aduersus Hermenbergam vxorem, idq; notat Paulus Æmili⁹ *in vita Clotarii 2.* Et similia exempla vbique sunt obuia. & suppeditat quotidiana vita. In Gallia etiam pueros illud exercere palam, idque impune, scribit Bodinus.

Nunc videndum, quod spadonum genus à nuptiis arceatur.

Et quidem † castrati quibus aut penis, aut testiculi, aut vtraque adempta, at- 14 trita vel fracta sunt, matrimonium inire non possunt. His annumerandi sunt & illi, quibus neruus sectus est vel incisus. Nam à præcipuo coniugii fine aberrant, vt cuius vsum nullum habere possunt, non magis quam si caluus pectinem emat, aut speculum cæcus, aut tibicinem surdus conducat, aut nauim qui nullum mare vicinum habet, vt ille loquitur. Ideoque nec patres nec mariti fieri possunt. Claudianus *in Eunuchum.*

Nubas duca se licebit,

Nunquam mater eris, nunquam pater, hoc ferrum,

Hoc natura negat.

Qua de causâ veteres legumlatores eiusmodi cōiugia prorsus damnarūt, vt quæ libidinis tantū causâ, non procreandorū liberorum desiderio coeant. Nam tantum ab est, vt ex ista coniunctione homo generetur, vt etiam plurimi qui nasci potuerunt, exstinguantur & perdantur, cum Eunuchus aut spado muliebri semen corrumpat, vt non tantum pro scortatore, sed & pro homicida habendus sit eiusmodi homo, vt Beza disputat. Itaque recte Leo *constitutione 97.* qui ad peregrinam illam, inquit, commistionem conuenerunt, cum sciant se steriles, & ad gignendum inhabiles, naturæ quasi insidiantur. Idque similitudine quadam confirmat. Nam si eum qui fundum ex quo alter aliquis fructum capere potest, vastat, & incultum relinquit, tanquam nefarium & Reipub. perniciosum odio prosequimur, eiusque conatus impedimus, quanto magis hominem qui fundum ex quo germen rationale pullulat (hoc est, scæminæ vterum) corrumpit, & infœcundum reddit, prohibere & ab incœpto & coniunctione arcere cōuenit. Alter matrimonii finis est, vt sit remedium aduersus incōtinentiam. Sed nec illum assequuntur, qui spadonibus nubunt. Nam tantum ab est vt hac commistione libido extinguatur, vt magis incendatur, motu & titillatione eius, qui ad procreandum inhabilis est, & tamen luxuria & amore ardet, vt Eunuchus. Apud † Philostratum Apollonius differit, Eunuchos libidinosisimos, & ea de 15 causâ à mulierum consortio arcendos esse, funder Basilii *de vera virginitate.* Quo spectat Synodi *σ. cap. 5.* interdictio. *καὶ οἱ εὐνοῦχοι καὶ οἱ μετατέλλοντες τὸ ἀμεινωτὸν ἐαυτοῖς προσοίμενοι.* Idque innuit Ecclesiastes *cap. 30.* Qui profligatus est à domino, hic oculi aspicit, & ingemiscit, *ὡππερ εὐνοῦχος περιλαμβάνων παρθένον καὶ στενάζων,* vt Eunuchus qui virginem amplectitur & suspirat. Quod & bene notauit Terentius *in Eunucho.*

Audieram eos, inquit, amatores mulierum esse maximos, sed nihil potesse,
id est, vti quidem mulieribus Eunuchos, sed nullo cum effectu. Qua † de causâ 16

r R

mulic-

mulieres salaces Romæ, & Regina Eunuchos in delitiis habebant, quod assiduo congressu libidinem fouerent, & tamen eas grauidas nō redderent. Quod Iuuenalis disertis verbis tradit, *Satyra 6.*

Sunt quos Eunuchi imbelles, & mollia semper.

Oscula delectent, & desperatio barba:

Et quod abortiuo non est opus. &c.

Quod scilicet non concipiant, neque abortum faciant, & tamen cum illis assidue consuescant, arrigant, sed semen non emittant. Item.

--- *A domina factus spado dormiat ille*

Cum domina. ---

Eodem spectant versus Martialis de Gellia lib 6.

Cur tantum Eunuchos habeat tua Gellia quæris,

Pannice? vult vti Gellia non parere.

Item.

Nec spado iam, nec mæchus erit, te præsiede, qui quam,

At prius (o mores!) & spado mæchus erat.

Item.

Cum sene communem vexat spado Dyndixus Eglen,

Et iacet in medio sicca puella thoro.

Viribus hic operi, non est hic utilis annis;

Ergo sine effectu prurit vterq; labor.

Supplex illa rogat pro se miserisq; duobus,

Hunc iuuenem facias, hunc Cytheræa virum.

Et de Gallis sacerdotibus castratis idem refert Lucianus. Est autem, inquit amor Hierapoli, & etiam nunc durat, ut Gallos quidem concupiscant mulieres, & vicissim Galli in mulieres depereant, neque tamen quicquam Zelotypia aut æmulatione quadam commoueatur. Sed hæc res ipsis imprimis sacra censetur, &c. in Dialogo cui titulus *Syria Dea*. His consentanea tradunt Hebræi in *Pandem* 17 *Atis*, & † *Rabbini in commentariis*, nimirum spadones cui tantum testes exsecti sunt, abuti posse mulieribus, earumque amore capi. Quod coeundi facultas illis adempta non sit neruo illaeso & integro. Atque Potipharum cuius *Genesis 39.* mentio fit talem fuisse Eunuchum vel [*foris*] tradit Hebræorum doctissimus Kinchi in libro *radicarum*, his verbis, [*hoio foris bezim velo foris hagit leficach hoithoh lou ischob*] id est, fuit testiculis priuatus, sed non neruo, atque ideo uxorem habuit. Atque hoc appellant Hebræi [*pezuae daea pezuæ daco hua col schenifzeen Au niderau bezim schelou afilu achath mehen*] quasi dicas excisus vel contritis testiculis, id est, cui testiculi excisi sunt vel contusi, vel alter eorum dicitur *Pesua* *Daace*. Quibus vero neruus læsus est, Hebræi [*cruth schofchu hua col schenibrah bagid schlou veneenou ioreh kilucha hasera aela schoufech veschothoth veenouu molid*] nominant, hoc est, exciso veretro vel neruo, id est, cui neruus præcisus est is semen vibrare atq; impetu quodam emittere non potest, sed illud effundit. Unde con-

De constat Hebræos distinguere inter Eunuchos castratos, hoc est, quibus testiculi adempti sunt neruo integro, & eos quibus vna cum testiculis neruus euulsus est: Et hos matrimonio arcere, illos vero admittere. Quod etiā Alciato placuisse video in l. *spadonum*, de verb. signif. Quod tamen mihi non probatur, qui Eunuchos omnes, hoc est, testibus priuatos nuptiis arcendos esse statuo, idq; quod ad generandum inhabiles sint. Itaque recte Leo Paulus, inquit, ait matrimoniū contrahere quam vri satius est. Quapropter naturalis appetitionis contemplatione coniunctio prohiberi non debet. Sed tu qui Paulum laudas, ad Pauli verba attēde. Matrimonium contrahere est per matrimoniale commercium cum muliere coniungi. Si igitur tua cum muliere commistio, confociatio matrimonialis & benedictione digna est, matrimonium nomina & obserua vxorem: sine tantillæ quidem obseruationis capax fueris (quæ enim aut qualis consecratio in iis qui simul contra conditoris decretum simul contra naturæ legem coniunguntur, locum habet) quid Paulum in approbationem cælibis tui & peregrini matrimonii pertrahere audes? &c. Quid quod & Iuuenal. inter alias causas cur Satyrā scribere cœperit, & hanc refert, q̃ spadones suo tempore vxores ducerent, non liberorum procreandorum, sed libidinis causa: Quod tanquam facinus detestandum primo loco taxat. Nam si matrimonium appellatur, vt mater fiat, quæ nubit, quid magis detestandum, quam spadonem vxorem ducere, cui genitalia adempta sunt? Verba Iuuenalis Satyræ i. hæc sunt.

*Cur tamen hoc potius libeat decurrere campo,
Si vacat, & placidi rationem admittitur, edam.
Cum tener vxorem ducat spado, Nænia Thuscuna
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.*

quod in theatro fiebat in conspectu totius populi Romani. Quod autem propter domestica officia eiusmodi coniunctionem quidam tolerandam esse existimant, scrupulo non caret. Nam si constaret vtrumq; dono continentia præditum esse, tolerari posse videtur. Sed quia ea res incerta est & periculi plena, adhuc satis causæ non video, cur eiusmodi coniunctio ferenda sit. Et cōiugium non posse ea lege coire, vt alter alterius congressum refugiat, supra disputatum est. Ex quibus efficitur nullam istarum causarum propter quas coniugiū a Deo ordinatum est, in peregrina illa cōiunctione Eunuchi & mulieres locū habere. Sed & materialis causa hic deficit. Nam ad constitutionem matrimonii requiritur vir & mulier Spado autem vel Eunuchus vir non est. Imo euiratus & emasculatus nominatur. Quib. verbis Plautus & Apuleius vtuntur. Clearchus apud Athenæum de Eunucho ita loquitur, ἀνὴρ τε καὶ οὐκ ἀνὴρ, id est: vir non vir. Lucian⁹. μιάνδρον nominat. Ouidius semivirum, vt & Claudianus.

*Eunuchum si Cyprus habet, vindictaq; mundi.
Semivir exul erit.*

Lactantius. Deum mater amauit formosum adolescentem, & eundem cum pellice deprehensum semivirum reddidit. lib. i. cap. 13. Atque ea de causa quod

rR 1 viri

virī non essent, à ciuitate, Republic. militia, ab officiis, muneribus & honoribus arcebantur. Spadones, inquit, Mamertinus quasi à consortio humani generis extorres, ab utroque sexu, aut naturæ origo, aut clades corporis segregauit. Claudianus.

Nec iudex ductorque fuit, &c.

Item.

— Nunquam vel in aquore puppim

Vidimus Eunuchi clauo parere magistri.

Theodosius vetuit, ne Spadones inter patritios mererent: & in Iurisprudencia Hebræorū, diserte cauetur ꝑ ne spado aut eunuchus in Senatum recipiatur, quod immisericors esse præsumatur. Ab Ecclesiasticis ꝑ etiam muneribus arcetur cap. 24 & 1. de corpor. vitiatis. nisi per vim à Barbaris, aut de consilio Medicorum exsecantur c. 55. dist. Lucianus in dialogo, *An Eunuchus possit Philophum agere.* Im hoc hominum, inquit, genus non solum ab eiusmodi contubernio secludi oportere, verum etiam ab ipsis sacris, & vasis puris, breuiter ab omnibus publicis cæribus eiici. Valer. Max. Genitum qui magnæ matris Gallus erat, & se castrauerat, ex tribunali discedere iusserunt.

Imo tantum abest, vt viri censerentur ꝑ Eunuchi vt fœminarum numero eos habendos antiquitas existimauerit. Idque quod virilitas amissa eos plane effœminatos, & mulieribus similes reddat, id est, effœminatos. Aristoteles lib. 5. de generatione animal. εὐνοῦχοι οὐ γίνονται θήλειαι ἀπὸ τοῦ θήλυ μεταβάλλειν. Eunuchus non caluescit, quod in fœminam mutetur. Philot. Quandoquidem fœminei generis sunt, multamq; humiditatem redundantem obtinent, & ad capillos defluentem, ex qua capilli nutriuntur & augentur. Qua de causa ꝑ & cum mulieribus eos versari, & muliebria tractare oportebat. Claudianus.

Præfelli sed adhuc vestigemmisq; dabantur

Castodes, sacroq; adhuc silentia somno.

Militia Eunuchi nunquam progressa cubile.

Idem.

Tu telas, non tela pati, tu stamina nosse,

Tu segnes operum solers vrgere puellas,

Et niueam Domina pensis inuoluere lanam.

Item.

Arma relinque viris. —

Lampridius in Alexandro Eunuchos de suo ministerio abire, & vxori inseruire iussit. Sed & ad Venerem inutiles reddi, non secus ac reliqua animantia experientia & bonorum auctorum scripta testantur. Apuleius lib. 1. Multos ego scio non modo asinos inertes, verum etiam ferocissimos equos nimio libidinis calore laborantes, atque ob id truces, vesanosque, adhibita tali detestatione mansuetos inde factos, & oneri ferendo non inhabiles, & cæteri ministerii non impatientes. Denique nisi vobis suadeo nolentibus possum spatio modico inter, iecto-

iecto, petitis è domo ferramenti, huic curæ præparatis, ad vos actutum redire, truceinque amatorem istum, atque infanum disitis femoribus emasculare & quouis veruece mitiorem reddere, &c.

Quin etiam † & in eo fœminis similes sunt Eunuchi, quod cruribus vt mulie- 23
res sint vlcerosis, nec varicosi fiant, teste Aristotele. Item quod † vt fœminæ ne- 24
que podagra laborant, neque caluescunt. Hippocrates *libr. Aphorism. 28. & 29.*
Plinius *lib. 11. cap. 37.* Defluuium capillorum in spadonibus non visum. Item
quod vt fœminis † eunuchis barba non crescat, quamuis nata manet, Lucianus 25
in Eunucho. Et Iuuenalis *Satyra 6.*

Sunt quos Eunuchi imbelles & mollia semper

Oscula delectant, & desperatio barba.

Macrobius *libro septimo.* Ca-

lor est qui pilos creat. Vnde eunuchis desunt, quorum naturam nullus negat
frigidiorum. Quintilianus *lib. 3. cap. 12.* Mancipiorum negotiatores robur ac la-
certos barbamque ante omnia, & alia quæ naturæ propria matibus dedit, parū
existimant decora, quæque fortia si licent fierent, vt dura molliunt. Et † quod 26
vox eunuchorum muliebris est vt fœminarum Aristoteles *in problematibus* Spa-
donibus vocem inesse tenuem & acutam, vt omnibus illis, qui se feminis expertes
sunt, nimirum pueris, fœminis, decrepitis. Lucianus. Atq; hic, inquit, fœminea
voce, reliquoque corporis habitu Eunuchus similis. *in Eunucho.*

Sed & muliebrem vestem sumebant pleriq; castrati, vt Galli Lucianus. Gal- 27
li castrati vestitum virilem amplius non habent, sed muliebria indumenta ge-
runt operamque mulierum perficiunt. Et paulo post. Adolescens qui se castra-
tum venit, abiectis vestibus magna voce in medium progreditur, & ense stricto
seipsum secatur, currirque per vibem, & manibus ea quæ rescuit portat. In
quamcunque autem domum ea abiicit, ex ea & vestem fœmineam, & orna-
tum muliebrem accipit, &c. Rationem autem subdit cur veste muliebri vtan-
tur, subiicit, quod mulier quædam Combabi eius sectæ auctoris, amore capta,
cum accepisset eum euiratum esse, sibi ipsi mortem consciuerit. Qua de causa
mœrore affectus Combabus vestem muliebrem induit, ne qua posthac mulier
deciperetur. Lucianus de Syria Dea habet fabulā Poeta vel Luciano dignam. Sed
& Eunuchos † nupsisse viris testantur veterum scripta. Xiphilinus de Nerone 28
Sporam Sabinam nominauit non solum quod propter eius similitudinem ex-
sectus fuerat, sed etiam quod vt ei antea Sabina ita hic in Græcia nupsit, e-
umque Tigillinus vt lex iubebat despondit, &c. Imo nec † viri nec mulieres 29
cenlebantur, sed tertium quoddam hominum genus constituere dicebantur.
Alexander de Genutio dicebat, ipsum amputatis sui ipsius sponte genitalibus
corporis partibus neque virorum neque mulierum numero haberi debere. Va-
ler. Max. *lib. 8. cap. 7.* Alexander tertium hominum genus esse dicebat nec viden-
dum nec in vsu habendum à viris, sed vix à fœminis nobilibus. Et Gregorius
Nazianzenus *in laudibus Heronis*, eosdem insectatur, quod neque virorum neq;
mulierum numero habendi sint. Et *in oratione habita in funere Basilii.* τοὺς ἐκ τῆς

ἡμᾶς ἀνδρῶν τῶν ἐν γυναιξὶν ἀνδρῶν ἐν ἀνδράσι ἡμᾶς. τῶν τοῦτο μόνον ἀνδρῶν τῶν ἀσέβων. οἱ τὸ φυσικῶς ἀσελγαίνειν ἔχοντες ὧ δύνανται μόνον τῇ γλώτῃ πορνεύουσα. Id est, ex mulierum custodibus, qui inter mulieres viri sunt, inter viros autem mulieres, & impietate solum viriles. Qui cum natura lasciuiare non possunt, lingua scortantur.

- 30 Omnibus autem† inuisos & detestabiles fuisse ex Luciano colligitur, Si quis inquit, Spadonē aut Eunuchū aspexerit domo egressus, statim cōuertit pedem, nequaquā prosperas eius diei actiones fore præsagens. Liuius *lib. 1. de bell. Macedon.* ante omnia abominandi semiuiri, iussuq; in mare ex templo deportari. Illud tamen notatu dignum, quod ii quibus genitalia excisa sunt, impune spiramenta pestifera hauriunt. Dion, Xiphilinus in *Nerua*, & Ammianus Marcellinus. Et de his haecenus. His alias adde rationes, cur eunuchi mariti fieri non possint, quas Leo *constitutione sua* complectitur, quod Eunuchi vel spadones consecrationis capaces esse non possint. Nec enim minister illis bene precari, neq; sacra illa verba effari; Crescite & multiplicamini, h. e. ad procreationem liberorum hortari potest; quos scit ad generandū ineptos esse. Imo ludibrio habere & personas cōtrahentes & totam Eccles. videtur, qui eum fœtificare & generare iubet, quem scit genitalibus partibus orbatum esse vel carere. Nam ad impossibile eum obligare videtur, cuius nulla est obligatio: Item quod yterq; odio dignus sit, & culpandus. Mulier, quod cum mariti cupida, fœcundo nubere potuisset, sterilem fœcundo prætulerit. Eunuchus vero, quod ut inuanum benediceret Dominus sua impotentia effecerit, & occasionem peccandi mulieri præbuerit, quæ virum impotentem nacta sit. Verendum enim est, ne illa animum ad malas artes applicet. & sub coniugii velamento & prætectu alium quærat cum qua cōsuescat, & adulterio sese polluat. Ut taceam Eunuchum male sibi consciū, qui nuptias cupit, & tamen scit se ad procreandum inhabilem esse. Sed & obiectio quæ apud Leonem extat refutanda est, nimirum q̄ si propter sterilitatem Eunuchi a coniugio arceantur, etiam omnes qui steriles sunt, & nullos liberos procreant, ad nuptias admittendos non esse. Idque quod coniuge utroq; aut alterutro sterili existente primaria coniugii causa locum nō habeat. Sed hic respondendū, longe hæc differre, & quidem in eo, q̄ de sterilitate non constat ante matrimoniū, & nuptias factas: cum vitium sit latens & occultum, & q̄ percipi & explorari nō potest, nisi constante matrimonio, diutino cōuictu, & usu. Personæ enim steriles etli non gignant, tamen ab initio ea lege & mente non conuenerunt, ut liberis operam non darent. Quin potius liberorum procreandorum causa copulatos esse planum est: quos tamen spes fefellit. Atq; ea opinione & spe freti, bona conscientia conuenerunt. Eunuchi vero quo sese tueantur & defendant nihil tale habent, ut qui exploratū habentes, sese steriles esse, & partibus genitalib. carere, nulla fœtificandi spe relicta, mulieres ducunt, & mariti fieri volūt: quod
- 13 ferendum non est. Adde quod sterilitas etli aliquantisper duret, tamen Dei be-
- neci-

neſicio & Medicorum opera & ſolertia tolli poſſit & ſanari. Idque ſemper ſperare & præſumere oportet, etiamſi ſit immedicabilis. Quod in Eunuchis ſecus habet, cui recte obiicitur.

-- Nubas ducaſue licebit,

Nunquam mater eris, nunquam pater, hoc tibi ferrum
Hoc natura negat.

Postremo etſi ſteriles non pariunt, neq; liberos procreant, tamen eorum cõiunctio naturalis eſt, & aduerſus incontinentiam & libidinem remedium adfert. Itaque & ſecundam matrimonii cauſam aſſequitur. Spadonum autem commixtio tantum abeſt, vt libidinem expleat, vt magis illam incendat. Itaq; longe aliter ſtatuendum eſt de ſterilium coniugio, quam ſpadonum coniunctione. Itaque recte Auguſtinus 32. *queſtione ſeptima, capit. ſi quis.* Manet vinculum nuptiarum, etiamſi proles, cuius cauſa inſtitutum eſt, manifeſta ſterilitate non ſubſequatur, ita vt ſcientibus iam coniugibus non ſe habituros filios, ſeparare tamen cauſa nuptiarum, atque aliis copulare non liceat. Quibus de cauſis recte Leonem cauſſe cenſeo, ne ſpadones vel Eunuchi vxores ducant, ſub pœna, vt qui id fecerit, ſupri crimine teneatur, ſacerdos qui eos copulauerit exauctoretur, & ſacerdotali dignitate priuetur. Quod & ante illum Moſes ſanxiſſe videtur, *Deuteronomii 23.* his verbis. [*lo gabo pezuæ datq. ychryth ſchoſchu bikhall*] Non ingredietur attritis teſtibus aut abſciſſo veretro in cœtum Domini. Ingreſſi in cœtum Domini eſt, habere commercium cum populo Dei, & ius ducendi Iſraelitiſdem, vt Hebræi & Vatablus explicant, quaſi dicant, virgines Iſraelitæ non nubent iis, qui conſractos habent teſticulos, aut virilia amputata: [*ſchoſchu*] membrum vocat Abenezra ex quo ſemen & vrina effunditur, hoc eſt, penis vel veretrum. Et quoniam eiufmodi matrimonium ab initio nullum fuit, ideo non dicimus hic fieri diuortium, vel repudium, ſed illud *ἀγαμος γάμος*, id eſt, nullum fuiſſe declaratur. Eaque eſt omnium pene Doctõrum recepta ſententia, & legibus Geneuenſium expreſſa, *capite centeſimo quadrageſimo tertio.*

Pour quelle cauſe vn mariage peut eſtre declare nul. Verba ita habent Si il aduient, qu'vne femme ſe pleigne, que celuy qu'elle aura eſpouſe ſoit malefici de nature, ne pouuant auoir compagnie de femme: & que cela ſe trouue vray par confeſſion ou viſitation que le mariage ſoit declare nul & la femme miſe en liberte, avec deſenſe a vn tel homme, de ne plus abuſer femme. Et meſmes quant le dit homme ſe trouuera Eunuque, encores que ſa femme n'en fiſt plainte, que ne animonis telle coniunction ne ſoit nullement ſupporte me an tel abuſeur chaſtie ſelon l'exigence decas, &c. Id eſt, Si mulier queratur, virum cui nupſit, natura eſſe impotentem, neque ad commixtionem coniugalem idoneum, idque verum eſſe vel confeſſione vel exploratione conſtet, coniugium illud nullum eſſe, & mulier libera pronuncietur.

pro-

prohibitione viro facta, ne impofterum fœminis abutatur. Et quidem fi vir ille Eunuchus deprehendatur, & de eo mulier non queratur, tamen eiufmodi cō-
iunctio nequaquam ferenda eft, fed impofter ille fecundum facti qualitatem
cohercendus.

- 32 Et haftenus † de fpadonibus feu caſtratis, quorum apud veteres ſemper magna fuit copia, præſertim apud eas nationes quæ ad Orientem ſunt, quibus pro delectamento fuit viros emasculare, etiam Moſis tempore. Ita Potiphar cui venditus fuit Joſeph Eunuchus fuiſſe legitur. Hebraice [*foris*] & 2. Regum cap. 8. Dedit ei Rex Eunuchum vnum. Et Cicero meminit Eunuchorum e Syria Æ-
giptioque. Id tamen flagitium quo vis naturæ affertur, Deo non probari o-
ſtendit Moſes, qui *Leuitici* 22. prohibet partes genitales lædere, tam hominum
quam iumentorum. Quod & Iuriſprudentia Hebræorum etiam ad fœminas
extendit, eaſque caſtrari vetat. *Præcepto affirmatiuo* 120. Iuſtinianus factum id cō-
tra Deum eſſe *Novell.* 142. aſſerit. Leo eos qui caſtrant creaturam, aliam quam
qualis ſupremo conditori placuit, in mundum introducere conari, *Nov.* 60.

Itaque veriliſmile eſt, populum Dei caſtrationibus abſtinuiſſe, quamuis Spa-
donum ministerio uſi ſint. Idque licuiſſe tradit Iuriſprudentia Hebræorum. A-
liæ autem gentes Ethnicæ lucri cauſa & voluptatis quam plurimos caſtrauerūt.
Claudianus infantes ab yberibus raptos, ab Armeniis exciſos fuiſſe queritur.

*Capit ſæpe tamen cunabula prima cruentis
Debita ſupplicis, rapitur caſtrandus ab ipſo
Vbere, ſuſcipiunt matris poſt viſcera pœnæ.
Aduolat Armenius certo mucrone reciſos
Edoſtus mollire mares, damnosq; nefandum
Aucturus pretium, fecundum corporis ignem
Sedibus exhaurit geminis, vnoq; ſub ictu
Eripit officiumq; patris, nomenq; mariti.
Ambiguus vita iacuit, penitusq; ſupremum
In cerebrum ſecti traxerunt frigora nerui.*

Idque vt plurimum fiebat lucri gratia, quod pueri exciſi vendibilioreſ eſſent,
& carius a mangonibus diſtrahi poſſent. Quo ſpectant verba:

Damnog; nefandum

Aucturus pretium, &c. --

- 33 Nam † maiore pretio Eunuchi quam reliqui ſerui vendebantur *l. ult. C. comm. de legat. 1. C. de ſeru. manu.* Idque quod iis Regina ſolæ vterentur, vait Teren-
rius. Quintilian. Mancipiorum negotiatores formæ puerorum exciſa virilitate
lenocinantur. Quamuis & ob morbum quidam damno virilitatis mulctaren-
tur, idque de conſilio Medicorum, quod factum excuſari poteſt. Ita & ob reli-
gionē plurimi ſponte ſibi genitalia amputabāt, quales erant in templo Deæ Sy-
34 riæ Sacerdotes, qui Galli dicebantur, de quib. Ouid. *lib. 4. Faſtor.*

Cur igitur Gallos qui ſe excidere, vocamus.

Lam-

Lampridius. Genitalia sibi deuinxit & omnia fecit, quæ Galli facere solent. Lucianus. Quod multi in templo Deæ Syriæ seipsos castrant, quos Gallos vocant. Erant autem sacerdotes Cybeles, quos Archigallos nominat Tertullianus. In quos Lactantius inuehitur *lib. 5. c. 9.* Immemores, inquit, quid nati sint, cum fœminis patientia certant, qui sanctissimam sui corporis partem contra fas omne polluant & profanent, qui virilia sua ferro metant, & quod est sceleratius, vt sint religionis Antistites. Quod Originem & Leotium fecisse Eusebius & Theodoretus tradunt. A Gallo autem flumine, vt hoc obiter notemus Gallos dictos veteres existimarunt, quod tamen non videtur probasse Ouidius vt ex illo versu colligitur.

Cum tantum à Phrygia Gallica distet humus.

Verius est ex Hebræo fonte Etymologiam petendam esse à voce Galal, quod saltare † tripudiare, rotare & gyros ducere est, qui sunt furentium gestus. Vnde & vetus verbum Gallo, Gallas, insanire, quæ & vox lingua Danica idem notat. Varro. Deum Gallantes vario insanibant studio. Eodem namque vetustas hic est gallantibus, &c. Nam hi sacra facientes furentium more capita rotabant, quando è flumine Gallo bibissent. Ouidius.

Qui bibit inde furit, procul hinc discedite queis est

Cura bona mentis, qui bibit inde perit.

Sed & inter sacrificandum alter alterum verberabat. Lucianus. Galli autem frequentes peragunt sacrificia, vulnerantque cubitibus, & in terga à se mutuo verberantur. Multi autem astantes ipsis tibiis accinunt, & tympana pulsant: alii autem diuinitus inspirata, sacraque carmina cantant. Hisce diebus & Galli fiunt. Postquam enim ceteri tybiis canunt & sacrificia peragunt, ad multos alios furor iste peruenit, & multi qui ad spectandum solum venerant, sese castrant, Quod & Claudianus minuit in *Eutropium Eunuchum.*

Vel si sacra placent, habeas pro Marte Cybelem,

Rauca Celenas ad tympana disce furores.

Cymbala ferre licet, pectusq; illidere pinu,

Arma relinque viris. —

Que omnia arguunt hanc vocem Hebræam esse. Nam & templum in Syria nō longe ab Euphrate situm fuisse, tradit idem Lucianus in *Dialogo de Syria Dea.* Vbi multa è sacris literis petita recenset, videlicet de diluuiō, de arca Noæ, de carne suilla non comedenda, de Adonide [*edou*] Hebraice, de Astarte Hebraice [*æsch:heroth,*] quæ vox in Bybliis aliquoties reperitur *1. Regum 11.* Et ambulauit Salomon post Astorot Deum Zidoniorum: & *Iudicum 2.* Seruierunt Baal & Astoroth. Fuisse autem Astarten Deam Syrorum, auctor est Ælianus & Tertullianus in *apologetico.* Et non aliam quam Iunonem Augustinus putat. Alii Venerem fuisse existimant. De Cambabo item, quem Regis Stratonites vxor ad concubitum pellexit. Quod de Iosepho historia sacra commemorat, & inde ad

Græcos manasse videtur, vt & mos castrandi ex prauo intellectu & interpretatione. Quâuis Lucian⁹ refert; Combabum Gallis causam præbuisse, vt se castrarent, quod is cum Stratonites vxore solus proficisci coactus vitandæ suspicionis & periculi causâ virilia sibi amputasset, & in vasculum inclusisset melle & myrrha additis. Sed hæc fabulosa sunt & friuola. Sed & sacerdotes hi βακχοι dicebantur, vt ex Luciano colligitur, quæ & ipsa vox ex Hebræo in Græcorum|coloniam est deducta, à verbo [bakae] Bacaa quod est scindere, secare, diuidere. 37 Nisi quis malit à verbo [bakak] deriuare quod euacuare est & exinanire. Et hæc hæctenus, ad institutum redeamus. Non tantum autem Deus, vt supra dictum est, lege per Moſen lata Eunuchos fieri vetuit, sed & Imperatores qui post Christum natum vixerunt vt Domitianus, Philostratus. ευνούχος μὴ ποιεῖν Δομιτιανὸς ἐπομοδίτην. Qua de causâ & Martialis ei gratulatur

Lusus erat sacra connubia fallere tede,

Lusus & immeritos executisse mares.

Vtraq, tu prohibes Caesar, populisq, futuris

Succurris, nasci quos sine fraude iubes.

Nec spado iam, nec mæchus erit, te praside, quisquam

At prius (o mores!) & spado mæchus erat.

Amminian. Marcel. lib. 18. Domitianus receptissima lege inclaruit, qua minaciter interdixerat, ne quis intra terminos suæ Iurisdictionis Romanum castraret puerum. Suetonius in Domitiano. Sed & successor eius Nerua idem constituit. Dion & Xiphilinus. ἐπομοδίτην πρὸς τὸ μὴ ευνουχισθῆναι. Hadrianus l. 3. & seq. ad l. Cornel. de fidei. l. si seruus, ad l. Aquil. & Augustinus, q. 115. noui & veteris testamenti: Eunuchos in regno Romano fieri non licet, apud alios licet. Constantinus sanxit castranti pœnam capitalem, & domus publicationem, vbi hoc admissum fuerit. Iustinianus quod nonaginta exsectis tres saltem euassissent salui, pœnam exasperandam censuit, pœna talionis constituta in eos qui eiusmodi flagitium commiserit, & vt eorum bona fisco addicantur, & in gypsum damnentur, mulieres in exilium mittantur. Eadem pœna afficiantur, qui domum aut locum ad hoc præbuerint. Castrati autem libertatem consequantur. Nouell. 142. Pœnam autem talionis, hoc est, vt castrans rursus castretur, Leo Imperator tanquam indecoram postea sustulit, Nouell. 60. & constituit, vt castrans 10. auri libris in fiscum deferendis mulctetur, & decennium relegetur. Qui se vero administrum præbuerit, flagris cuteque tenus tensione deformetur, & in exilium mittatur. Itaque inter Christianos castrandi mos prorsus in desuetudinem abiit: 38 & recte. In Turcia autem † & Persia aliisque regionibus quæ illorum imperio reguntur, adhuc eius vsum frequentissimum esse, notant illi qui regiones illas peragrarunt & lustrarunt: Qui quod sciant Eunuchos fœminas deperire & cum illis consuescere, virilitatem integram demetere solent. Et de Eunuchis vel castratis plura fortassis, quam instituti nostri ratio postulat. Quæ tamen quia vbi-

vbique obuia non sunt, magno labore conquisita lector æqui bonique consulat.

Nunc de altero spadonum genere, hoc est, de iis qui membris integris sunt, & tamen natura ob vitium vel frigiditatem coeundi que imbecillitatem procreare non possunt dicendum est. Et hi temere à nuptiis arcendi non sunt, quòd opera & solertia Medicorum, & Dei beneficio vitium illud & impedimentum tolli possit. Itaque recte Vlpianus, spadones qui castrati non sunt, vxores ducere posse scribit *l. 39. de iur. dot.* Si spadoni, inquit, mulier nupserit, distinguendum arbitror, castratus fuerit nec ne. Vt in castrato dicas dotem non esse, in eo qui castratus non est, quia est matrimonium, & dos & dotis actio. Rationem explicat Theophilus, ἐπειδὴ τῶν ἐλπίς, ἔκθ' ὅδ' ἀπαλλάγντας τοῦ πάθους δύνασαι παιδοποιεῖν. Id est, quoniam spes est vitio illo liberatos generare posse: itaque quamdiu certo non constat morbum insanabilem esse, ad nuptias admittendos censeo. Eadem tradit Harmenop. *lib. 2. tit. 8.* Qui spadones dicuntur, vt qui natura vel vitio sunt Eunuchi, adoptant. Hos enim vbi morbo quo affecti sunt liberati fuerint, spes est liberos gignere posse. Quod in castratis secus habet. ἀνέλπιστα γὰρ αὐτοῖς τὰ τῆς παιδοποιίας. Quod illis omnis generandi spes adempta sit. *l. 14. de manumiss. vind.* Si spado matrimonii causa manumittere velit, potest. Non idem est in castrato. Et *l. 6. ff. de adilit. edict.* scribit Pomponius, spadonem neque morbosum, neque vitiosum esse. Sin autem quis ita spado sit, vt tamē necessaria corporis pars ei penitus absit, morbosum esse. Dixi temere arcendos non esse, siquidem illud eiusmodi sit, vt pro desperato non habeatur, sed spes sit tolli posse. Sin vero certo constat morbum insanabilem esse, id que de Medicorum sententia, sponsalia inita rescindenda sunt, neque cogendam quæ fidem dedit, matrimonium consummare existimauerim. Et hi sunt quos Iura † Canonica im- 39
tentes & frigidos nominant, nimirum qui natura tales sunt, *ὅτι τὸν φύσιν ἢ πάθος*
vt Suidas & Theophilus explicant. Quibus post consummatum matrimonium etiam tempus, triennium scilicet constituunt, si res dubia est, antequam fiat segregatio vel seiunctio. Quod etiam Fridericus II. Daniæ Rex expresse sanxit, his verbis: Tertia causa propter quam coniuges separari possunt. Si quis sit impotens vel ad matrimonium non idoneus. Interim tamen persona quæ illo vitio tenetur, triennium expectare & remedia quærere debet, si interim sanari possit; idque si ante nuptias eo vitio affecta fuerit. Quod si tum ei succurri non possit, separandi sunt. Sin post nuptias eiusmodi vitium incidat, veluti alii casus qui coniugibus accidunt, ferendum id est.

Idem de illis qui fascino † vel veneficio læsi sunt, dicendum & statuendum ex- 40
istimo. Nam & hi etsi ad coniugalem commixtionem inhabiles sunt, tamen malo insanabili non tenentur. Imo illis Dei ope succurri posse testatur experientia. Ideoque à nuptiis arcendi non sunt. Amasis Rex Ægypti ligatus fascino, cum mortem vxori Ladice minatus esset, quod cum ea congredi non posset, illa statuat Cyrenem se missuram vouit. Quod cū fecisset, Rex fascino solutus vxor-

tem cognouit, eamque deinceps charissimam habuit. Herodotus *lib. 2.* Refert Bodinus, apud Pictones Prætozem capitalem, Niorti scēminam quandam, anno 1560 à noua nupta accusatam veneficii & ligati viri, in carcerem obscurum detrulisse, addita comminatione, eam nunquam ex eo liberatum iri, nisi virum soluisset. Ibi tum veneficam captiuam post biduum coniugibus concubitum mandasse, cumque ex voto subiectum esse, ludicem captiuam è vinculis dimisisse.

Spiengerus narrat, ciuem Ratisbonensem mulierem Magam quam suspectam habebat, aggressum esse, minatumque se eam strangulaturum, nisi fascinum quo tenebatur soluisset, eamque ad impedimentum tollendum coegisse. Eiusque rei exempla plurima in *malleo maleficarum* extant. Leuinus Lemnius narrat, viros robustos ac lacertosos sæpe sibi questos esse, quod velut emasculati & Eunuchi ad commixtionem inepti essent, magno suo damno & dolore, quibus ille amuletis & aliis herbis medicinam fecerit *cap. 20. in exhortatione ad vitam optimè instituendam.* Itaq; Christianis hic desperandum non est, sed ad Dei opem auxiliumque confugiendum, iuxta canonem *33. question. 8.* si per sortiaras & maleficas artes occulto, sed nunquam iniusto Dei iudicio permittente, & Diabolo præparante, concubitus non sequatur, ad Deum per humilem confessionem recurrendum est. Et in foro Constantiensi decretum fuisse refert Vlricus Molitor in *tractatu de lamiis*, vt quoties quis spado vel Eunuchus ad congressum ex fascino ineptus esse diceretur vel accusaretur, eum primum à Medicis inspicendum, vtrum natura talis esset, vel vitio aliquo naturali affectus esset. Vxorem autem cum eo triennium morari & viuere debere, & periculum facere, si fortassis malum sponte remittat. Interim eleemosynas largiter impartiri, & erga egenos vtrumque beneficium esse debere: sobrie item viuere & ieiunare, Deumque orare, vt is matrimonii auctor & institutor, eiusmodi malum tollere dignetur, &c.

Decretum sane neque impium neque aspernandum qua de re Leuinus plura *c. 57. in exhortatione.* Mirum autem & animaduersione dignum, quod ab Hebræorum magistris passim traditum est, Diabolum Deo permittente in partes genitales & concupiscentiam maius imperium & potestatem habere quam in reliqua membra, vsq; adeo vt reliqua mēbra eorumq; facultates intercipere nō possit, virilia autē possit. Itaque allegorice dicunt satanam à serpente portari: per serpentem autem voluptatem quæ in ventrem incumbit significari. Philo.

Et si autem leue malum videri potest, quod nouis maritis adfertur, tamen si rem ad viuum refecare volumus, nullum maius est neque perniciosius, vt mirum non sit, diabolus hac techna vt plurimum ludere. Primum enim homines qui nasci ex iustis nuptiis debent, hoc est, semina Ecclesiæ intercipit, & procreationem impedit, eo ipso ostendens, se ab initio homicidam fuisse, & adhuc cædibus committendis delectari. Vt taceam eum vinculum illud amoris & arctissimam necessitudinem, quæ inter virum & vxorem esse debet, ab-

ruin-

rumpere, & tollere, & tantum coniuges eo impellere, vt ad malas artes animum applicent, & ad alterius libidinibusque sese contaminent. Itaque in eos quere-
iulmodi scelus admittunt non secus ac in sicarios animaduertendum esset. Ego
cum Tornari anno 1585. legatum nomine Illustrissimi Principis Adolphi Hol-
satiæ Ducis piæ memoriæ agerem, memini me vidisse iuuenes duos carhis per
urbem vectos, & virgis cætos, quod nodo ligulæ maritos aliquot fascinassent.
Quod supplicium pro tanto peccato satis leue erat, meo iudicio.

Queritur † si mulier spadoni vel Eunuchō fidem dederit, non ignara eum ⁴¹
hoc vitio affectum, vel post sponsalia rescuerit, eum virum non esse, & nihilo-
minus nuptias consummare cupiat, id ei concedendum sit? Et siquidem con-
stituerit eum ad commixtionem coniugalem inhabilem esse, nuptiis illi interdi-
cendum & sponsalia dissoluenda existimauerim. I. Quod lege diuina spa-
dones prohibeantur mariti fieri. *Deuteronom. 23.* Itaque nec illis mulieres nube-
re possunt. II. Quod & Imperatorum constitutionibus id veritum est. III.
Quod eiusmodi coniugium benedictionis non sit capax. IIII. Quod nulla
istarum causarum propter quas coniugium à Deo institutum est, hic locum ha-
beat. V. Propter periculum, ne mulier alibi amoris operam dare incipiat (vt
est natura hominum procliuis ad libidinem) & coniugio, cuius vsum nullum
habere potest, pro velamento turpitudinis vtatur. Nec ad rem facit, quod mu-
lier sciens volens nuptias illas cupiat. Nam in re tanti momenti magist. atus est
partibus consulere, qui suis commodis consulere non possunt, cum perire vo-
lens audiendus non sit. *l. 6. de appellat.* Nam verendum est, vt dixi, ne mulier eius
pertaxa coniunctionis alium portum quærat, quo sese recipiat, vt Theognidis
verbis vtat. Quibus incommodis magistratum mederi oportet, vsque adeo vt
etsi de viri vitio aut morbo non queratur vxor, nihilominus hisce nuptiis inter-
cedere debeat.

Sed quid † si mulier sciens volens spadoni nupserit, & matrimoniū consum- ⁴²
matū sit? Resp. sibi imputare debet, quæ ei quæ scit virū nō esse, nupserit Interim
tamen matrimoniū *ἀγαθος γάμος*, id est, pro nullo habendum est, vt q̄ contra le-
ges inter eas personas coierit, quæ matrimonio iungi non possunt. Qua de causa
etiamsi eum facti nō pœniteat, nihilominus à viro discedere debere, & si nolit,
segregandam esse existimauerim. Neque enim mulier praua & legibus prohi-
bita sua conniuentia recta efficere potest: Et coniugium confirmatur officio
carnali, verum antequam confirmetur impossibilitas officii soluit vinculum
coniugii *33. question. 1. cap. 1.* Verba Augustini. Quamuis contra sentiat Papa A-
lexander, vel vt alii volunt Lucius *cap. requisuisti, 33. questione prima* qui vult eas
quæ pro vxore haberi non possunt, pro sororibus habendas. Quod vix est vt de-
fendi possit. Idque propter illas, quas commemorauimus causas: nimirum
quod contra leges nupserit mulier, quod spadoni, hoc est, viro non nupserit,
quod nulla causâ propter quas matrimonium à Deo institutum est, hic locum
habeat, quod periculum sit, ne mulier adulterio sese contaminet. Idque

legibus Geneuensium expresse cautum est, cuius verba paulo ante recensuimus.

Idem dicendum si post sponsalia eiusmodi quid acciderit viro, vt vel virilia amiserit, vel morbo insanibili correptus fuerit, qui generationem impediat. Nā & hic sponsalia dirimenda esse palam est, propter easdem causas. Iterim tamen si matrimonium coierit tempus longiusculum leges præstituerunt, triennium nimirum explorandę frigiditati & medicationi, ne temere fieret segregatio quæ postea sine magno offenculo mutari non posset: Quo elapso iudex pronuntiat personas illas liberas esse, neque vnquam coniuges fuisse. Neque tunc fit diuortium, quia non fuit matrimonium, sed ἀγαμέ & γάμος, 31. quest. i. c. *litera cap. laudabilem, de frigid. & maleficia*. Et hæc quidem de spadonum altero genere, hoc est, de iis qui membris integris sunt, & vel ob morbum vel fascinum ad commixtionem conjugalem inepti sunt, accipienda sunt. Nam propter spem illos sanari posse, expectare mulierem volunt leges, εἰκος δ' ἀπαλλαγέντας τῷ πάθους δύνασθαι παιδοποιεῖν, vt Theophili verbis vtat. De spadonibus autem vel Eunuchis, cui vel coles vel testiculi excisi, fracti, attriti, vel neruus incisus, vel qui cauda aut virilitate carent, aliud statuendum censeo. Hi enim cū membris illis, quę ad procreationem necessaria sunt, carent, frustra remedia adhibent, & tempus frustra expectant. Ideoque statim vbi de vitio illo constiterit, eos à mulieribus segregandos esse censeo.

Vitio autem, morbo, aut mutilatione membrorum genitalium post matrimonium in aut nuptias incidente, statuendum est, coniugium non dissolui, vt nec furore superueniente.

- 43 Quæritur † an qui cum vno testiculo natus est, quiue amisit, nuptias contrahere possit? Et omnium consentientes sunt sensus, posse. Nam & experientia notum est, eos qui ita affecti sunt, generare posse. Quamuis Iurisprudencia Hebræorum etiam cum à cœtu domini eiiciendum sentiat: [*pzuæ daco hua col sche-nifzeu ou vidcu bezim schelou asilu achath mehen*] id est, Pesuah Dacce dicitur, cui testes contusi & læsi sunt, vel alter eorum. Ego tamen à matrimonio arcendum non existimo, & ita Dd. nostri sentiunt. Nam nec militare prohibetur. Et duces Syllam & Cottam eo naturæ habitu fuisse memorant, l. 4. ff. *de re milit.* & l. *Pomponius, de adilit. edit.* Qui vnum testiculum habet, sanum esse verius est, qui etiam generare potest.

- 44 Altera quæstio est, an † qui testibus integris est, & tamen cauda vel virga caret, ad matrimonium admittendus sit? Et ego quidem admittendum non esse censeo. Idque vt Galenus scribit, ὅπ δὲ ἀκριβῶς τείνεσθαι τὸ αἰδοῖον ἐν ταῖς συνουσίαις ὃ δ' ἄρ' ἐνεκα τῆς συνουσίας μόνον ἀλλὰ καὶ ἵνα διησπᾷ καὶ ἀνενυρύνεσθαι τὸν πρόβιν ἐπὶ πλεῖστον ἐξακοιπίζεται τὸ σπέρμα χεῖσιμον ἀκριβῶς τείνεσθαι τὸ αἰδοῖον, &c. Id est, oportet in congressu membrum quam maxime intensum esse, neque enim solius congressus causa, sed vt meatus aperiatur, ac dilatetur, vtī quam longissime semen emittatur, commodum est, pudendum intentissimum existere, &c. Quod si ita est, sequitur

tur, cum qui pudendi maxima parte caret, ad generandum ineptum esse, ideoq; à nuptiis arcendum, Bald. in tract. feudorum.

De mulierum morbo ac vitio quo ad commixtionem inhabiles redduntur, multa legere licet apud Iuris interpretes, quæ inde si cuiusmodi quid incidat peti possunt.

Et hæcenus de iis qui utroque sexu priuati sunt, super est, ut de iis qui utroq; sexu præditi sunt, videamus. Nam & hæc quæstio ad nuptias pertinet, & ab aliis tractata est, itaque à nobis non omittenda. Quæritur igitur an Hermaphro- 45 diti vel androgyni (hoc est, qui utroque sexu vel pudendo præditi sunt) nuptias vel matrimonium contrahere possint? Tales autem nasci omnium tam veterum quam recentiorum constans est opinio. Idque testantur Plato, Plinius, & Iureconsulti, l. quæritur, ff. de stat. hom. Ouid. lib. 4. Metamorphos. Cicero. Quid ortus androgyni, nunquid fatale quoddam monstrum fuit? Martialis.

Masculus intrauit fontes, emerfit vtrumq;

Pars est vna patris, cætera matris habet.

Olim quidem in prodigiis habitos, verum suo seculo in delitiis habitos scribit 46 Plin. lib. 7. cap. 3. Gellius lib. 9. cap. 4. Imo in mare veluti monstra deportatos & iniectos fuisse Plinius lib. de viris illustribus annotauit. Sed ut ad quæstionem respondeamus. Et si utriusque sexus sunt participes Androgyni, & marium & foeminarum coniunctione uti possunt, tamen eius sexus censendi sunt, qui in iis præualet & potentior est. l. quæritur, de stat. homin. Nam à potentiori sexu hermaphroditum censi placuit. Itaq; alii Hermaphroditi masculi, alii foeminei recte dici possunt, qua voce & Martialis utitur. Et Hermaphroditum si in eo virilia præualuerint maritum fieri, si muliebria in eo præualuerint & exuberent, nubere posse statuo. Nam & is qui virili sexu præualet, hæres instituere, & testamento testis adhiberi potest. l. 6. de lib. & posthum. l. 15. de testib. quod foeminis non licet. Et Hermaphroditus in feudo succedit, si in eo virilia præualuerint, arg. d. l. quæritur lib. 1. articul. 4. Landrecht Et ita pronuntiant Scabini Schuierius tract. de success. ab intest. fol. 124. Et nupsisse etiam apud veteres Hermaphroditas Ausonius testatur. Vidit nubentem Plinius Androgynum. Et Martialis.

An Dea foemineum iam negligit Hermaphroditum,

Amplexu teneri sollicitata viri?

Itaque eius lexus, qui in eo excellit, & quem ipse elegerit censendus est, eoque uti debet. Neque ferendum ut & foeminis & masculis abutatur vel pro mare & foemina sese venditet, cum id turpissimum sit, & contra rerum naturam. Quemadmodum de Iphi refert Ouidius. Nam Lycus quidam vxorem duxit Telethusa, cui grauidæ maritus imperauit, ut si masculum pareret, educaret, sin foeminam exponeret. Vxor foemellam peperit, simulauit tamen se marem edidisse ei que aui nomen imposuit, & Iphin nominauit, & pro masculo educauit. Cum autem Iphis ad annum decimum tertium peruenisset, pater ei lantes vicini filiam despondit. Die nuptiis dicta Thelethusa mater vna cum Iphide templum 47

Ilidis adiit (Isis autem in somnis antea ei apparuerat, opem pollicita, eamque hortata erat, ut quicquid pareret, educaret.) ibi Isis in marem conuersa Ianem puellam duxit. Quo spectant versus Ouidii

---Nam quæ

Fæmina nuper eras, puer es. --- Item.

Vota puer soluit, quæ fæmina vouerat Iphis. lib. 9. Metamorph.

De Hermaphrodito extat Epigramma ænigmaticum Pulicis lectu dignissimum, quod hic inferendum duxi,

Cum mea me genetrix grauida gestaret in aluo,

Quid pareret fertur consuluisse Deos.

Mas est, Phæbus ait, Mars fæmina, Iunoq; neutrum:

Cumq; forem natus Hermaphroditus eram.

Quarenti lethum, sic Iuno ait, occidet armis,

Mars cruce, Phæbus aquis: fors rata quæq; fuit.

Arbor obumbrat aquas, ascendo, decidit ensis,

Quem tuleram casu: labor & ipse super:

Pes hæsit ramis, caput incidit amne, taliq;

Fæmina, vir, neutrum, flumina, tela, crucem.

Cui consimilis est Gryphus nondum quod sciam à quoquam vel intellectus vel explicatus, qui non procul à Bononia in marmore incisus conspicitur. Ælia Lælia Crispis, nec vir, nec mulier, nec Androgyna, nec puella, nec iuuenis, nec anus: nec casta, nec meretrix, nec pudica, sed omnia. Sublata neque fame neque ferro, neq; veneno, sed omnibus. Nec cælo, nec terris, nec aquis, sed omnibus.

παλλαδά

χαυμαπκού θυγάτηρ ἑστὲν φιλόπτη μίγξις

παῖδιον ἀρσενικόν, θηλικόν, ὃ δέ τ' ἐστίν.

Id est:

Ælia Grammatici peperit commixta marito

Masclinam, neutram, fæmineam sobolem.

Huc alluisse videtur Ausonius.

Rufus vocatus rhetor olim ad nuptias,

Celebri sit ut conuiuia,

Grammatica ut artis se peritum ostenderet,

Hac vota dixit nuptiis:

Et masculini, & fæminini gignite,

Generisq; neutri filios, &c. Plura vide infra.

§. 14. SYMMARIA.

1 Sponsalia inter absentes quomodo contrahantur.

2 Proxenetæ.

3 Pro-

3 Proxenetæ mercedis loco aliquid acceperunt.

4 Sponsalia inter absentes recte constituuntur etiam per personam extraneam quamcunque non coniunctam.

CONtrahuntur autē spōsalia† vel inter præsentes vel inter absentes *l. nihil in-
terest, de sponsal. Harmenop. lib. 4. tit. 1.* Et quidē inter absentes per procuratores
internuncios vel alios quos cōciliatores vel cōciliatrices appellāt. Vnde Festus,
Conciliatrix dicitur, quæ viris conciliat vxores, & vxoribus viros. Plautus *in m-
lite*. Itaque esse ancilla conciliatrix dicebat mihi. Græci *μεγισπιδας* appellant
& *μεγισπιδας*. Xenophon. Aspasiā dicere solitam ferunt, bonas pronubas
Græce *μεγισπιδας*, quæ cum veritate bona de aliis commemorent, plurimum
ad conciliandam inter homines affinitatem valere. Quæ vero mentirentur, eas
laudādo nihil aliis prodesse. Fieri enim vt qui decepti sunt, sese oderint mutuo,
atque etiam conciliatrices ipsas, *lib. 2. memorabil.* Item † Proxenetæ, hoc est, vt
Harmenop. definit, qui nuptiis conciliandis sese interpretes ac veluti sequestres
interponunt. Quamuis & latiori significatione ad omnes referatur, qui operam
suam nauant illis, qui negotia gerere volunt. Et vt Budæus interpretatur, inuen-
tores & quasi conglutinatores hominum, inter sese quemuis contractum in-
euntium. Inde dicti, quod *ξήνων*, hoc est, hospitum & ignotorum, vel absentium
hominum negotiis sese ad ministros præbent. Hi plerumque arrhas sponsis de-
ferendas accipiebant. Vnde arrhæ proxenetice dicuntur, quas proxenetæ, hoc
est, nuncii vel procuratores sponsi vel sponsæ nomine dant. Ita apud Plautum
in milite, ancilla conciliatrix heræ nomine annulum arrham dat, his verbis:
Hunc annulum tui cupiente detuli, porro ab illa, quæ digitos despoliat suos, &
tuos decorat. Proxenetæ autem ob præstitam operam quicquam accipere Græ-
ci vetuerunt, nisi conuenerit. Si conuenerit non vltra viciesimam dotis & ante
nuptias donationis postulare. Harmenop. *lib. 4. tit. 3.* Lex hac de re in Basilicis
extat, eamque refert Cuiacius *lib. 2. obseruat. & in Codicem à se editum* retulit Cho-
randas *lib. 6. de sponsal.* Mercedis † autem nomine aliquid accepisse proxenetæ, 3
ex Luciano etiam colligitur, ex his verbis: Ne prius amaueris Pari, quam pronu-
bam me & conciliatricem hoc iudicio fueris remuneratus. Itaque parentes li-
berorum nomine & cognati, fratres, patruī, auunculi, & alii qui tutorum loco
sunt, pupillorum nomine recte sponsalia contrahunt, quamuis hi *κρείοι* sint non
proxenetæ. Idque vsque adeo verum est, vt & sine mandato hæ personæ contra-
here possint, si tamen liberi id rescuerint, quod gestum est ratum habeant. *c. cum
locum, de desponsat. in pub.* Nam contractus qui solo consensu perficiuntur, qualis
& hic est, per procuratores & internuncios absolui possunt. Itaque constat, ab-
sentem absenti desponderi posse, & hoc quotidie fieri Vlpian. testatur, *lib. 4. de
sponsal.* Quod & Hebræi his verbis exprimunt. *c. 2. de sponsal.* [*haisch mekadesch bon
vbischluchou haischob mitchkadescheth boh vbischluchou hoisch mitchkadescheth aeth bi-
thau cischohia naeroh bou vbischluchou*] Vir sponsalia contrahit vel per se vel per
† T inter-

internunciū. Mulier vel per se vel per internuncium sponsalia cōtrahit. Vir fili-
am suam despondet minorem vel per se, vel per internunciū. Et paulo post.
[*cischohia naerah aen cischohia ketanoh lo messayeae leh*] sed vbi ea paruula est, ei id
concessum non est. Rationem hanc adferunt. [*schesibluhou schel aodom cemou-
thou schneomar vschochetu aorhou col kehal edath Israhel bein hoarbayim vechi col ha-
khal cilou schochetin vehalo aenou schochet aelo archod aelo micaan schechluchou schel
aodom cemohou*] Id est, quod nuncius mittentis personam repræsentat, iuxta di-
ctum *Exod. 12* Et mactabunt illum omnis cœtus congregationis Israel. Et quis-
nam est ille cœtus omnium mactantium? Et tamen nullus est qui mactat, præ-
ter vnum. Vnde colligitur internuncium vel procuratorem domino similem
4 esse vel æquiparari. Sed & per ꝑ aliam quamcunque personam, etiam non con-
iunctam, sponsalia inter absentes recte constitui possunt, dummodo speciale
mandatum habeant. Cuius rei exempla apud veteres extant innumera. Abra-
hamus internuncium mittit cum mandatis, qui Rebeccam Isaaco filio suo vxor-
em expetat *Genes. 24*. Dauid seruos ablegat, qui Abigailem Nabalis defuncti
viduam sibi concilient. *Reg. 25*. Et inter viros Principes hunc despondendi mo-
rem frequentatum fuisse historiarum testes sunt, nimirum vt absens absenti despo-
deatur. Achilles Polyxenam filiam Priami vxorem petit, misso seruo Phrygio.
Dares. Apud Claudianum Honorius refert, se misisse legatos, qui Mariam Sti-
liconis filiam sibi vxorem expeterent.

*Non rapio praecepta aliena fœdera tēda,
Sed qua sponsa mihi pridem, patriq; relicta
Mandatis, vno materni sanguinis ortu
Communem partitur auum, fastigia supplex
Deposui, gessi, ꝑ, procum de limine sacro,
Oratum nisi procures, qui proxima nolis
Lura tenent, fateor Stilico, non parua poposci.*

§. 15. S V M M A R I A.

- 1 Nuptia etiam imaginaria inter absentes fiunt.
- 2 Nuptia imaginaria inter absentes quo vsu peragantur.
- 3 Nuptia imaginaria quare introducta.

2 **N**Eque sponsalia tantum, sed & nuptiæ ꝑ inter Principes absentes fiunt, mis-
so procuratore, cui ꝑ principis nomine sponsa traditur & copulatur, acce-
dente benedictione coniugii, & imaginario seu ficto concubitu. Nam procu-
rator vel legatus principis personam repræsentans, thorum conjugalem imagi-
narium cataphractus ingreditur, & ad eum sponsa deducitur, & in lecto collo-
catum, tanquam in cubiculum seu domicilium mariti. Quæ imaginaria thori
communicatio, meo iudicio ideo ꝑ introducta est, quo firmitior sit contractus, &
vt sponsa non tantum pacta, sed & tradita videatur. Et ex iure ciuili petita est,
ex l.

ex l. mulierem, de nupt. Vbi Paulus tradit, mulierem absenti per nuncium nubere posse, si in domum eius deduceretur. Atque huius deductionis locum supplet imaginaria lecti communicatio qua sponsa in cubiculum eius, qui principis legatus est introducit & in lecto collocatur, imaginario concubitu accedente, & matrimonium quali perficiente. Ita Maximilianus cum Anna Britanniae Ducis filia nuptias fecit, per procuratorem nouo more, vt Polydorus Virgilius, vel vt Ferronus, more maiorum rituque regio. Nam Anna nuda thorum coniugalem, matronis multis & Principibus testib. ingressa est, & procurator Wolfgangus Polyæmus Austriacus loco mariti, cuius in eo negotio vicarius fuit, verbis conceptis eam Maximiliano paciscitur, & accipit, & maioris firmitatis gratia, alterum crus genu tenus inter stragula iniecit, perinde quasi ita cum puella cubando matrimonium pro consummato habeatur. Sed parum valuit ista religio apud Carolum VIII. Galliae Regem, qui has nuptias imaginarias pro nihilo ducebat, & sponsam illi traditam ei eripiebat. Polydorus *lib. 16.* & Ferronus. Sed & nuptiae simulatae celebratae sunt inter Cliuentium ducem & Ioannem Henrici Regis Nauarrorum & Margalita Valesiae Reginae Nauarrae regiaeque sororis filiam, solo imaginario concubitu cum duce Cliuenti coniunctae. *Quae* tamen ruptae irritaeque fuerunt, quod metu contractae esse dicerentur: contestationibus etiam prolatis, quibus metus clare detegeretur, vt scribit Bellonus Regi Christiano captiuo. Isabella absenti nupta fuit, & procuratori tradita fictis nuptiis & concubitu imaginario accedente. Vnde & id quod supra tradidimus efficitur, nimirum matrimonium solis verbis non constitui, sed acceptione, seu traditione & copulatione opus esse, vt reuera sit matrimonium. Quid enim opus esset hac imaginaria deductione & copulatione, qua procuratori traditur puella, siquidem solis verbis constitueretur matrimonium.

§. 16. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia quando per procuratores constituuntur, speciale mandatum requiritur.
- 2 Procurator constitutus ad omnes causas & lites tam ciuiles quam criminales & mixtas, an etiam mandatum habere videatur ad constituenda sponsalia?

Sed vt eo vnde digressi sumus redeamus, quoties sponsalia per procuratores constituuntur, speciale † mandatum requiritur de nuptiis contrahendis, & vt certa aliqua persona designetur, quae petenda & desponsanda sit. Inter pres. *c. final. de procuratorib. 22. q. 2. c. vlt. text. in c. nec illud, 30. q. 5. c. ex causis, de electionib.* Didacus 2. part. c. 4. l. generaliter, de ritu nupt. Cuius summa est, ei cui mandatum est, vt maritum quæreret, nuptias contrahere non posse. Itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consentiret, vt nuptiae contrahantur necesse esse: hoc est, vt procurator à certa persona de contrahendo cum certa mandatum acceperit. Ita Abrahami internuncius expressum mandatum habuit, ne filio uxorem ex Cananæis adscisceret, sed ex suis popularibus, & quidem Rebeccam.

Nisi pater procuratoris arbitrio rem totam commisisset, mandassetque, ut is maritum filiae prospiceret, & ne de nuptiis ad se referret, & quod ratum habere vellet quicquid procurator egisset, dubiū nō est, quin sponsalia etiam inconsulto patre contrahantur, cum id fieri velit, & iuri suo renunciaret. Ita Cicero diutius abfuturus suis mandavit, ne de nuptiis Tulliae filiae ad se referrent, agerent quod probassent. Atque ita illo inscio Dolabellae collocata fuit Tullia. Qua de re cum certior esset factus Cicero, Appio Pulchro rescripsit, si abfuisset se rem probaturum fuisse. Vnde † quæritur an procurator constitutus ad omnes causas & lites tam civiles, quam criminales & mixtas, etiam mandatum habere videatur ad constituenda sponsalia seu matrimonium. Et quamvis *consil. 20. matrimon.* decidere videatur Iacobus Canis, ea clausula etiam contineri mandatum de nuptiis constituendis, mihi tamen id non fit vetisimile, cū aliter lege cautum sit, nimirū expressum requiri mandatum, *l. general. de ritu nupt.* Idque rationi est consentaneum & veterum institutis, qui ut ostensum est, in specie negotium dederint de petendis vxoribus, & quidem nominatim expressis. Sed hæc latius examinanda sunt.

§. 17. S V M M A R I V M.

Formula verborum qua procurator uti debet in petenda sponsa nomine alterius.

FORMULAM autem verborum, qua procurator uti debeat, hanc præscribunt. **F**Contraho tecum matrimonium nomine Titii. Vel, Titius te accipit me inter nuncio. Mulieri vero hanc præscribunt. Ego tuo interuentu herum tuum accipio in meum maritum. Atque his verbis vltro citroque prolatis, constitui matrimonium, Bartolus censet & alii qui eum sequuntur. *l. qui bona, §. si alieno, de damno infect.* Alexander *consil. 149. vol. 8.* Didacus. Quamvis rectius contrahuntur sponsalia ex Baldi sententia verbis in personam absentis directis, quas sibi Christiani ad imitandum proponere debent. Ita nuncius Abrahami non agit de nuptiis cum Rebecca, sed mandatum patri & fratri, hoc est, *xve'ois* exponit & ab iis eam petit & stipulatur; idque bonis moribus & pietati est consentaneum. Et apud Ethnicos idem obseruatum fuisse, ostendit antiquissima Daretis historia, qui refert Achillem Polyxenæ amore captum Phrygio fidelissimo seruo mandata dedisse ad Hecubam matrem, & ab ea Polyxenam petuisse, ea conditione, ut si dedisset, se cum suis Myrmidonibus rediturum domum. Seruus ad Hecubam proficiscitur, conuenit, mandata exponit: Hecuba dixit velle se hoc pacto, si marito suo placeat. Priamus respondet, fieri non posse, non quod eum indignum vel affinitate extremum æstimet, sed si ei dederit, & ipse discesserit, ceteros Graios non discessuros. De filia verbum nullum. Honorius item, ut ex verbis supra enumeratis colligitur, mandata ad Sciliconem dedit proceribus, de filia collocanda, non ad ipsam Mariam, ut verba indicant. Patrisque relicta mandatis. Et id genus exempla ubiq; historiae suppeditant. Sed obiciat aliquis

Regum

Regum 24. Dauid per internuncios sponsalia cum Abigaile vidua Nabalis contrahit, qui ipsam conueniunt & mandata exponunt, nimirum sese à Dauide missos, quo eam illi vxorem expetant. Quæ etiam statim annuit, & seruos subsecuta est. Sed viduis hanc libertatem seu licentiam leges tribuunt, vt supra late *cap. 5.* demonstratum est.

§. 18. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia quoties inter absentes constituuntur necesse est personas de quorum coniunctionibus agitur sibi notas esse.
- 2 Matrimonia quæ inter personas ignotas contrahuntur amore non conciliantur.

Sed & quoties inter † absentes constituuntur sponsalia, necesse est personas de quorum coniunctionibus agitur sibi notas esse. Nam in eum, quem penitus ignoramus consentire non possumus, gloss. in *cap. nec illud 30. quest. 5.* Itaq; recte ex Hebræis quidam tradiderunt [*assur lecodom schegikadseh eth hoishoh aed schegirruhu schemo gicre boh dober megunoh vethiganch olou*] Id est, non licere mulierem despōsare viro, antequam eam viderit, & quod fortassis in ea aliquid reperire possit turpe, vt eam respuat, auerſetur & contemnat, cum tamen lex præcipiat, sociū diligendū esse vt semetipsum, *Exo. 2.* [*seabbitha lerecha ckamucha*] *c. 2. de sponsalib.* Et si æqui iudices esse volumus, fateri cogimur, matrimonia illa quæ † inter personas ignotas contrahuntur, non amore aut beneuolentia conciliari. Ideoque nec Deo placere nec probanda esse. Nam *ἐν τοῦ δεῖν γινέται τὸ ἐρᾶν.* Ex aspectu nascitur amor. Et ignoti nulla cupido est. Et deridet false Iuuenalis *Saty. 4.* quendam Catullum Messalinum aulicum, & monstri loco habendum scribit, qui luminibus orbatus mala multa cæcitati addiderat, vt refert *Plinius lib. 4.* & puellam quā nunquam viderat, ardentè amabat, erat enim cæcus.

*Qui nunquam visa flagrabat amore puella,
Grande & conspicuum nostro quoq; tempore monstrum,
Cæcus adulator dirusq; à Ponte satelles.*

§. 19. S V M M A R I A.

- 1 Questio ex Pandectis Hebræorum, si quis tribus mandatum dedit vt vxorem sibi desponderent, an vnus sit procurator censendus & duo testes.
- 2 Sponsalia an subsistant per procuratorem contracta si dominus interea mandatum reuocauit procuratore ignorante.

IN Pandectis † Hebræorum quæritur, si quis tribus dixerit: *Ite & hanc vxorem mihi despōdete*, an vnus sit procurator censendus, & duo testes? Et hic inter se dissentiūt familia Semai & Hillel. Hillel affirmat omnes esse procuratores seu internuncios, & internuncium non posse esse testem. Familia vero Semai vnum esse procuratorem, & duos testes Sed hæc questio infra, vbi de testibus agemus,

† T 3

ā nobis.

à nobis determinanda est. Illud quoque notandum est, quod *cap. ult. de procuratoribus in sexto* traditur, non subsistere sponsalia per procuratorem contracta, si dominus interea mandatum reuocauerit, procuratore ignorante. Idque etiam locum habere, etiam si iurauerit se non reuocaturum. Sed hæc an æquitati sint consentanea, aliis discutiendum relinquo.

§. 20. SYMMARIA.

- 1 Sponsalia per epistolam constituuntur.
- 2 Epistola absentibus idem præstat quod sermo præsentibus.
- 3 Sponsalia ut per epistolam constituerentur apud veteres vsitatum fuisse exemplis ex historiis petitis demonstratur.
- 4 Sponsalia quoties per epistolam contraherentur promissiones facta sunt à parentibus non à filiabus.

1 **P**ER epistolam etiam ꝑ non minus, quam per internunciũ sponsalia recte constituuntur. *l. ultim. de sponsalib.* Nihil enim interest, literis vel verbis voluntatem suam declarent contrahentes, cum non minus valeat quod figura, quam quod vocibus lingua figuratis significatur. *l. non figura, de action. & obligation.* Voces enim sunt signa animorum inter præsentibus, literæ inter absentes. Et qui literas ad alterum dat, censetur præsens præsentibus loqui. Epistola enim
 2 absentibus ꝑ idem præstat, quod sermo præsentibus. Bartol. *l. nuda 2. collat. de donat. l. si per procuratorem, de procuratoribus.* Et præsens præsentibus consentire intelligitur, quoties per epistolam contrahitur, cum epistola fingit partes esse præsentibus. Refert Vives, nihil visum esse mirabilius apud Insulas illas ab Hispanis nostra ætate & patrum nostrorum inuentas, vnde aurum aufertur, quam posse homines explicare & significare quæ velint, chartula aliqua nigris maculis distincta. Rogabant enim an papyrus posset loqui. Idque apud ꝑ veteres vsitatum fuisse ostendit historia Machabæorum, *lib. 1. cap. 10.* Vbi Alexander Ptolomæi filiam in uxorem petit. Verba ita habent. Postquam ego reuersus in patriam terram imperio potitus maiorum meorum solium occupauit, age ineamus inter nos amicitiam, & mihi filiam tuam in uxorem trade, ego tibi gener ero, donaque ipsi & te digna dabo. Cui respondet Ptolomæus in hanc sententiam: Felix dies, qua tu in maiorum tuorum terram reuersus es, & regni solium adeptus es. Itaque faciam quæ scribis, sed Ptolomaidem venias ut congregiamur, & ego te ut postulas, generum meum faciam. Quibus verbis coniugii promissionem contineri dubium non est. Ita Pausanias Xerxis filiam petit in uxorem per epistolam ad patrem datam. Pausanias Spartæ Dux istos quos armis cœpi conciliandi tui gratia, missos facio, habeoque in animo (si tua fert voluntas) filiam tuam in matrimonium ducere. Cui Xerxes respondit: Et ob viros, quos mihi trans mare ex Bizantio saluos esse voluisti, habetur tibi gratia, nunquam domi nostræ dolenda, & verba tua mihi probantur, ac te neque nox, neque dies

dies remoretur, vt remittas quicquam eorum quæ mihi polliceris. Thucydides *libro primo*. Honorii coniux Claudiano Poetæ, cuius elegantissima exstant opera, vxorem per epistolam despondit, vt ipse testatur *in epistola ad Serenam*, his verbis.

Atq; vtinam sub luce tui contingeret oris
Coniugis & castris & solio generi,
Optatum celebrare diem, me iungeret auspex,
Purpura me sancto cingeret aula thoro.
Et mihi quam scriptis desponderat ante puellam,
Coniugis ipsius pronuba dexta daret.

Item:

Inflexit soceros, & maiestate petendi
Texit pauperiem nominis vmbra tui.

Achilles Statius *libro quinto*. Sed & pater tuus non nisi biduo post è Palæstina rediit, missasque à Leucippe patre literas inuenit, altero à discessu nostro die allatas, per quas ille tibi filium spondebat. Interim & hic notandum, quod † supra aliquoties inculcauimus, promissiones de coniugio à parentibus, quoties sponsalia per epistolam contraherentur, factas esse, non à filiabus, vt ex libris Macchabæorum constat. Ita Antoninus Imperator Artabani Regis Parthorum filiam per epistolam à patre petiit, cuius hæc erat summa, vt Herodianus refert *libro quarto*. Cupere se Regis filiam in vxorem, cum princeps sit, & principe procreatus. Itaque haud decorum esse priuati cuiusquam fieri generum, sed Reginam ducere, & quidem filiam magni Regis. Parthus acceptis literis primo quidem abnuere, quod diceret Romano minime conuenire barbarum matrimonium. Nullum enim inter coniuges fore animorum consensum, qui neque lingua congruerent, & victu habituque inter sese dissiderent, Romæ esse patricios multos, quorum ille filias ducere posset, sicut in Persia Arsacidas. Nihil etiam causæ subesse cum alterutrum genus adulterari debeat; atque ita has nuptias aspernatus est. Sed cum petendi finem nullam faceret, & acrius instaret, donisque & iureiurando fidem studii sui & amoris firmaret, assensit Rex, & ei filiam in matrimonium promisit, & statim generum appellauit. Antoninus ad Regem proficiscitur, simulans se nuptias contrahere velle. Et Regem nihil minus metuentem sub specie matrimonii contrahendi inuasit, regnumque Persicum depopulatus est. Quamuis Xiphilinus eum hac de causa in Parthos exercitum duxisse scribit, quod Artabanus ei filiam, quam desponderat vxorem dare noller. Idque quod compertum haberet, Antoninum quidem verbo nuptias expetere, reuera autem regnum Parthorum affectare. Sed & nostra ætas exempla vidit consimilia.

Nam & matrimonium inter Cæsarem Maximilianum & Caroli ducis Burgundiae filiam etiam per literas contractum fuit. Inter Maximilianum
Ducem

Ducem Austriæ, & Carolum de coniugio habita fuerunt colloquia, & tandem filia sua manu, iussu patris epistolam conseripsit, cuius hæc erat summa: se obsecutum patri coniugium promittere Duci Austriæ, seque matrimonium incertum consummare paratam esse, ea ratione & modo, prout patri placeret. Quam epistolam patri Maximiliano misit pater ipsius filię manu scriptam, & præterea annulum, cui inclusa erat gemma Adamas. Mortuo patre filia interrogata, num literas sua manu scripsisset, fatetur se scripsisse & annulum dedisse. *Comin. xus capite quinquagesimo septimo, & cap. 116. & 117.* Gallice: quelle auoit eserit les dites lettres bar le vouloir & commendement de son seigneur & pere & enuoye le dit diamant & qu' elle aduouoit le contenu. Apud Eherhardum consimilis extat facti species *consil. 178.* de puella quæ adolescenti coniugium promisit, his verbis: Non volo alii nubere nisi tibi. Et postea illam promissionem literis datis confirmauit, in quibus hæc verba continentur. Etiam si sponsus aliter sentiat, se tamen fidelem permanfuram, & sponsum vt ei in amore respondeat hortatur. Idque quod inter eos vinculum sit indissolubile. Vnde colligit Euerhardus promissum esse coniugium, & sponsum ad matrimonium consummandum cogendum esse. Et apud Zasium *consil. 9. & 12. matrimon.* vbi quidam literas amatorias ad puellam dedit in hanc sententiam. Ego annulum mitto in signum certissimum, me nullam aliam præter te in vxorem ducere velle. Quam virgo accepit, & in eam promissionem consensit statim, præsentem matrem & sororibus. Zadius respondit, matrimonium vel sponsalia contracta esse. Germanice ita sonant: Ich schick dir hienit einen Ring/ zu einem gewissen Zeichen meiner rechten vnd ehrlichen liebe vnd damit auch/ vnd keine andere/ zu meinem Eheweib zu haben/ vnd auch hienit zu vermählen vnd zunehmen.

§. 21. S Y M M A R I A.

- 1 Matrimonium vt per epistolam contractum censeatur quæ requirantur cautiones?
- 2 Consensus non expressus aut declaratus matrimonium non facit.
- 3 Cogitatio in mente retenta nihil operatur.

1 **V**T autem † matrimonium per epistolam contractum censeatur, hæc cautiones requiri scribunt Dd vt is qui literas accepit, statim respondeat, velle se eam vxorem, atque ita animum suum consensumque declaret. *l. hoc ita, de sponsal.* Nam si literis redditis taceat, nullum videri contractum matrimonium, etiam si illi cordi sint nuptiæ. Nam ore consensum exprimere debet *c. ex te, de sponsal duorum.* & consensus verbis vel aliis adminiculis, quæ vice verborum funguntur expressus matrimonium facit, *c. tua, de sponsal.* Idque vel literis ad eum datis qui eius coniugium expetit, quod Ptolomæum fecisse, item Artabanum supra ex libris Macchabæorum & Herodiano notauimus: vel vt suam hac de re voluntatem animumque coram aliis declaret & consensum explicet. Archidiaconus. *c. final. cap. sufficiat, 28. q. 2. & c. final. Zadius consil. matrimon. 11. Num 15. de procurat. lib. 6. & Iannes Andreæ, Nouell. in 2. colum. & Geminianus d. c. final. Alexander consil.*

146. volum. 4. Archidiaconus. 30. q. 5. c. nec illud. Nam si taceat & neminem de suo consensu certiores faciat, nulla contracta esse sponsalia. Nam consensus ¶ non expressus aut declaratus matrimonium non facit, *cap. tua, extra de sponsalib.* Species facti est in consilio Zali de puella quæ promissionem factam non tantum verbis, sed etiam signis acceptauit, nimirum rescribendo & munera quædam pretiosa mittendo *d. consil. 1. num. 34.* Et cogitatio in mente retenta nihil operatur. Deinde, et si in contractibus qui consensu perficiuntur, simul & quasi in eodem instanti partes conuenire debeant, ut supra late tradidimus, & *cap. 1. explicauimus*; tamen quoties per nuncium vel epistolam inter absentes contrahitur interuallum, & spacium aliquod requiri necessario pro ratione loci & distantia, & quidem tantum, quo propter intercapedinem negotium expediri & absolui, hoc est, ut literæ perferri tradi, rescribere & renunciare possit, quid animi habeat nemo non videt. Quod etiam Geminianus *c. final. de litis contestat* sequitur lib. 6. Quod licet consensus simultaneus esse debeat, & eodem tempore expressus, tamen sponsalia recte contrahi, si vir hodie consentiat, & mulier cras vel perendie. Idque fieri necesse est, ubi per epistolam sponsalia contrahuntur vel per procuratorem. Interim tamen si quis diem ex die ducat, & procrastinationibus utatur, & post longum interuallum se consentire affirmet, alterum non teneri existimaui, quod ea ludificatione annum vel biennium trahere posset alteruter, antequam voluntatem suam declararet, quod iniquum esset. Itaque acceptis literis statim voluntatem suam declarare debebit is qui eas accepit, vel rescribendo, vel coram aliis ad eam rem corrogatis, ut sponsalia firma sint, ita enim simul consensus expressus censetur. Qua de re latius *Dd. l. de contrah. empt. & l. consensu, de action. & obligati.* Neque hic requiri existimo, ut nuncius sciat, quod sit literarum argumentum vel tenor, modo alias de puellæ consensu constet.

§. 22. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia an contracta sint si eum qui literas dedit facti pœniteat, & antequam responsum accipiat voluntatem mutet?
- 2 Ioannis Andree opinio refertur & improbat.
- 3 Ioannis de Imola opinio refertur & reprobatur.
- 4 Auctoris opinio.

Sed hic rursus queritur, si eum ¶ qui literas dedit facti pœniteat, & antequam responsum accipiat voluntatem mutet, an nihilominus sponsalia vel matrimonium contractum sit? *Gloss. in cap. nec. illud 30. q. 5.* respondet nulla videri contracta sponsalia, quia requiratur consensus utriusque & perseverantia, hoc est, in proposito stabilis & perpetua permanens. Sed ea sententia veritati & æquitati non est consentanea ideoque latius discutienda. Nam si licet ei qui literas dedit voluntatem reuocare, nemo non videt ludibrium haberi mulierem ad quam scripserit, & cui promittit matrimonium. Quod fieri non debet in re tanti momenti

v V

ad

ad quam summa cum deliberatione accedendum esse supra diximus. Deinde quod semel placuit displicere non debet. Et leuitas summa est, aliquam per literas in vxorem petere & inuitare, & antequam illa respondeat aut respondere
 2 possit animum mutare. Propter ꝑ has difficultates & absurditates Ioannes Andicæ huic malo remedium quærere conatur & vult, vt fiat ratificatio domini constituentis. Sed ne sic quidem medicinam facit. Nam si quid pœniteat eum qui procuratorem constituat antequam ratificet? Itaque ratificatio hic frustra
 3 adhiberetur. Itaq; Ioannes ꝑ de Imola tutius esse scribit si partes præsentes ratificarent. Quod si verum est sequitur per procuratorem aut literas nulla posse contrahi sponsalia, quæ certitudinem habeant. Itaque vt simpliciter, quod
 4 sentio dicam ꝑ mihi hæc non probamur, qui existimo viri boni esse, id quod quis scriptis vel verbis promiserit reipsa præstare debere, neque audiendum esse si dicat se non perseuerasse in proposito. Nam hoc viro bono indignum est, & leuitatem arguit. Vide *consilium decimum tertium matrimoniale* Quietæ Cardinalis Germanorum. Erasimus inter eas hanc quæstionem refert, quæ multum habet ambiguitatis, vbi per literas aut procuratorem inter absentes contrahitur matrimonium si qui mandarat prius mutet sententiam, quam ille contraxerit cum puella aut illa per literas responderit.

§. 23. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia an per epistolam probentur.
- 2 Epistola fidem facit contra eum qui illam scripsit etiamsi dato careat.
- 3 Epistola non habens sigillum quid probet.

1 Sed, an ꝑ per epistolam sponsalia probari possint, quæritur? Et dicendum probari posse. Nam epistola ꝑ confessata fidem facit contra eum qui illam scripsit. Dd. l. admonendi, de iureiurand. l. publice, §. finaliter ff. de indebit. etiamsi die, loco, consule, vel vt nostri loquuntur, Dato careat nihilominus obligat & probat contra scribentem. Qua de caussa Maximilianus literas puellæ Caroli Ducis Burgundiæ filiæ manu scriptas asseruandas recte putauit quod sponsalia iis plene probari possent. Probatio autem per epistolam firmitior erit si sigillum
 3 authenticum habeat, Dd. l. si qua per calumniam C. de Episcop. & Cleric. Quod ꝑ si sigillum nullum habeat aut negatur eius esse qui scripserat, ad comparitionem literarum decurrendum est. Corazius libro 3. cap. 2. *Miscellaneor. consil. matrimon. Germanico* 13. num. 26.

§. 24. S V M M A R I A.

- 1 Matrimonium an ex eo conuinci possit, quod vir & mulier in literis vel instrumentis blande sese coniuges nominant?
- 2 Epistola à coniugibus emissæ vicem instrumenti obtinet.

3 Titulo

- 3 Titulo tenus multa dicuntur quæ aliter sese habent.
 4 Nominatio vxoris vel mariti quid operetur.
 5 Sponsam quam esse ex eo non conuincitur si adolescens literis ad puellam datis eam sponsam nominauerit.

ILLud etiam controuerti solet, an ꝑ eo, quod vir & mulier in literis vel instrumentis blande sese coniuges nominant conuinci possit inter eos esse matrimonium. Et quidem existimarunt posse argumento à simili ducto, quod dominus si apud acta seruum filium nominauerit, cum liberum faciat. *l. vnic. Cod. de libertat. latin. tollenda.* Et Baldus *consilio ducentesimo nonagesimo sexto.* Vocatio ꝑ vxoris est signum & testimonium matrimonii contracti. Deinde quod epistola à coniugibus emissa vicem instrumentorum obtinet. *l. final. de probation.* Sed contra sentiunt Doctores hac appellatione blanda sponsalia vel matrimonium non probari, quos secutus Corazius *libro tertio Miscellaneorum capite quarto.* Nam etsi hæc nominatio præsumptionem aliquam gignit, inter personas æquales *cap. dicit, 32. quæstion. 4.* (cum inter æquales matrimonium non præsumatur nisi interueniant instrumenta dotalia) tamen probationem plenam non inducit. Itaque si literis datis ad ancillam eam sororem nominauero, inde tamen non efficitur eam meam reuera esse sororem, aut ius vxoris consequi, *l. non epistolis, Cod. de probation.* Nam ꝑ titulo tenus multa dicuntur quæ aliter sese habent. Quo spectat illud Martialis *lib. 3. 5. Epigrammat.*

Cum voco te dominum noli tibi Cinna placere.

Sape etiam seruum sic resaluto meum.

Idem lib. 1. Epigrammat. 157.

Cum te non nosses Dominum Regemq; vocabam:

Cum bene te noui iam mihi Priscus eris.

Interim tamen nominatio ꝑ vxoris vel mariti hoc operatur vt testes alioqui inhabiles, his & aliis adminiculis concurrētibz habiles fiant. Nā testes alioqui inhabiles habiles fiunt ratione adiuncti, hoc est, adminiculorum concurrentium. Decius *consilio 133. column. 3.* Crotus *tractatu de testibus. Angel. consil. 1.* Ex his efficitur ꝑ si adolescens literis ad puellam datis eam sponsam nominauerit, ex eo non conuinci posse eam sponsam esse, sed alias requiri & quidem pleniores probationes. Idque ob eas, quas supra adduximus, rationes.

CAPVT X.

- §.1. Sponsalia publice constitui debere non clam, quæ clandestina Doctores vocant & duplicia sunt.
 §.2. Cur publice hoc est coram testibus sponsalia incunda sint.
 §.3. Apud omnes pene gentes id receptum esse.

vV 2

§.4. Iure

- §. 4. Iure Canonico sponsalia clandestina non probari sed tamen non rescindi idque inter personas, quæ sui iuris sunt tolerari posse.
- §. 5. Cur sponsalia clandestina prohibita sint?
- §. 6. An iusiurandum deferendum sit auctori neganti sponsalia clandestina?
- §. 7. An sponsalia clandestina inter personas, quæ sui iuris sunt inita, valida sint, si chirographis contrahentium manu exaratis probentur?
- §. 8. De pœna eorum, qui clandestina sponsalia contrahunt.
- §. 9. De clandestinis sponsalibus, quæ personæ alieno iuri subiectæ clam constituunt.
- §. 10. Si ad promissionem accedat concubitus vitiatam ducere cogendum, qui vitiauit multis de causis.
- §. 11. Refutatio eorum, qui vitiatam ducendam non esse, statuunt.
- §. 12. Quid si paupercula vitiata sit fide data de coniugio.
- §. 13. Quid si nobilis vitiarit fide de coniugio data.
- §. 14. An pater ei, qui filiam vitiauit fide de coniugio data etiam inuitus dare cogatur?
- §. 15. An clandestina sponsalia publicis præferenda sint?
- §. 16. An quis impune bina sponsalia contrahere possit?
- §. 17. An sponsalia publica antepōnda sint clandestinis, quibus accessit concubitus?
- §. 18. Si is, qui vitium intulit, inficias eat se nuptias promisisse, ad iusiurandum decurrendum esse.
- §. 19. Quid si vir, qui iurauit se coniugium non promisisse, postea alia ducta se peierasse fateatur.
- §. 20. Si quis puellam fide de coniugio clam data vitiauit & postea aliam domum duxit subsequuta benedictione & nuptiis celebratis.
- §. 21. An mulier compressa & relicta à viro, qui iurauit, aliam sibi conditionem querere possit, etiam si constat virum peierasse.
- §. 22. Si quis bina sponsalia palam contraxerit vtra præferenda?
- §. 23. An si prima moriatur cui promissum est matrimonium sponsalia cum secunda inita conualecant.
- §. 24. Si quis bina sponsalia contraxerit, iurata & iniurata vtra sint præferenda.
- §. 25. An matrimonium primo promissum secundo per concubitum & nuptias consummato præferendum sit?
- §. 26. Quæstio in Consistorio Slesuicensi agita.
- §. 27. An si alteruter contrahentium sciat eum cum quo contrahit sponsalia sponsum vel sponsam esse.
- §. 28. Quid iuris si quis primæ promittat coniugium verbis præsentibus fide prolatis, & deinde secundæ ex animo iuratus accedente copula.

§. 29. Si

§. 29. Si quis primæ coniugium promissit verbis de futuro & eam compressit non animo mariti & postea aliæ fidem dedit verbis præsentis temporis.

§. 30. Si quis pendente lite cum prima sponsa, sponsam secundam benedictione subsecuta domum ducat.

§. I. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia publice debent contrahi.*
- 2 *Sponsalia publica quæ.*
- 3 *Sponsalia clandestina quæ dicantur.*
- 4 *Nuptiæ clandestinæ quæ dicantur.*
- 5 *Sponsalia clandestina duobus modis accipiuntur.*

HActenus explicauimus, quid sint sponsalia, quibus verbis ea contrahantur & per quas personas. Nunc quo ritu & solennitate ea peragantur dicendū est. Et quidem sponsalia testato, hoc est, testibus adhibitis & publice contrahi debent. Vnde & sponsalia publica dicuntur, quæ palā corā pluribus testibus fide dignis constituuntur. E contra clandestina sunt, quæ nullis adhibitis testibus inter virum & mulierem clanculum contrahuntur à voce clam sic nominata, quod furtim & occulte fiant. Vnde & nuptiæ clandestinæ nominantur, quæ omissis solennitatibus coeunt. Quales sunt in nostris Ecclesiis trinundina denunciatio, sacerdotis benedictio *cum inhibitis*, &c. Sed nos hoc loco de sponsalibus publicis & clandestinis non de nuptiis agimus. Quæ duobus modis accipiuntur. 1. stricte & proprie, quæ nullis adhibitis testibus inter virum & mulierem, & quidem sui iuris contrahuntur. 2. ἐν κλάτῃ appellamus clandestina sponsalia, quæ sine auctoritate parentum contrahuntur inter eas personas, quæ sui iuris non sunt, sed in potestate *παιδῶν*. Idque siue vterque siue alteruter tantum sit in potestate parentum siue præsentibus testibus siue clam. Nam & hæc clandestina sponsalia Theologi recentiores nominant non proprie sed large sumpto vocabulo, quos nos tanquam bonos authores sequimur: ita clandestina sponsalia appellantur constitutione Regis Friderici I I. quæ siue parentum, siue eorum quæ parentum loco sunt consensu constituuntur.

§. 2. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia cur publice ineunda sint?*
- 2 *Sponsalia & nuptias palam faciendas Ethnici etiam statuerunt.*
- 3 *In sponsalibus contrahendis testes adhiberi soliti.*
- 4 *Nuptias incestas palam faciens errore & ignorantia ductus fecisse præsumitur.*

EThi autem solus consensus sponsalia & nuptias constituit, tamen cum omnia in Ecclesia Dei fieri debeant *ἐν τῇ κτῶς*, honestas ipsa & decori ratio

postulat, vt sicut alii magni momenti actus ita & hic contractus adhibitis & corrogatis propinquis & testibus & autoritate eorum, in quorum potestate sunt, incatur, tum quod nulla sit conuentio aut obligatio, quæ maiorem deliberationem aut consultationem requirat, cum matrimonium sit coniunctio & communicatio animæ corporis & bonorum, quæ omnia hoc vinculo in vnum coalescunt, tum quod ea, quæ clam inter virum & mulierem aguntur turpitudinis suspicione laborant, imo dolo inita præsumuntur. Gloss. & Bald. *C. de interdict. matrimon. &c.* Vnde recte ille apud Plautum. Malus clandestinus est amor, damnum est merum, & hominibus male de nobis sentiendi & loquendi occasionem præbent, γλώσσα δ' ἀνδράπων φιλοκέρταμός ἐστιν, vt aut Musæus. His de causis & vt clandestina omnis videretur suspicio recte leges sponsalia, quæ clam & furtim fiunt improbant cum nihil aliud sint quam vitiorum & voluptatum illecebræ. Quo spectat illud Catulli

Parcite huic iubeo seu vir seu fœmina fias,

Obuia calari vult sua furta Venus.

- 2 Qua de causâ † etiam Ethnici naturam ducem secuti palam sponsalia & nuptias faciendas statuerunt. Quod eleganter Demosthenes explicat in *Oratione in Oenotorem* his verbis: Neque enim in tali contractu quisquam nullos testes adhiberet. Imo his de causis & nuptias celebramus & maxime necessarios inuitamus, quod non res levis agatur, sed vita sororum & filiarum alienæ fidei committitur, quæ vt in tuto collocetur summa cura providemus. Quo spectat illud Euaristi Papæ 30. *question. 5. cap. 1. & sequen.* Non aliter legitimum sit coniugium nisi à *xeiois* vxor petatur & à parentibus & propinquiorebus desponsetur. Quod, vt dixi, clandestina omnia odiosa sint, ideoque veteres negocia magni momenti, non in occulto, sed in maxima frequentia populi peragi & expediri voluerunt. Ita emancipatio fiebat quinque testibus præsentibus & libripende, teste Theophilo *institut. Alexander ab Alexandro*. Et in
- 3 sponsalibus contrahendis & ritu, quo mulier conueniebat in viri manum decem testes adhiberi solitos ex Ambrosio colligitur *libro ad virginem lapsam capit. 6.* hic verbis. Si inter decem, inquit, testes confectis sponsalibus nuptiis consummatis, quævis fœmina coniuncta mortali sine magno periculo adulterium, &c. Vlpianus in *fragmentis tit. 9.* Parre conuenitur in manum certis verbis & decem testibus præsentibus. Ita & diuortia rata non erant, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis præter libertum. Et Plato non vult fideiussiones ratas esse nisi quis palam fideiubeat, & coram tribus testibus si summa sit citra mille drachmas: si vltra mille drachmas, quinque vult testes adhiberi. *lib. 12. de legibus*. Ita Booz decem adhibet testes vt paulo post dicitur. Idque etiam in acta referebatur *l. nullum, Cod. de diuort. & repud.* Et testamentis septem testes adhibendos leges præcipiunt. Quanto magis in fœdere hoc sacrosancto & indissolubili, vt de facultatibus quæstio non est sed vita liberorum nostrorum alienæ fidei committitur bonorum virorum testimonium adhiben-

hibendum est. Nam quæ publice transiguntur, bona fide contrahi creduntur. Quintilianus libro 5. institut. cap. 10. Vt si dicam bona mente factum ideoque palam, mala ideoque ex insidiis noctu & in solitudine. Ita clandestinæ nuptiæ odiosæ sunt & plenæ suspitionis, palam celebratæ omni culpa vacant, l. ult. de ritu nuptiar. Ideoque lib. 6. Achilles Statii amatoriarum, ita Clitipho argumentatur. Confidebam, inquit, argumentis conuicturum me nequaquam mœchum esse propterea, quod palam nuptiæ factæ sunt. Et Hypsipile apud Ouidium Iasoni exprobrans se desertam.

Non ego sum furtim tibi cognita, pronuba Iuno

Adfuit, & sertis tempora vinctus Hymen.

quasi dicat, nuptiis legitimis tibi sociata sum. Adde quod etiam † nuptias inceltas palam faciens errore & ignorantia ductus fecisse præsumitur & quodammodo excusatur, secus si clam id fecisset, nam dolo id fecisse præsumitur. l. si adulterium §. iidem Pollioni, in verbis utique si error, Cod. de incestis nuptiis. Et vitandæ suspitionis causâ solennitates illæ celebritatesque nuptiarum in vsum vitæ apud Romanos deductæ fuerunt, de quibus in l. donationem, & l. à Caligato Cod. de nuptiis, vt hac ratione toti vrbi innotesceret, maritum & vxorem palam, hoc est, in conspectu totius populi coniunctos esse, eosque qui ex iis nascuntur liberos esse ex legitimo matrimonio conceptos. Quibus obiici non potest, quod apud Calphurnium Flaccum declamation. 44. obiicit. Non est, inquit, filius tuus, nuptiis enim solennibus non est natus. Et quod pater raptori diuiti obiicit apud Senecam declamat. vltim. lib. 8. Delicatus diues, inquit, qui etiam inter naufragia amare potest matrimonii celebritatem remoto angulo ruris abscondit. Et Nausicaa Alcinoi filia apud Homerum Odys. lib. 6. Ego, inquit, vehementer irascerer puellæ, quæ patris matrisve iniussu ante nuptias, manifestas alienis miscetur viris. Et apud Apuleium Venus ratiocinatur, non esse legitimas nuptias inter Cupidinem & Psychem, quod res acta sit furtim, sine testibus patre non consentiente. Apud Musæum queritur Ero se non posse palam legitimis nuptiis coniungi Leandro, quod parentes non consenserint. ἀφ' αὐτῶν δὲ συνάμεθα γάμοις ὑπαισι πελάσσαι ὃ δ' ἐμοῖς τοκέσιν ἐπέναδεν. Et furtiuum cubile appellat Theocritus sponsalia clandestina Idyll. 27. ἀνίστατο φωέοις δ' ὄνυ. Confur- git lectus furtiuus. Et furtiuæ nuptiæ.

§. 3. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia & nuptiæ apud omnes gentes palam fiebant.
- 2 Sponsalia apud Germanos inter pocula fiebant.
- 3 Sponsalia etiam apud Barbaros publice contrahuntur, & quidem in templo.

Quibus de causis veteres † Hebræi, Græci, & Romani, & reliquæ gentes, quæ sapientiæ laude claruerunt sponsalia & nuptias palam fieri voluerunt
clan-

clandestinas nuptias & in solitudine factas damnarunt, Booz Rutham ducturus decem senatores in curiā corrogauit, qui testimonium ferret, se omnia bona Elemelechi acquisiuisse & Ruthā Moabitidem Machlonis viduam in vxorem duxisse. Vos, inquit, hodie testes eritis. *Rutha cap. 4.* Idem ex Philone Iudæo colligitur in *lib. de legib. specialib.* Sponsalia, inquit, non minus quam nuptiæ valent, quando in solenni amicorum conuentu viri & mulieris nomina inscribuntur tabulis. Eumque morem Iudæos semper retinuisse ex Pandectis eorum constat. Verba supra adscripsimus. Mulier despondetur vel arrha interueniente vel scriptura vel concubitu [*fehtol deideka*] hoc est, omnia præsentibus testibus peragi debent. Apud Græcos id vſitatissimum fuisse argumento sunt illa, quæ nos ex Demosthene annotauimus. Quod & ex Demostenis *oratione contra Eubulidem* patet. Verba hæc sunt. Protomachius pauper erat. Cum autem puella locuples hereditate, ad eum venisset, elocaturus matrem meam Theocrito patri meo familiari suo persuadet vt eam ducat. Sic despondetur patri meo mater per Timocratem Melitensem, præsentibus vtriusque patris & aliis testibus. Item primum vobis testes adducam, qui adfuerunt cum mihi Polyeuctus despoderat filiam 40. minis promissis. Item in *Oratione in Spudiam.* Sed & Romanos eandem rationem secutos esse Plinius *lib. 1. epistolarum* innuit, cuius verba hæc sunt. Nam si quem interroges hodie quid egisti? responder, officio togæ virilis interfui, sponsalia aut nuptias frequentavi. Idque vtplurimum fiebat amicis ad conuiuium inuitatis & commellationibus adhibitis. Conuiuium autem sponsæ pater præbebat, vt ostendunt verba Ciceronis *ad Atticum*, Crassipedi sponsalia dedi cui conuiuium Quintus tuus defuit. Et apud Statium *lib. 2. Thebaid.* Adrastus filias suas despondit, amicis ad conuiuium inuitatis. Quo spectat illud Senecæ. Surgā ad sponsalia quia promisi, etsi non concoxerim, sed non si febricitauero *lib. de benefic.* Ita Octavius Cæsar, Antonius & Pompeius, cū vna cœnarent & de pace agerēt, Pompeii filia Libonis neptis despōsa est Marcello nepoti Antonii Cæsaris sororis filio. Appian *lib. 5. de bell. ciuil.* Africanus itē Scipio filiā suam Gracho despondit, cum Senatus in Capitolio cœnaret, suntq; spōsalia in publicum solenne facta, vt Liuii verbis vtat. *lib. de bello Macedonic.* Sed & † Germanorum mos fuit vt de rebus aliis ita & de sponsalibus inter pocula decernere, vt refert Tacitus *libello de moribus Germanorum.* Verba quia elegantissima sunt adscribenda putavi Sed & de reconciliandis inuicem inimicis & iungend's affinitatibus & vlciscendis principibus, de pace denique ac bello plerumq; in conuiuiis consultāt, tanquam nullo magis tempore ad simplices cogitationes pateat animus aut ad magnas incalcescat. Gens nec astuta nec callida aperit adhuc secreta pettoris licentia ioci. Ergo detecta & nuda omnium mens postero die retractatur & salua vtriusque temporis ratio est. Deliberant dum fingere nesciunt. Constituunt cum errare non possunt. Quod etiam Alexander ab Alexand. notauit. Et ne quis hunc morem tanquam barbarum damnet, idem de Persis refert Herodotus & Strabo, qua de re infra latius. Idq; adhuc hodie in plenisque Germaniæ locis

locis obtinet, vique adeo vt vulgus existimet, sponsalia non recte inita esse nisi pocula & comestiones accedant. Atque ipsum conuiuium sponsalia appellat, quod & Cicero fecisse videtur: sponsalia Crassipedi dedi: sed longe falluntur. Nec enim conuiuium sponsalia constituit sed necessarij & propinqui inuitantur quo sponsalibus intersint, eaque rite peracta esse testes sint, vt ait Plutarchus vt postea rebus bene constitutis & absolutis sese oblectent, & hilares præbeant conuiuij paratur. Est enim vt ait Plutarchus, ἡ τεράπευα ὡς ἐν τοῖς μάλιστα φιλόποιος. Quod tamen de substantia contractus non est. *c. 1. de sponsal.* vbi Pontifex statuit in sponsalibus verba spectanda non ritus aut cōsuetudines regionis, quos quæque peculiare habet. Ideoque non magnopere curandum, quid Franci, quid Saxones sequantur, &c. In primitiua quoque Ecclesia sponsalia in præsentia amicorum ab vtraque parte inuitatorum inita esse, *ex c. nostrates* colligitur 30. q. 5. in verbis: Postquam arrhis sponsam sibi sponsus per digitum fidei annulo insignitum desponderit dotemque vtrique placitam sponsus ex scripto coram inuitatis ab vtraq; parte tradiderit. Postremo sponsalia palam constituenda sunt, ea de causa tum quod clandestina omnia & solitudo præsertim in sponsalibus contraheudis suspicione laborat vt iam explicatum est, tum, quod ea litibus & periuriis materiam præbeant ideoque merito damnandæ. Nam vt experientia testatur, sæpe vir mulierem blanda oratione & sollicitando allicit & permouet vt fidem furtim & clanculum det nunquam datura si coram amicis res & palam ageretur. Paulo post re bene perpenſa alterutrum facti pœnitet, neque sese extricare aliter potest nisi inficias eat & peieret. Quæ de causa sponsalia etiam prohibenda censet Bonauentura *distinct. 27. q. 5.* His adde, quod coniugium sit ordo societatis humanæ publicus & actus publicus, & qui palam coram Ecclesia suscipi, acceptari & expediri debet; æquum est igitur vt & is publice inchoetur & constituatur adhibitis testibus qui iudici fidem facere possint. Cum vt Deus ipse affirmat, in ore duorum & trium omne consistat testimonium. Vbi autem duo clam & in remoti iuris angulo, vt ille inquit, sibi mutuo fidem dant & coniugium promittunt, nemo pro certo affirmare potest, vtrum reuera promissio facta sit, cum vir & vxor, & qui hos in plerisque imitantur, sponsus & sponsa vnum sint corpus & vno ore loqui videantur, ita vt illorum testimonio parum aut nihil tribuendum sit, neq; de matrimonio aliquid statui possit. Quam ego rationem Theologis placuisse video. Ergo quo his incommoditatibus occurratur & vt coniuges publicum testimonium habeant, quod non tantum ad honestatem & tranquillitatem pertinet, sed etiam conscientiam in rebus aduersis erigit & consolatur palam sponsalia ineunda sunt. Et in eo veteres tanquam bonos authores imitabimur, qui, vt supra demonstraui, fas esse non putarunt vt puellæ semetipsas desponderent, tantum abest, vt clam nullis adhibitis testibus quicquam de se promittere possent. Nam & sponsalia etiam testibus præsentibus inita leuitate & malitia contrahentium in dubium vocari videmus vt recte illud Plauti ad nostra tempora accommodari possit.

*Hac atas non multum fidei gerit,
Tabula notantur, adsunt testes duodecim.
Tempus locumq; scribit actuaris,
Tamen inuenitur Rhetor qui factum neget.*

Itaque apud Terentium Phormio recte sibi prospicere cupiens, testes adhibet vt ex his verbis colligitur:

*Argentum, inquit,
Hoc temere nunquam mittam ego à me,
Quin testes adhibeam cui dem & quare dem,*

- 3 *Commemorabo.* Atque ea in re haud scio an homines barbari etiam hodie Christianis sint anteponendi, vt Persæ, Afri, apud quos omnia sponsalia publice contrahuntur, & quidem in templo. Nam pater despondens filiam viro, templum ingreditur quo sponsus & sponsa conueniunt. Comitantur eos patres, & genere proximi acceruntur. Notarii duo qui pacta dotalia omnib. presentibus conscribunt. Ioan. Leo late in *descriptione Africa*, & alii, qui Palæstinam & Turciam peragrarunt, qui & hoc addiunt, apud iudicem quem Cadin appellant sponsalia omnia contrahi & pacta sponsalia conscribi. Idque pro lege statuendum esse Erasmus monet, ita enim fore, vt cōtrouersia, quæ ex verbis presentibus & futuris nascuntur, magna ex parte tollantur, nimirum si procures Ecclesiæ dignarentur statuere nullum matrimonium prius esse ratum, quam apud Magistratus ad hoc designatos adhibitis testibus clare conceptis verbis uterque sobrius ac liber alteri condicat coniugium, eaque verba scripto seruentur, & vt matrimonium non sit, donec apud iudices & testes à sobriis ac liberis solennibus verbis declaratus sit matrimonialis consensus, vt Erasini verbis utar.

§. 4. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia clandestina ius canonicum non probat.*
- 2 *Coniugium se clam promississe si quis sui iuris fateatur & tamen dicat se non teneri quod clam promiserit & quod eum facti poeniteat an sit audiendus.*
- 3 *Constitutio Friderici I. Regis Dania.*

1 **S**ed nec ius canonicum sponsalia clandestina probat, idque ex eo colligitur, quod eos, qui clam sponsalia ineunt grauitè peccare & culpandos esse vñ ore affirmant, *cap. final. de clandestin. desponsat. c. aliter 20. quest. 5. Panormitan. c. 1. de clandest. desponsat. Bonauentur. distinct. 27. q. 5.* Item quod magistratus ea prohibere possit. *Panor. c. cum inhiberi. de clandest. despons. propter eas, quas modo attulimus rationes, & quod omnia clandestina suspitione laborant.* Ita electio clam facta nulla est, *cap. quia propter, de elect. & cap. final. eod. T. lib. 6.* Et collatio beneficii clam facta suspitione non caret. Interim tamen sponsalia eam ob causam quod clam inita sunt, non infirmari *dd. sentiunt*, quamuis non sint absque peccato, vt Bonauent.

inuentura loquitur. Quæ spectat vox illa, clandestinitas sola non viriat matrimonium. Quum ego tum demum veram existimauerim, si persona sui iuris, hoc est, qui in *xveiw* potestate non sunt, quales sunt viduæ & virilis sexus personæ parentibus aut tutotibus non subiectæ, matrimonium promiserint clam, eamque promissionem libera voluntate coram testibus profiteantur & reicerent, hoc est, sponsalia quæ clam contraxerunt, ambo in aliorum præsentia publicauerint & rata habuerint. Vel per alia indicia ea probari possint. Dd. Rubrica de clandestin. desponsat. & ibi Alexander cap. si quis §. his ita 30. quest. 5. c. 1. Nam si qui, inquit, in occulto contraxerunt, eundem consensum manifesto profiteantur, tum utique propria voluntas suffragatur, & legitima vota succurrunt ad sancendum coniugium, quod prius occulte fuerat contractum. Quæ verba Petrus Lombardus in sententias suas inseruit libro quarto sententiarum, distinct. 28 & addit. Voluntatem in occulto suffragari, ut fiat coniugium manifesto vero expressum suffragari sanciat & roboret, ut liberum sit Ecclesiæ de hoc iudicare si res postulet. Hoc est, promissio clam aditum patefaciat & viam sternit ad constituenda sponsalia quæ postea subsequente & palam iterata priori clandestina promissione adhibitis testibus roborantur & firmantur. Cuius rei exemplum elegantissimum supra ex historia Ruthæ citauimus. Nam Booz promittit noctu clam se Rutham ducere velle, siquidem eam propinquior ducere nolit. Quæ promissio licet clam facta præcul dubio obligauit Boozum, ut quæ sui iuris viduæ fidem dedisset, quæ & ipsa per se sponsalia contrahere potest ut supra late tradidimus. Sed quia ea alterutrius inficiatione infringi posset, & sponsalia publice constituenda sunt, ea de causa Booz sponsalia noctu & clam inita mane publicat, & adhibitis testibus promissionem factam profiteatur his verbis. Vos testes eritis, me Rutham Machlonis viduam in uxorem accipere. De qua promissione coram testibus facta Ecclesia iudicare potest. Ex quibus efficitur, si quis sui iuris fateatur se ¶ coniugium clam promisisse, & tamen se non teneri 2 causetur, quod clam promiserit & quod eam facti pœniteat, cum audiendum non esse. Sed cum promissionem clam factam profiteatur, teneri existimauerim.

Idque noua constitutione in Saxonia superiori sancitum est; cuius summa est sponsalia clandestina nõ subistere, etiam vno teste præsentem inita, nisi in præsentia vitorum honestorum reiterentur. Rubrica Bam Ehegelöbnuß / §. Wo a ber 3wo Personen.

Huc spectat ¶ constitutio Friderici II. Regis Daniæ, qua cauetur sponsalia 3 clandestina, & scripturas quibus mutuo sibi promittunt coniugium clam vir & mulier non valere neque attendi debere. Item sponsalia clandestina, quæ à personis sui iuris, & quæ ea ætate sunt, ut in sui ipsius traditionem consentire possunt contrahuntur, non vsque adeo damnari, dummodo vtriusque confessione vel aliis indiciis probari possint, ut literis manu contrahentium exaratis, arrhis datis, & similibus argumentis, capite si

quis, §. his ita 30. q. 5. Quo spectant verba Vlpiani *instit. tit. 5.* Iustum matrimonium est, si uterque consentiat, si sui iuris sint, aut etiam parentes eorum si in potestate sint. Nam & Booz laudatur, quod fidem clam Ruthæ datam coram testibus professus est & publicavit & Rutha pudicitia ergo benedicta Domini appellatur, de qua sic scribit vetus Poeta Prudentius.

*Ruth dum per stipulas agresti amburitur aestu,
Fulcræ Booz mœruit, castoq; adscita cubili,
Christigenam fecunda domum & Dauidica regna
Edidit, atq; Dea mortales miscuit artus.*

Ita apud Apollonium Medea petit à Iasone ut promissionem de coniugio & fidem clam sibi datam coram Argonautis testari & publicare velit his verbis:

*At tu per superos, & conscia quæq; tuorum
Numina verborum mihi qua promissa dedisti,
Testare, & nobis hospes precor annue coram,
Me procul à regnis, alio sub sole, paternis
Destitues nunquam, nec defensoribus orbam.*

Cui ille respondet & promissionem iuratus reiterat.

*Esse cœlesti mihi Iupiter Horcæ testis,
Tuq; Iouis coniux, cur sacra iugalia cura,
Victor Iolciacas si quando reuertar ad vrbes,
Tu mihi sub testis vxor iungere patris
Legitime o virgo. Sic Aesone natus Iason
Dixerat, & dextra dextram coniungit amicam.*

Sed ea tamen sponsalia licet publica non caruerunt nuptio quod Medea esset in potestate parentum & rapta.

§. 5. S V M M A R I V M.

Sponsalia clandestina cur prohibita sint rationes adferuntur.

CU ERGO inquit aliquis, sponsalia clandestina prohibentur? Respondeo, quod omnia clandestina suspitione laborant, quod dolo inita presumantur, quod sponsalia aditum patefaciunt ad matrimonium, quod publice contrahendum est, ideoque & ea palam constitui debeant, quod periuriis ansam præbeant, & de nobis male sentiendi & loquendi, quod omnium gentium legibus & institutis publice fieri debeant, idque decoris & honestatis ratio flagitet, quod maximas incommoditates adferant: & quidem has de sententia Doctorum. Quod ubi alterutrius animus immutatus est, alterius confessione iudici fides fieri non possit sponsalia esse contracta. Vnde nec iudex sua sententia sponsalia, quæ reuera contracta sunt, rata pronunciare potest, quod actori non ius sed probatio deficiat *l. duo sunt Titii, de testament. tutelar.* & reus legitimis probationibus convinci non possit *c. iudicantem de clandestin. desponsat.* Quibus deficientibus alteru-

ter

rer absolutus aliam sibi conditionem quærens adulterium committit, vt qui alteri fidem dedit & promisit coniugium, & alteram ducit. Quæ & ipsa adulterii species est, vt suo loco explicabitur.

§. 6. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalia clandestina qui contrahunt peccant.*
- 2 *Sponsalia clandestina neganti an deferri possit iuramentum.*
- 3 *Forma sententiæ.*

QVibus de causis & aliis † recte statuunt Dd. peccare eos qui clandestina sponsalia ineunt, ideoque indignos, qui beneficiis iuris fruuntur. Nam si actor probationibus destituatur, & testem qui adhibitus sit sponsalibus habeat neminem, ne † quidem reo iuramentum deferendum est, sui purgandi causa, sed is pure absolvendus. Panormitan. c. quod nobis, de clandest. sponsat. Idque in Ecclesiis harum regionum obseruatur, vt notat Chytræus in 18. Leuit. Qua de re infra suo loco latius dicetur. Idque in odium clandestinorum sponsaliorum, & quod de occultis non iudicet Ecclesia, c. si quis diu 30. q. 5. Et de his quæ non sunt & non apparent idem sit iudicium. Et ita in Consistorio Slesuicensi iudicatum memini in causa viduæ tabernariæ Husensis, quæ virum bonum aliquot annos hospitio exceperat, & ab eo fidem de coniugio sibi datam affirmabat. Cum testem ne vnum quidem haberet aut indicium vllum promissionis factæ, ille simpliciter absolutus est, & illa ab actione desistere iussâ, & recte. Nam qui rei quodam modo illicitæ & odiosæ operam dat iuris beneficiis frui non debet. Nec enim æquum est clandestina facta & promissa, quæ suspicione fraudis & turpitudinis laborant, iurisiurandi religione extorqueri, vt ex eo quis fructum & commoda capiat. Sententia † autem ita concepta fuit.

In Sachen N. nachgelassener Wittwen Elägerinnen an einem vnnnd N. N. beclagten anders Theils/ die Ehe belangendi so N. Ihr der Witwer sol versprochen vnnnd zugesaget haben: Nach dem die Witwe keinen Zeugen oder andern Beweis/ damit sie solch Ehegelübt anspündig machen können/ fürgebracht/ auch keine offentliche Verlöbnuß hierüber gehalten/ sondern alles in geheim sol geschehen seyn/ dessen doch Beclagter ihr Elägerinnen nicht gestendig. Sprechen wir Superintendens vnnnd verordente des Consistorii für Recht. Weil heimliche Verlöbnuß im Rechten verboten/ Elägerinne auch das geringste nicht fürgebracht womit zubeweisen/ daß einig Gelübt gehalten/ sondern alles von einem heimlichen Handel herfließet/ der vor keinen ehrlichen Leuten geschehen/ daß sie zu dieser Elage nicht befügt, vnd absolviren demnach Beclagten von dieser angestellten Elage/ vnnnd erlauben ihme anderswo seinem gurdünken nach vnd wo es ihme geliebet sich zuuermählen.

Atque hæc tum maxime locum habent, quando ab actore nihil probatum

XX 3 est

est, secus, quando pro matrimonio aliqua est præsumtio aut indicia, quibus iudici fides fieri possit. Text. & ibi notant Dd. in c. mulieri, de iureiuran. & sponsalia ab iis personis, quæ sui iuris sunt contrahuntur, vt à viduis & alijs quæ non sunt in potestate *weior*.

§. 7. S V M M A R I A.

- 1 Sponsalia si probari possint viri vel mulieris manu, chyrographo aut literis exaratis an de iure subsistant etiam clam contracta inter personas sui iuris?
- 2 Lex Geneuensium.
- 3 Friderici Comitis Palatini constitutio.

¶ Sed quid si viri vel mulieris manu † chyrographo aut literis exaratis probari possint sponsalia, an de iure subsistant etiam clam contracta inter personas sui iuris? & dirimenda non existimauerim. Nam sponsalia literis probari possunt, dummodo sint confessata vt Doctores loquuntur. Qua de re paulo ante disputatum est, vnde quæ huc pertinent petenda sunt. Nam quid interest viua voce voluntatem suam declarent, an vero literis scriptis? Quamuis vero reprehensionem acrem mereantur, quod sponsalia clandestina absque peccato contrahi non possint, vt supra tradidimus.

¶ His consentanea est † lex Geneuensium, quæ prohibet ne quis clandestine promittat coniugium, siue pure siue sub conditione, & vt sponsalia à minoribus, qui nunquam matrimonio iuncti fuerunt, contracta nulla sint, cap. 124. Que nulle promisse de mariage ne se face clandestinement sons condition au autrement entre les iennes gens qui ne auront point encores este maries mais qu' il y ait pour le moins deux tesmoins gens de bien & de bonne reputation & qui seachent en quelle autorité se font les promesses autrement le tout sera nul. Quos etiam Fridericus Comes † Palatinus secutus videtur edita constitutione: cuius summa est, eos qui paternæ potestati tutorum vel curatorum iuri subiecti non sunt, sponsalia constituere debere adhibitis vt minimū duobus testibus. Verba hæc sunt.

Wenn Personen so nicht mehr vnter Väterlicher Gewalt oder sonsten bevoormündeter seyn / sich verheyrathen wollen / daß als dann dieselben zu solcher ihrer Eheverlobnuß zum wenigsten zween ihrer nechsten verwante Blutsfreunde oder Schwäger / oder so deren keiner vorhanden / sonst zwe fromme vnd redliche Personen neuuen / mit denen sie im Fall der Noth solche ihre eheliche Verpflchtung notsurffrighlichen vnd rechtmessig mögen beweisen.

Quæ constitutio æquior est & iuri Romano magis congruit, quam Geneuensis, cum hæc ætatis ratione habita prohibeat & concedat sponsalia; illa respectu patris potestatis & *weior* ea probet vel improbet, & reuerentiæ potestatisque

que paternæ maiorem, quam ætatis in nuptiis habendam esse rationem, leges præcipiunt, & æquitas postulat.

§. 8. S Y M M A R I A.

- 1 *Clandestina sponsalia contrahens pœna extraordinaria puniendus.*
- 2 *Friderici Palatini constitutio.*
- 3 *Forma sententiæ.*

SVpra diximus omnium Doctorum consentientes esse sensus, eos qui clam sponsalia contrahunt maxime peccare. Quod si ita est, impune peccare non debet sed pœna extraordinaria coercendi sunt. Itaque mihi valde probatur eiusdem Friderici Palatini constitutio, qua cauetur, si quis aliquem conueniat, quod dicat sibi promissionem de coniugio factam, idque nullis adhibitis testibus vel aliis documentis planum facere & probare possit, & reus absoluator, hoc casu actorem non tantum in expensis condemnandum, sed & pœna arbitraria coercendum esse, propterea quod contra constitutiones clandestina sponsalia inierit. Quæ constitutio æquitatem habet, & Hebræorum, Græcorum, Romanorum, aliarumque gentium institutis est consentanea. Nam & Doctores censent iudicem statuto cauere posse, ne quis sponsalia vel nuptias clam contrahat, Panormitan. cap. cum inhibito, de desponsat. clandestin. argumento l. oratio, de sponsalibus. Vbi dicitur nuptiis prohibitis ea etiam prohiberi quæ ad nuptias aditum patefaciunt.

Sententia ita formatur.

Weil die Witfraw nicht in Abrede ist, daß sie mit obgemeltem Gesellen / welcher das Kupfferschmidt Handwerck bey ihr getrieben / der Ehehalben weitläufftig geredet / ihm auch einen Ring gegeben / Vnd als er inn seine Heymat reisen wollen / seinen Geburts Brief zu holen / vnd folgens / wenn er wiederrumb keime / sie dem Gebrauch nach mit Frehern zu beschicken / auch ein Pferd zur Reise geschickt / aber daß sie ihme die Ehe endlichen vnd schließlichen zu gesaget haben solte / nicht aestehe wil / so hat die Obrigkeit wol Zug ihr den Endt purgationis, dadurch sie ihr Gewissen / daß sie demselben keine Ehe versprochen / reinigte vnd purgierte / aufzulegen.

Nach dem aber auß dem vberschickten Bericht so viel befindlichen / daß des Elägers eigenen Bekandnuß nach / solch Verlöbnuß heimlich geschehen seyn sol / daß doch die Fraw wie obberühret nicht gestendig / vnd aber in der Preussischen Landes Ordnung ausdrücklich vorstehet / daß durchaus alle vnd jede heimliche Verlöbnuß vnbündig vnd Kräftlos seyn / vnd gar miteinander nichts gelten / sondern nach Erkandnuß der Obrigkeit sollen gestraffet werden. Zu dem das die Fraw alt vnd mit solcher Leibes Gebrechlichkeit / so dem Ehepflicht verhindertlich / zu derer Verichtigung sie sich auch erbeut

erbeut beladen ist / vnnd sich keines wegs dem Gesellen ehelich benzuwohnen be-
reden lassen / sondern auch ihr Lebenslang ohne Ehe bleiben wil. So mag sie sol-
cher Vrsach vnnd Vmbstende halben mit dem Ende wol verschonet / auch weiter
nicht gezwungen noch angehalten werden mit dem Gesellen die Ehe zuuolnziehen.
Vnd wurde dem Gesellen sich seiner Gelegenheit nach mit einer andern zuverehel-
lichen billich nachgelassen. Der Frauen aber sol ihrer eigenen Bewilligung nach
sich mit einem andern in Ehe zu begeben nicht verstatet werden. Vnd weil sie sich
gleichwol mit dem Gesellen dermassen in weitläufftige Vnderrede der Ehehal-
ben auch mit Schenckung des Ring geben vnd Pfandes eigendlichen eingelaf-
sen. So mag sie derhalben in willführliche ziemliche Straffe von der weltlichen
Obritzkeit andern zum Abschew wol genommen werden von Rechts wegen.

§.9. S V M M A R I V M.

*Sponsalia clandestina qua clam & insciis parentibus aut eorum qui parentum loco ha-
bentur contrahuntur quem habeant effectum?*

ET haftenus de sponsalibus, quæ à personis sui iuris clam contrahuntur satis.
Nunc ordo postulat vt de altero genere sponsaliorum clandestinorum di-
camus, nimirum, quæ clam & insciis parentibus, aut iis, qui parentum loco sunt
(quos *υειους* Græci nominant) verbis tantum contrahuntur. Nam ea prorsus
inutilia & rescindenda dicimus, cum subsistere non possint, etiamsi mille testes
adfuissent cum constituerentur. Idq; quod Dei mandato æquitati & pietati, quæ
parentib. & qui eorū loco sunt debetur, repugnet maxime. Atq; de his spōsalib.
accipiendum *αἰτιμα* Theologorum. Heimliche Verlöbnuß sollen schlechters keine
Ehe stiften / scilicet propter contemptam authoritatem parentum. Huc con-
gruit constitutio Regis Friderici II. Anno 82. edita.

§.10. S V M M A R I A.

- 1 *Sponsalibus clandestinis si accesserit concubitus quid dicendum?*
- 2 *Forma sententia.*
- 3 *Vitians puellam furtum committere dicitur.*
- 4 *Proverbium Germanorum. Wer ein Jungfraw schendet der stirbt keines guten
Tods.*
- 5 *Constitutio Regis Friderici II.*
- 6 *Constitutio Augusti.*
- 7 *Forma sententia.*
- 8 *Auctoris opinio.*
- 9 *Constitutio Regis Dania Friderici II.*

1 **D**ixi verbis tantum. Nam si † verba ad rem conferantur & concubitus ac-
cesserit, tunc quia res amplius integra non est, aliud dicendum. Nam hoc
casu

casu vir qui fide de coniugio data mulierem compressit, eam ducere cogendus est, siquidem vitiatæ parentes consentiant & eam illi dare velint. Exemplum est apud Theocritum *Idyl.* 27. vbi Daphnis ad concubitum puellam sollicitans ei promittit coniugium idque iuratus. Verba puellæ hæc sunt. ὅμινυ μὴ μετὰ λεκτεῖ λιπὼ ἀέκυστον ἀπέλθης. Iura o Daphnis ne post concubitum me inuita relicta ab-eas Δ' ὅμινυ αὐτοῖν τ' πανα: καὶ ὡς ἐθέλεις με διώζαι. Non per ipsum Deum Pana si modo me sequi voles.

Sententia + forma.

2

Müſer freundlich Dienſt juuor / Ehrwürdige/ Geſtrengel/ Ehrnuette/ Hoch-
gelahrte gute Freunde/ auff die zu vnterſchiedliche eingebrachte Schriſſten/
N. Mutter an einem/ vnd N. anders Theils/ darüber jhr euch deß Rechten zu vnt-
terrichten gebetten habet. Demnach vnterrichten wir verodente Commiſſarien
deß Conſiſtorii zu N. vor Recht. Ob wol dem N. nicht gebühret ohne ſeiner Mut-
ter Wolwilligung mit der N. ſich in Eheverlöbnuß einzulaſſen/ vnd ſich auß ſei-
ner Mutter Gehorſam zu ziehen / Derowegen auch von der weltlichen Obrigkeit
außerliche Tage mit Gefängnuß mag geſtrafft werden. Demnach aber/ ſintemal
nunmehr die Sachen nit rein/ ſondern dz beſchlaſſen darauff erfolget/ ſo iſt auch
die Mutter ſchuldig ihres Sohns Gewiſſen/ damit es in rechter Anruſſung Got-
tes nicht vorvnrathet/ zu rathen/ vnd jhre ſürgewendte Urſach ungeacht/ in ſolche
Ehe zu willigen/ oder zum wenigſten dieſelbe nicht verhindern ſchuldig: Von
Rechts wegen.

Idque æquitati maxime eſt conſentaneum, quod vitium virgini illatum &
pudicitia, quæ dos erat optima ei erepta eaque ignominia & ludibrio omnium
expoſita ſit. Ideoque ab eo merito retineri debet, vt qui contra mandatum Dei
& voluntatem parentum peccauit in pœna obedientiam præſtet. Nam à vitiatæ
omnes abhorrent, & qui eam ducere velit inuenitur nemo vt teſtantur ſuauiſſi-
mi verſus Catulli:

*Vt flos in ſeptis ſecretis naſcitur hortis,
Ignotus pecori, nullo contuſus aratro,
Quem mulcent aura, firmat ſol, educat imber,
Multi illum pueri, multa optauere puellæ:
Sic virgo dum intacta manet, tum chara ſuis, ſed
Cum caſtum amiſit polluto corpore ſtorem,
Nec pueris iucunda manet, nec chara puellis.*

Hinc apud Hebræos virgo vitiatæ humiliata dicitur, *Iudic.* 19. hoc eſt, abiecta
& contempta. Et reſte Nam, vt ait Diuus Hieronym. Pudicitia amiſſa omnis in
fœmina virtus ruit. Et Plautus. Nā ego illā periſſe puto cui petiit pudor. Et mu-
lieres impudicæ ſunt omnibus exemplum pueris. Iuuenalis. Recte Viues. Si af-
fectus aliquid valent vt valere plurimum par eſt, apud iuſtos præſertim & ho-
neſtos vertat ſe quoque volet puella amiſſa pudicitia, omnia inueniet ſua cauſſa

y Y

triftia

tristia, mœsta, lamentantia, lugentia, irata sibi & infesta. Quis dolor consanguineorū, quū se omnes dehonestari sentiunt vnica puellæ illius turpitudine? quis mœror? quæ lacrumæ parentum & nutritorum? hæc gaudia rependis pro tot sollicitudinibus, tot laboribus? estne hoc præmium educationis? quæ detestatio familiarium, qui sermones vicinorum, amicorum, notorum execrantium sceleratum iuuenem? quæ irrisio, quæ fabulæ æmularum virginum? quæ auersio amitarum? quæ vndique fuga & solitudo? cum vnaqueq; mater non filias modo, sed etiam filios contagio tam prauæ atque impuræ mentis procul arcet. Quid quod etiam proci, si quos habebant discedunt: & qui prius amorem simulabant, nunc aperte oderunt. Et recte, quod eas nemo expetat, vt ille apud Terentium queritur mulierem elocari non posse. Primum, inquit, indotata est, tum quæ ei secunda dos erat periit, pro virgine dari nuptum non potest *Adelph. Act. 4. sc. 2.* Nam recte Alcumena apud Plautum.

*Non ego mihi dotem esse dico, quæ dos dicitur,
Sed pudicitiam & pudorem, & sedatum cupidinem
Deum metum, parentum amorem, cognatum concordiam.*

Deinde quod nihil æquius sit, quam vt quis id quod alteri abstulerit, quoad eius facere potest restituat, reponat & compenset. Pudicitia vero erepta alia ratione restitui nō potest, nisi is qui virginē vitiauit, eam ducat. Quamuis ne sic quidem turpitudine prorsus aboleatur, *l. palam. ff. de ritu nupt.* Non aboletur turpitudine, quæ postea intermissa est. Et Pœta

*Tu quoq; clamabis, nulla reparabilis arte
Lesa pudicitia est, deperit illa semel.*

Et de hac emendatā inter sese controuertunt apud Terentium Mitio & Demea. Demea in ciuem peccatum esse contendit, quam vitiauerit Æschines, virginem esse indotatam & nihilominus ducendam. Culpandum Mitionem qui istis criminibus conniueat. Cui Mitio æquissimus & humanissimus censor occurrit, vno verbo res composita est, fiet nuptiæ. Dempfi omnem metum, hæc magis sunt hominis, quasi dicat, æquitatis & humanitatis legem postulare, vt qui virginem vitiauit eam ducat, neque hic inspiciendum, dotata sit vel indotata. Cum æquū sit vt quod alteri quis ademit id reponat. Et quamuis factum excusari non possit, tamē hominis esse in re mala remedium quærere, & ex duobus malis minus eligere. Quo spectant illa verba. Cæterum placet tibi factum Mitio. De. Non si queam immutare. Nunc cum non queo, æquo animo fero.

*Ita vita est, hominum quasi cum ludas reseris,
Si illud quod maxime opus est iactu non cadit,
Illud quod cecidit forte id arte vt corrigas.*

Huc facit quod qui virginem vitiauit ei dotem optimam eripuit & spoliauit eo, quod habebat pretiosissimum, & quo maxime bonis commodari poterat, & quod semel amissum postea recuperare nulla arte vel ratione possit. Ideoque furtum ꝑ commisisse dicitur. *Auth de Lenociniis, Auth sed nouo iure, C. de furtis.* Ne-
uizanus

uizanus in sylua nuptia. Itaque ad instar actionis furti æquum est, vt ad eius, quod abstuleris, restitutionem teneatur is qui virginitatem eripuit, hoc est, honorem quoad eius fieri potest. Lutherus. Denn dieweil die Ehe ein öffentlicher Stand/ von Gott geordnet/ vnd nicht ein Winckelgeschafft noch finster Werck ist. Vnd wer sie im Winckel vnd Finsternuß sucht oder heimlich annimpt/ der ist ein Ehedieb/ vnd hat sie gestohlen/ vnd nicht redlich mit Gott vnd seines Wortes gehorsam bekommen/ wie es doch solcher Stand geeignet/ libello von Ehesachen. Adde quod si puella vitata ab illo qui illi vitiū intulit, deferatur, verendum est, ne palam quæstum facere incipiat, vt est natura hominum procliuus ad libidinem, & quod facillimum sit puellam rerum imperitam, & eam quæ semel pudicitiz limites egressa est, in fraudem impellere. Vnde Poeta Ouidius epist. Heroid.

*Fallere credentem non est operosa puellam
Gloria, simplicitas digna fauore fuit.*

Item.

*Sum decepta tuis & amans & femina verbis,
Dii faciant laudis summa sit ista tua.*

Item Ouid. in Heroid.

*Vel quia credulus damno solet esse puellus,
Verbaq; dicuntur vestra carere fide.*

Item:

*At fuerat melius si te puer iste tenebat,
Quam tu nescio quas tibi habere faces.
More bonis solito spem non corrumpere fraude,
Exoranda tibi non rapienda sui.*

Sed & ægritudo contumelia & iniuria parētibus & toti familiæ illata ab eo, qui puellā illis inconsultis sibi sumpsit & vitauit, alia ratione aboleri nequit, nili ea ducatur. Quæ quanta sit ex eo coniecturam facere licet, quod parentes mortem patientius, quam dedecora & calamitates liberorum ferant. Refert Suetonius Augustum filiorum Lucii & Caii morte non fuisse fractum, filiæ autem stupra tam grauitè tulisse, vt hominum congressu diu præ pudore abstinerit, & de necanda filia cogitauerit. Et cum sub idem tempus vna ex consciis liberta Fæde nomine suspendio vitam finiisset, maluisse se dixerit Fædes patrem fuisse. Quæ res facit vt parentes eam, à quo iniuriam acceperunt nunquā persequi desinant, & sui vlciscendi causa nihil intentatū relinquant, vt semper in metu versari necesse sit eum qui filiabus & familiæ vitium & contumeliā intulerit. Atq; eo periculo vt liberetur rectius fecerit, si eam quā quis compresserit ducat. Nam & experientia & historiæ omnium temporum testes sunt, quantum læpe ex ea re mali ortum sit, vt recte ille apud Euripidem.

*Stupra violenta neq; ad telam neq; fabulis
Vnquam audiri habere felicitatem.*

Idq; vulgari Germanorū puerbio iactatur. Wer ein Junafray schendet & stirbet

y Y 2

temes

teines guten Todes. Mars Halirothoum interemit quod filia vitium intulisset, isque ab Atheniensibus in Areopago absolutus est, vt refert Euripides in Electra, & Demosthenes contra Aristocratem. Refert Pausanias in Æsculapii æde fontem esse, ad quem Halirhothous interfectus sit quod eius filia Alcippæ vitium intulerat *lib. 1.* Verba in Electra hæc sunt.

*P*orro Martis est tumulus vbi primum Diis

*C*onfederunt, vt de sanguine cognoscerent,

Cum Halirhothorum occidit Mars implacabilis

Ponti Regis filium, propter turpia filia sponsalia.

Quamuis Lactantius per gratiam cædis crimine ab Atheniensibus liberatum scribat *lib. 1. c. 10.* Simeon & Leui Iacobi filii Sychemum qui eorum sororem Dinam vitiatam interemerunt, & hoc factum excusare conantur, vt ex illis verbis colligitur. An ergo vt scorto sorore nostra abuti debeat? Quamuis in eo modum in culpa & tutela excesserint. Apud Terentium frater virginis Chæream qui eam vitiatam colligauit & minatus est se id ei facturum, quod mœchis solet fieri. Et Hipomanes qui Atticæ imperauit filiam habuit forma & morum gratia præstantem. Huic cum è ciuibus quidam vitium clam intulisset coniugio vtrique denegato adulterum equis discepsit, filiam vero vna cum equo in carcerem coniecit, & neutri cibum aut alimentum præbuit. Vnde equus in rabiem actus puellam aggressus viuam deuorauit. Author est Suidas in nomine *Ἰλάειος*, qui locum illum seu aream (nam domus postea destructa fuit) *πᾶσι τῶν καὶ κόπῳ*, hoc est, equi & puellæ denominat. Hinc Ouidius in *Ibin.*

Vtq; nouum passa est genus Hyppomeneia pœnæ.

In Arcadia dominabatur Tyrannus Aristomelidas. Is Tegeatide virgine cum potitus esset quemodo eam ad se cum præsidio adducendam Chremo cuidam commendauit Puella antequam ad Tyrannum perduceretur sibi mortem præ metu & pudore consciuit Chroniū Diana oblati nocturnis visis ad opprimendam Aristomelidam incitauit. Quod cum facinus perpetrasset Tageam Chronius confugit & Dianæ templum dedicauit. Pausanias *lib. 8.* De Scedasi filiabus nota est historia à Plutarcho & Pausania descripta *lib. 9.* Alcibiades vitium intulit vxori cuiusdam familiarium suorum eamq; secum detinuit. Fratres mulieris rem indigne tulerunt, & domum in qua habitabant incenderunt, ipsumque per flammias sese proruentem telis confecerunt. Plutarchus. Pontius Aufidianus pædagogum qui filiam vitiafferat supplicio affecit & puellam interemit. Ita ne turpes eius nuptias celebraret acerbas exequias duxit. Valerius Maximus *lib. 6. c. 1.* Idem fecit P. Attilius, Philiscus qui & ipse filiam vitiatam interemit, vt & Appius Claudius Regillanus filiam virginem ne decemuii libidini seruire cogeretur. Liuius. Et patrum nostrorum memoria in Hispania Tarraconensi duo fratres cum sororem vterum ferre comperissent, quam virginem credebant dolore quoad peperisset dissimulato simul atque peperisset eam gladiis in venterem adactis in conspectu obstetricis confecerunt. Viues. Nec causabitur is, qui virginem

nem vitiauit, eam sibi inuito obtrudi cum ipse sua voluntate cogatur & pœnas
luat commissi facinoris. Cui recte obiici potest, quod apud Plautum Callicles
Deiurancho exprobrat.

Tute haud mansisti vt filiam darem tibi, tute sumpsiisti.

Nunc habeas vt nactus.

Item:

Tibi quod intristi excedendum est, sicut vetus verbum iubet,

Compedes quas fecit ipsus vt gestet faber.

Item Ouid. in ep. Heroid.

Improbe quid gaudes, aut qua tibi gloria parta est,

Quidue vir elusa virgine laudis habes?

Quæ si alicui hæ rationes non satisfaciunt cum ad legem Moïsis ablegabimus,
qui eadem & duriora præcepit Exod. 32. Et Deuter. 22. Nimirum vt qui virginem
vitiaffet & duceret. Quam legem cum indistincte loquatur, ego ita accipien-
dam existimo, vt siue coniugium promississet vel non promississet nihilominus eā
ducere coactus fuerit, ea tamen conditione, si parentes eam illi locare vellent.
Nam in ipsis situm erat coniugium vel probare vel dirimere. Quamuis Philo.
hanc legem interpretatur & existimat in eius fuisse potestate, qui vitiaffet vel
ducere vel dotare. Verba Philonis hæc sunt. Si quis vitiauerit puellam, ducatur
ad iudices: tum si pater puellæ superstes sit agat cum vitiatore de sponsalibus,
quæ si ille recusarit mulctetur pecuniis in dotem puellæ nupturæ alteri. Quod
si assenserit sine dilatione ducat eam assignata dote nihilominus nec ei tergi-
uerfari vel cunctari liceat vel suamet causa. Sin autem orbata patre fuerit, iu-
dices percontentur pariter de voluntate ducendi, & siue assentiatur siue renu-
at idem ius seruetur quod patre viuento seruatum fuisset. Et ita Iudæi hæc verba
accipere videntur *præcepto affirmatiuo* 53. Vide Riccium. Cui interpretationi sub-
scribere non possum cum ea prorsus repugnet verbis Moïsis quæ copulatiua &
tam clara sunt vt nullo pacto eludi possint, nimirum virgo ducatur & dotetur,
Deut. 22. Hebræi vero in suis Pandectis hæc addunt, vt si quis vi vel violenter
mulierem compressisset eā ducere cogatur, etiam si cæca sit vel clauda his ver-
bis [*hamanneſſeth hoſſeho ſchotheb bæzazu aſilu hie chigereth ou ſumo coſin aorho le-
conſſoh vziuthoh thoroh ſcheenno moziol leolom ſchenemar lo iuchal leſchalchoh col io-
mou*] id est, is, qui mulierem ad concubitum coegerit etiam si clauda vel cæca
fuerit cum cogunt vel ligant vt ducat. Et præcipit lex eam nunquam repudian-
dam esse. Eadem fuit lex Byzantium vt refert Achilles Statius, vt si quis virgi-
nem rapuiſſet vinque illi attuliſſet eam ducere cogatur. Rex autem Fridericus
II. ¶ ſtatuit, vt si quis virginem vel viduam rapuerit capite plectatur. Sin vero ca-
pitis pœna magiſtratus liberet raptorem, eam, quam ni compressit ducere cogi-
tur: liquidem parentes aut tutores conſenſerint; ſin vero eam illi dare nolunt de
conſilio cognatorum & affinium ſatisfaciat de facultatibus ſuis & cum illis
tranſigat. Conſtitutio pene ſimilis legi veteri cuius Seneca meminit vt rapta ra-

y Y 3

ptoris

ptoris mortem eligat aut nuptias. Sin autem plures quis rapuisse deprehensus fuerit, & nullā duxerit, capite pœnas luat, aut sacco insutus Neptuno tradatur. Atque legem Moïlis tanquam pietati maxime consentaneam in ius canonicum retulerunt Pontifices *cap. i. de adul. & stupro*. Sed & hoc addunt, vt si vxorem nolit is, qui vitiauit, in monasterium detrudatur, pœnitentiam acturus, nulla ei egrediendi relicta potestate. Et hanc pœnam dotis datione non cuitari. Imo etiā si dotem dederit in corpore puniendum sentit Panormitanus. Athenienses vt multa alia, ita & hanc legem à Moïse acceptam in suam Rempublicam inuexerunt, vt qui virginem vitiaffet eam duceret. Idq; non oblcure ex Terentio colligitur, apud quem ita Dauus loquitur.

Iam susurrari audio ciuem Atticam esse hanc,

Itaq; coactus legibus eam vxorem ducet.

Item.

Domus, vxor, liberi inuenti inuito patre,

Adducti qui illam ciuem dicant viceris.

Item.

Vbi scit factum, ad matrem virginis venit

Ipsius vltro lacrumans, fidem dans se illam ducturum domum.

Ignotum est, tacitum est, virgo ex eo compressa grauida est.

Act. 5. sc. 9. Item ex Plauto demonstratur apud quem Lyconides qui Euclionis filiam vitiauat ita loquitur.

Nunc te obtestor Euclio,

Vt quod ego imprudens peccavi erga gnatam tuam

Mihi ignoscas, eamq; mihi vxorem des vt lex iubet.

Et in Truculento Dimarchus Callichis filiam à se vitiatam ducit. Æschines puellam cui fide data vitium intulerat ducit, sed tamen patrem orat, vt ducere eam sibi liceret. Pamphilus item Glycerium, quam vitiauat, quamuis ei aliam pater desponderat Chremetis scilicet filiam. Imo statim vbi Crito demonstraui eam ciuem esse Atticam, pater Pamphili non aduersatur, sed voluntate facit, quod legibus facere tenetur, idque ostendunt illa verba. Iam dudum res ipsa me reduxit in concordiam Idem indicant verba *Act. 5. scen. 1.* vbi Chremes negat se filiam daturum, quod res non ferat, quod ciuis Attica sit Glycerium & vitiaua à Pamphilo, ideoque ducenda. Illam ciuem esse, aiunt, puer natus est, nos missos face. Chærea item Pamphilam ducit vitiatam à se, postquam inuenta esset ciuis Attica. Quo spectant Phormionis verba.

Itane tandem quaeso? itidem vt meretricem vbi abusus sis,

Mercedem dare lex iubet atq; amittere,

Vt ne quid turpe ciuis in se admitteret,

Propter egestatem proximo iussa est dari,

Vt cum vno atatem ageret, quod tu vixas.

Item